

JELENKOR

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

SOMLYÓ GYÖRGY versei 1

TÉREY JÁNOS versei 3

ACZÉL GÉZA verse 5

KÖRÖSI ZOLTÁN: Milyen egy női mell? (regényrészlet) 7

GRECSÓ KRISZTIÁN: Kelj fel és járj (elbeszélés) 29

FALCSIK MARI: Atya – Isten (regényrészlet) 41

MELIORISZ BÉLA versei 49

POLLY CLARK versei 51

LÁBASS ENDRE: Egérfőnök és félcipő (Charles Dickens és a társszerzők) 53

HÉVIZI OTTÓ: Egy kriptó-esztétika antinómiái (tanulmány) 62

SZILÁGYI ZSÓFIA: A falu és a robbanás (Greccsó Krisztián Isten hozott című regénye mint az Életem regénye újraolvasása) 76

MÁRTON LÁSZLÓ: Céltalan aszkéták (Gazdag József novelláskötetéről) 84

*

TARJÁN TAMÁS: Nagy forma (Aczél Géza: (ablak) (szakács); (szakma) alkony) 86

UTASI CSILLA: A Klein-napló titka (Greccsó Krisztián: Isten hozott. A Klein-napló) 94

DEMÉNY PÉTER: Mindannyiunk szemérmes városa (Poszler György: A „másik” város) 99

GYŐRI ORSOLYA: Végtelen közelítés (Selyem Zsuzsa: Szembe szét. Humor és szentség Esterházy Péter prózájában) 102

*

BÓDIS JÓZSEF: Aki gyermeket akar, stressz nélkül éljen (Sz. Koncz István beszélgetése) 105

2006

JANUÁR

Folyóiratunk a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma,
a Nemzeti Kulturális Alapprogram,
Pécs Város Önkormányzata,
a Baranya Megyei Önkormányzat,
a PVV Rt. és a József Attila Alapítvány támogatásával jelenik meg.

NEMZETI KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG
MINISZTERIUMA

nka

Nemzeti Kulturális Alapprogram

PÉCSETT: Széchenyi István Jogi és Közgazdasági Könyvesbolt, Rókus u. 5/a. – JPTE Bölcsészkar, Ifjúság útja 6. – Művészetek Háza, Széchenyi tér 7-8. – Betűdzsungel, Király u. 9. – Zrínyi Könyvesbolt, Jókai u. 25. – Bagolyfészek Könyvesbolt és Antikvárium, Ferencesek u. 27. – Pécsi Kulturális Központ Információs Irodája, Széchenyi tér 1. – az Alexandra Kiadó könyvesboltjaiban.

VIDÉKEN: **Baján:** Lord Könyvesbolt, Tóth Kálmán tér 1. – **Balatonfüreden:** Könyvesbolt, Tagore sétány – **Balatonlellén:** Könyvesbolt, Kossuth Lajos u. 9. – **Cegléden:** Lord Könyvesbolt, Szabadság tér 1. – **Debrecenben:** SZIGET Egyetemi könyvesbolt, Kossuth Lajos Tudományegyetem – Lícium Könyvesbolt, Kálvin tér 2/c. – **Ady Endre Könyvesbolt,** Piac u. 26. – **Fókusz Könyvesbolt,** Hunyadi u. 8–10. **Egerben:** Gárdonyi Géza Könyvesbolt, Széchenyi u. 12. – **Gödöllőn:** Fama Könyvesbolt, Szabadság tér 9. – **Győrben:** Rónai Jácint Könyvesbolt, Széchenyi tér 7. – Könyvesház, Bajcsy-Zsilinszky út 35. – **Hódmezővásárhelyen:** Lord-Extra Könyvesbolt, Andrassy út 5–7. – **Kecskeméten:** Katona József Könyvesbolt, Szabadság tér 1. – **Móra Ferenc Könyvesbolt,** Szabadság tér 3/A – **Keszthelyen:** Helikon Könyvkereskedés, Kossuth L. u. 2. – **Komáromban:** Lord Könyvesbolt, Jókai tér 2. – **Kőszegen:** Városkapu Könyvesbolt, Városház u. 4. – **Mezőkövesden:** Könyvesbolt, Mátyás király u. 108. – **Miskolcon:** Egyetemi Könyvesbolt, Egyetemváros – Kazinczy Könyvesbolt, Széchenyi u. 33. – Széchenyi Könyvesbolt, Széchenyi u.

54. – **Mosonmagyaróvárott:** Könyvesbolt, Szent István u. 104. – **Nagykanizsán:** Zrínyi Miklós Könyvesház, Fő út 8. – **Nyíregyházán:** Bessenyei György Könyvesbolt, Kossuth tér 1. – **Pápán:** Pápai Könyvesház, Kossuth u. 3. – **Sárospatakon:** Comenius Könyvesbolt, Rákóczi u. 9. – **Sárváron:** Könyvesbolt, Batthyány u. 19–21. – **Siófokon:** KóMa Könyv, Batthyány u. 33. – **Sopronban:** Vörös Cédrus Könyvkereskedés, Mátyás király u. 34/F – **Szegeden:** Sík Sándor Könyvesbolt, Oskola u. 27. – **JATE bölcsészkar** könyvtár – **Buch Könyvesbolt,** Dugonics tér 12. – **Grand Café Mozi és Kávézó,** Bibic u. 2. – **Móra Ferenc Könyvesbolt,** Kárász u. 5. – **Székesfehérvárott:** Vajda János Könyvesbolt, Fő u. 2. – **Szekszárdon:** Babits Mihály Könyvesbolt, Kölcsey ltp. 2. – **Szombathelyen:** Savaria Könyvesbolt, Mártírok tere 1. – **A. Z. Könyvesbolt,** Király u. 1. – **Tatabányán:** Szemethy és Tsa Könyvesbolt, Fő tér 15. – **Veszprémben:** Kölcsey Ferenc Könyvesbolt, Cserhát u. 7. – **Zalaegerszegen:** Simon István Könyvesház, Tüttösy u. 7.

BUDAPESTEN: Vince Könyvesbolt, I., Krisztina krt. 34. – Pont Könyvesbolt, V., Mérleg u. 6. – Magister Könyvesbolt, V., Városház u. 1. – Osiris-Századvég Könyvesbolt, V., Veres Pálné u. 4-6. – ELTE Jogi Kar, jegyzetbolt, V., Szerb u. 21–23. – Írók Boltja, VI., Andrassy út 45. – Cartafilus Kft boltjai a Kálvin téri, a Deák téri és a Kossuth téri metróaluljáróban – Odeon Videotéka, XIII., Hollán Ernő u. 7. – Stellium Könyvesbolt, V., Párizsi udvar – Helikon Könyvesbolt, VI., Bajcsy-Zsilinszky

www.jelenkor.net

550,- Ft

JELENKOR

9 770447 642002

06001

JELENKOR

XLIX. ÉVFOLYAM

1. szám

Főszerkesztő
ÁGOSTON ZOLTÁN

*

Szerkesztők
KERESZTESI JÓZSEF, NAGY BOGLÁRKA

Tördelőszerkesztő
DÉCSI TAMÁS

Szerkesztőségi titkár
BEFTÁN KATALIN

A szerkesztőség munkatársai

BERTÓK LÁSZLÓ
főmunkatárs

BALLA ZSÓFIA, CSUHAI ISTVÁN, PARTI NAGY LAJOS,
TAKÁTS JÓZSEF, THOMKA BEÁTA, TOLNAI OTTÓ

*

Szerkesztőség: 7621 Pécs, Király utca 21. I. emelet
Telefon (üzenetrögzítő is) és telefax: 72/310-673, 215-305, 510-752, 510-753.
e-mail: jelenkor@axelero.hu

Szerkesztőségi fogadóórák minden hónap első csütörtökén 14-től 16 óráig
a Jelenkor szerkesztőségében.

Kéziratot nem őrzünk meg és nem küldünk vissza. Nem kért kéziratokat elektronikus
formában (e-mail) nem áll módunkban fogadni. Minden felbélyegzett válasborítékkal
ellátott küldeményt megválaszolunk.

Kiadja a Jelenkor Alapítvány
(Pécs, Király utca 21. Telefon: 72/310-673),
a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma, a Nemzeti Kulturális Alapprogram,
Pécs Megyei Jogú Város Önkormányzata és
a Baranya Megyei Önkormányzat támogatásával.
Felelős kiadó: dr. Hargitai János, a kuratórium elnöke.

Terjeszti a Nemzeti Hírlapkereskedelmi Rt. és a regionális részvénytársaságok.
Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt. Hírlap Üzletága.
(1008 Bp., Orczy tér 1.)

Előfizethető közvetlenül a postai kézbesítőknél, az ország bármely postáján,
(Tel.: 06 80 444-444; fax: 06 1 303-3440; e-mail: hirlapelofizetes@posta.hu)
valamint közvetlenül vagy levélben kért postautalványon a szerkesztőség címén.

Előfizetési díj az I. félévre 3300,- Ft, a II. félévre 2750,- Ft,
egy évre belföldre: 6050,- Ft;

a Magyar Posta Rt.-nél külföldre: 12870,- Ft, légi szállítással: 16500,- Ft.
Megjelenik havonként.

A szedés és a tördelés a Jelenkor szerkesztőségében készült.
Nyomtatta a Molnár Nyomda és Kiadó Kft., Pécsset.

Index: 25-906, ISSN 0447-6425

KRÓNIKA

BERTÓK LÁSZLÓ Kossuth-díjas költő december 6-án ünnepelte 70. születésnapját. Ebből az alkalomból köszöntő estre került sor a Művészetek Háza Fülep Lajos Termében a *Jelenkor* folyóirat, a Csorba Győző Megyei Könyvtár, a Pécsi Városi Könyvtár és a Pécsi Művészetek Háza közös rendezésében. Közreműködött *Sólyom Katalin*, *Balikó Tamás* és *Németh János*, a Pécsi Nemzeti Színház művészei, a Székiáltó együttes, *Papp Zoltán* zeneszerző, illetve *Lázár Balázs* színművész. A *Jelenkor* folyóirat részéről köszöntőt mondott *Ágoston Zoltán*, a lap főszerkesztője. Az est programját *Lázár Balázs* állította össze. – *Bertók László* köszöntötték barátai, pályatársai Budapesten december 2-án a Nyugati téri Alexandra Könyvesházban, ahol a Magvető Kiadó gondozásában megjelent, *Platón benéz az ablakon. Versek 1954–2004* című kötet bemutatóját tartották. – A Berzsenyi Dániel Irodalmi és Művészeti Társaság, valamint a Megyei és Városi Könyvtár december 13-án köszöntötte *Bertók Lászlót* Kaposvároton.

*

A FÜST MILÁN-JUTALOM idei díjazottai *Spiró György* és *Darvasi László* voltak. A díj átadására december 5-én került sor Budapesten, a Petőfi Irodalmi Múzeumban. *Spiró György* laudációját *Angyalosi Gergely*, *Darvasi László*ét *Csuhai István* tartotta.

NÁDAS PÉTER *Párhuzamos történetek* című regényéről beszélgetett a szerzővel *Ágoston Zoltán* december 2-án Szombathelyen, a Művészetek Házában. – A december 8-10. között megrendezett II. Debreceni Könyvszemle idei díszvendége ugyancsak *Nádas Péter* volt. Új regénye kapcsán *Csordás Gábor*, a *Jelenkor* Kiadó igazgatója kérdezte az író.

*

PHILIPPE LEJEUNE irodalomtörténész, önéletírás-kutató tartotta a vitaindító előadást az *Írott és olvasott identitás* című konferencián, melyre december 1-jén és 2-án került sor a pécsi Művészetek Házában. A rendezvényt a PTE Modern Irodalomtörténet és Irodalomelmélet Tanszék Irodalomtudományi Doktori Programja, valamint az „Írott és olvasott identitás az önéletrajzi műfajokban” kutatócsoport szervezte.

*

A PTE MŰVÉSZETI KAR MESTERISKOLÁJÁNAK DLA-mestermunka kiállítását rendezték meg december 9-én a Hattyúház Kiállítóteremben, Pécsen. A tárlatot, melyen *Guttman Barbara*, *Korodi János*, *Nyári Zsolt* és *Varga Rita* munkái szerepeltek, *Hajdu István* műkritikus nyitotta meg.

Szerzőink

- Somlyó György (1920) – költő, műfordító, esszéista, Budapesten él.
Térey János (1970) – költő, író, műfordító, Budapesten él.
Aczél Géza (1947) – költő, kritikus, az *Alföld* főszerkesztője, Debrecenben él.
Kőrösi Zoltán (1962) – író, szerkesztő, Budapesten él.
GreCsó Krisztián (1976) – költő, író, Békéscsabán él.
Falcsik Mari (1956) – költő, Budapesten él.
Meliorisz Béla (1950) – költő, tanár, Pécsen él.
Polly Clark (1968) – skót költő, műfordító, Kilcgregganban (Skócia) él.
Forgách András (1952) – író, dramaturg, műfordító, Budapesten él.
Lábass Endre (1957) – író, festő, fotóművész, Budapesten él.
Hévízi Ottó (1959) – filozófiatörténész, Budapesten él.
Szilágyi Zsófia (1973) – irodalomtörténész, kritikus, Budapesten él.
Márton László (1959) – író, műfordító, Budapesten él.
Tarján Tamás (1949) – irodalomtörténész, kritikus, Budapesten él.
Demény Péter (1972) – író, költő, Kolozsváron él.
Győri Orsolya (1975) – kritikus, az ELTE Esztétika szakának PhD-hallgatója, Budapesten él.
Utasi Csilla (1966) – kritikus, Újvidéken él.
Bódis József (1953) – orvosprofesszor, egyetemi tanár, Pécsen él.
Sz. Koncz István (1961) – szerkesztő, Görcsönyben él.

SOMLYÓ GYÖRGY

Délelőtt

*Délelőtt – ezt ritkán látom –
úgy megszépül rossz kabátom.
Sápadt arcom napba néz
és az ucca fütyörész.*

*És sötét szívemre omlik
mindenféle tarkaság.
Furcsa táncos figurákban
forganak a csacska fák.*

*Ó, az ucca, táncos ucca,
újabb álom, ópium!
Hogy mulat és hogy nevetgél
ilyen vén fakó fiún.*

Somlyó Zoltán: Délelőtt

*Kikászolódni Ágyból Bevetni Hogy este megvethessük
És újra bevethessük (immár) az álom szétszórt magvaival
Fürdés Befröcskölve az újság aznapi mocskos híreivel
Bolyhos szárító köpenyben sercegtetni arcon zsilettet
Ha már beledobtuk a villanyos pírítóba a mindennapi
Két szelet kenyeret Frigóból yoghurtos vaját
Öntözni hibiszkuszt Halk zenéjű Fikusz Lirátát
Sietve szükségre kikéredzkedni – saját magától
Ahogy valaha elemiben Karácsonyi tanító bácsitól
Míg felforr a víz gyorsan rámeredezni a számítógépen
A múlt éjszaka otthagytott kiszámíthatatlan szavakra
A tea tükrében hátha felcsillan valami megoldás
Kulcskeresés Szemüveg Pénz Papírok Kártyák
Kártyák dölgivel annak aki sohasem kártyázott
Csak úgy szerencse nélkül akart próbálni szerencsét...*

Elrendelés

*Nem dicsérés csak temetés
Temetés sem csak számvetés
Hatmilliárdból ez az Egy
Semmiből sarjadt gyermeteg
Ujjon kiszámolt egyszeregy
Az Összben Eggyel kevesebb
Amely fölötte összecsap
Az Össejtek kórtánca csak
Nem Földből jött nem Földbe készül
A Vízzele szerzett születésül
A Víznek újra része lett
Nem lehet szétszóródni szebben
Mint ahogy víz a vízbe cseppen
Nem lesz se több se kevesebb
Míg Hold s Nap váltva vándorol
Legjobb a víz Ariszton men hüdör*

Mint kémnek lenni Estorilban

*Hogy mit jelent a királyság a földön?
Előbb mirrhát, tömjént és aranyat,
Aztán Estoril cseppfolyós ezüstjét.
Jogarra alkonyatkor semmi szükség.*

*A politika friss lávája kővé
Merevül, télies történelemmé;
A tószót utáni tétek számolatlan:
Minden lefolyt, egyetlen zuhatagban.*

*Mint egy fehérorosz nagyáruház,
Oly sivár a nappali Casino.
Palást és palota tegnapi holmik.
Iker vízlépcső színe fodrozódik.*

*Felségnek lenni mégis bonyolultabb,
Mint krupiének: osztani, beszédni,
Míg van játék, és van szolid szabályzat...
Országot vinni százszor is hazárdabb.*

*A kém labdát szed a pálmaligetben.
Ez nyenyec munka lesz! Kipuhatolja,
Fejükben milyen idea világít:
Mi élteti Neverland koronáit.*

*Hajadonfőtt járkáló udvaroncok:
Egy északi erdő, lelombozódva.
A bástyafok a szakadékra páholy.
Mindenszentek. Három nap múlva Károly.*

Terramoto

*Ó, ember, annál gyönyörűbb vagy,
Minél több társat toborzol,
S minél nagyobb tömegben
Művelitek hajszádra ugyanazt:
Összhangzat és ösztánc leszel, zengzetes olimpia!
Sokadmagaddal együtt
Bájos vagy és zavarba ejtő,
Ahogyan araszolsz a háromcsillagos
Svédasztal felé. Fűzőld kirándulóbuszon
Avagy százféle parketten üdvöziülsz te,
Egy megaparti majdnem a forradalom.
Ó, ember, a te baritonod éles,
És kihallatszik a médiazajból a te műsorod:
Falhoz szögez beszéded dörrenése
(Mintha Norinberga, rozsdabarna pártnapon).*

*Ó, ezred, mikor minden zsoldosod egyszerre lép,
Megrendítve két pont közt a kőhidat!
Hát mire való Istent ingerelni?
Ó, ember, aki kéred a pofont.
Máglyáidért cserébe városod lesz a máglya,
A térdre roskadt, izzó Lisszabon.
Mi rengeti a földet, hogyha nem
Az ég seregei? Saját magad.
Nem marad vigaszod egyéb, mint
Kétségbeesve bízni abban, aki nem lép
Ritmusban, mást akar: kalandot,
Egy csipetnyi, szelíd anarchiát.*

(vissza)galopp

lírai utószinkron

10.

*tudod mikor egyik nap még ferdén gombolt zubbonyban iszkolsz zavart sorakozóra
 másnap pedig már tonnányi súlyával szakad rád a gigantománnak indult egyetem
 bődületes tornya mikor még nem fogtad föl hogy szabad vagy s mint apró gyermek
 az anyjára lesed az alig tagolt irdatlan kőtömböt félve-reménykedve miként kószál
 benne a tudomány egyenes aránya s a zsibongásban már ugranál is a legelső arára
 száználmas létemnek ez egyik különös pillanata – a képzelt törésvonalak mentén
 szélütöttként újra tanulva a járást amott dohos raktárak fegyelmezettre feszített arcok
 a lélek mindennapos udvari kőhordása itt a giccses parkerdő csöndje kora őszi unalom
 szeráfakasztó miniszoknya-televény közöttük torkon vágva vele én no meg egy
 agyongyötört albérlet rögtön a főutcától balra csurog apukáék kis pénze a hepajra
 de büszke e sugárzás a kisebbik is járja magas iskoláját még telten zeng a szülői hárfa
 én kezdetben megilletődve járok az iskolába s estére hazaviszem a zsírt és a kenyeret
 hatalmas ősz fejű főnövér asszony jóságosan nézi ahogy megeszem és morog rá
 hegyes tekintetű egykori csendőr őrmester párja század eleji filmek hangulatai
 úszkálnak be a félhomályba és kívánom a kultúrát ami persze alig esik a tanultakkal
 egybe szellemi éretlenségemben még nem a barokk próza zamatos szépségével
 vagy a kijevei episzκόpa emlékirataival esem szerelembe nagy bölcselőm a magány
 a széplélek folyamatossága erdei padokon a nyugatos líra zúrós éjszakai kocsmák
 apokalipszisában a történet mely a jegyzetekbe nincs beleírva a hosszú gazdag csönd
 melyben a struktúrából ki-kilebegő lélek végre megérkezik önmagához s a belső
 szédelésben egyre biztosabban ráérez mi az álom hol kezdődik a fiatalember
 kötelező virtusa túloldalon a mértékletesség az önfegyelem hulló mirtusza érdem
 nélkül besorolva a neveltetési rendbe hogy hétvégeken maradjon még vonatjegyre
 hazamenni kissé öntelten az öreg szülékhez tisztességtelen előnyben lengedezni
 a hintaszéken rátartani a gondtalan gondokra és állandóan enni csak a leválási
 kényszernek ezt a mélyen igaztalan poklát tudnám már feledni hol egy biológiai
 spirál a gyermeki szeretetben is kifelé mozgatja a szálat talán a nagykorúság mély
 pecsétjeként talán védekező reflexekkel ha nélküliük már nem lesz magyarázat
 sorsod elejére de már összerakva a virtuális kéve menyekből göndör unokákból
 s ha szerencséd van még tovább a tapintat és a hála egyre nehezebben igazgatja
 ezt a még merészebb még átláthatatlanabb iskolát így aztán ösztönösen menekülsz
 előtted a jövő himalájája föl tornyozva ám kis dóziszokban megérint a ronda érzés
 kitarató szívós tanulásokra alkalmatlan ez az alkat a tudás fájáról összekapargat
 az életben maradáshoz egyet és mást azt viszont már az alacsony vérnyomás*

fásultságával nézi hogyan rostokolnak a könyvek fölött a csoport elszánt lányai legényi s mihelyt a számonkérésben nem az improvizálás lesz az agyműködés éke gyötrő darabos lelki tortúrákban üti át e kiváltságos helyzetet a csöndes lemaradás fullasztó veszélye pánik a bukástól hogy egyszer csak összepakolod albértettedben a kopott zakókat kukába dobod hiányos jegyzeteid visszatérve oda honnan egykor elindultál beülvé a hazai bukottakkal a kiskocsmákba lefárasztani szeszekkel végre az ambíciókat melyek mint árva füstös szellemek borítnák be a savanyú szagú termeket s öklendeznének egyet kora másnap a végeken éppen ébredő világnak nem ez történt – a motiválatlan testnek is néha maradhat még léha tartaléka ellógott unalmas órákon legyünk szerények ezen órák közt lehettek olykor szebbek fakó kerthelyiségekben valamiféle ihlet vékonyka sugarai megeredtek s a régi családi rigmusokra könnyet fakasztó elhagyott csajokra hangszerelt színes köveken akár egy szellemileg emelt övezet főleg félig tanult görögös és nyugatos mintákkal kezdtek felködleni egy láthatatlan birodalom körvonalai dehogy művészet még csak az esti furcsa film egy vivaldi-futam babits bizalmatlan jósága terelődött lassan egy irányba sugallva egy mögöttest mely mögött test nem lélegzik de sehol nincs még az a géniusz barát ki tovább vezethetné a sajgó felismerések belső ritmusát e ponton pedig legföljebb a későn érők táborába hajózhat be a versfaragó pára s addig is gomblyukában lóghatnak a dilettánsok cédulái mert történhet még bármi de a művészkedés szerepei mindig ki vannak osztva felkapaszkodni a kényes posztra olyan közmegegyezés melyben szerencsétlenül kallódik az én ha csak nincs meg csoda tudásai között az élehetlenségnek álcázott őserő e furcsa emelő mely a botlás aprócska gödrein folyamatosan áttemeli röptét morális görcs nem terheli – mehet tűnődtem ekkor ezeken eleget no meg azon a különös gátlástalan írói etikán mely gátlásaival is fölülről veri át közelre néző környezetét mert hogy az elenyész ez meg itt jól-rosszul de tükrözteti magát másnak neve legfeljebb halottas könyvben míg ő egy ősi rítust megkopasztva könnyen teregetheti világ elé éktelen szennyesét talán ez is megérne egy misét ám hősünk készületlen ösztönét kutatva sodródik mint meleg áramban a vak halak s éppen hogy föléri hatvanhétben a perzselő nyarat mikor első igazi versét egy nyírségi kávéházban amúgy pipafüstre az volt akkortájt is a sznobéria tükre úgy véletlen lazán az ámuldozó ivócimboráknak kitergetti:

A kerítés tövénél még nyáladzik a hólé, / de a szomszéd öregasszony / már fényesre sikálta az ablakokat. / Az utcasarki kisfiú kosarába / pattogatott kukorica fejű virágokat / lőtt a tavasz. / Gúzsbakötve röppenek hozzám / ahogy a pénzem csörgetem, / nem kérdezi senki-semmi / figyelmesség vagy olcsó szerelem. // Madár is röpül a fáról, / torkából kiáll méléző árva síp... igen ez már az alföld dala hol majd évtizedekig kifut s elszunnyad benne a tehetség ez a különös felajzott restség terében kifeszítve szélre a pólusokat melyeken vagy a nehezen emészthető gőg zavaros lávája forr vagy a gyomorba nyelt szemérem pislogat s megindul csikorogva a pálya az alkotó vakon bejárja létének ismeretlen dimenzióját még előre tapogat verse még szülési fájdalom a fölmozgó indulatban az ihlet még valódi – a szétszóródásban pedig utószor a lelki táj még egybe látható

Milyen egy női mell?

*Hazánk szíve**

3. ÜVEGCSILINGELÉS (ILONA)

Visszakézből, felfelé, az ég felé.

Ilona a hősi halálról szóló gyászjelentés mellé egy fényképet is kapott. A fotográfián Flaschner János állt egy kórházi teremhez hasonlatos szobában, előtte és mögötte is ágyak sorakoztak, körülötte pedig a társai.

Férfiak, katonaruhában vagy hosszú, fehér ingekben, mintha alváshoz készülődnének. Két katonán még sapka is volt, a János mellett álló altiszt mellén két kitüntetés fénylett. János hátratett kézzel, kigombolt ingben nézett a fényképezőgép lencséjébe, rövidre nyírt, sűrű haja alatt fehér volt a homloka, a szempár szinte áttetszően világított, a bajusza kétoldalt hegyesre felpödörve kunkorodott.

Az Irgalmasok temploma alatt, a domboldali temetőben Ilona egy keresztet állított a Flaschner nagypapák, Flaschner István és a Kálovitsok sírjai mellé, arra íratta fel János nevét. Feketebodzát ültetett a bukszusbokrok közé, valahol azt hallotta, hogy ez a fa olyan erővel fúrja le a földbe a gyökereit, hogy felszívja még a csontokat is. Ha már Flaschner János földi maradványai nem kerültek haza, akkor legalább a gyökerek nyúljanak le, minél mélyebbre, ki se lehessen soha tépni őket.

1916 augusztusában, közvetlenül azelőtt, hogy Románia az antant oldalán hadba lépett a központi hatalmak ellen, dél felől átszökve a határon és frontvonalon egy zongoraművész érkezett a városba. A reggeli vonatról lépett le, legalábbis így mondta, de hogy hol és miként szállt fel rá, arról nem beszélt. Azt viszont, hogy zongoraművész, ő állította magáról, amikor Dojcsánt, a Forrás szálló igazgatóját felkereste.

Hátrafésült hajú, napsütötte bőrű, sasorrú, csontos arcú férfi volt. Amikor a díszterem zongorájához ült, hosszú, ápolt ujjait egy pillanatig úgy emelte a feje fölé, mintha két csillagot formázna. Hogy végül is milyen egyezséget kötött a szállóval, azt kevesen tudták. Mindenesetre szobát ott kapott, és esténként, bár rendszertelenül, mintha csak a maga kedvére, s kevésbé a megjelent vendégek szórakoztatására tenné, gyakorta odaült a billentyűk elé. Az is kiszámíthatatlan volt, hogy a kedve szerint éppen mit fog játszani. Éppoly könnyedén és mégis átéléssel adta elő a fővárosból érkezett kották alapján a legújabb slágereket, nótákat és filmdalokat, mint ahogyan képes volt Liszt valamelyik rapszódiajával,

* Regényrészlet.

Chopin etűdjeivel elcsendesíteni az egybegyűlteket. Olykor a zárás után, az asztalokra fordított székek között is játszott, lehunyt szemmel hajolt a hangszer fölé, hosszú haja a homlokába hullt, a félhomályos teremben puhán, lágyan bugyogtak fel a hangok.

Flaschner János özvegyét, Ilonát a vegyesboltban ismerte meg. A főtéren sétálgatva tért be a kis kolomppal csengető ajtón, s a pult mögött meglátta az alacsony, telt mellű, pihésen göndörödő hajú fiatal özvegyet.

Gizella, Ilona kislánya a pult előtt, a földön játszott.

A zongoraművész némi habozás után egy fehér inget kért, s aztán szótlánul nézte, ahogy az asszony hátraküldi a raktárba a segédet, végigtolja a sárgaréz kampós falépcsőt a polcok előtt, s felkapaszkodik a legfelső fokra, hogy a finomabb darabokat elérje. Amikor felnyúlt a dobozért, a fekete csipkével szegett szoknyája felhúzódott egészen a vádlijáig, látszott, milyen gömbölyűen feszülnek meg a lába szárán az izmok.

A temetőben csókolóztak először.

Flaschner Ilona tisztában volt vele, hogy a férfi már a főtértől követi őt, hallgatta a macskaköveken kopogó lépteit. Azt is tudta, sejtette már, otthon is, kora reggeltől fogva, hogy azon a napon valaminek történnie kell, fel is készült minden veszély elhárítására, ám nem számolt a saját teste vad és sürgető vágyaival. Otthon, a tükrös szekrény előtt hosszas gondolkodás után egy fekete, sűrű szövésű fátlyat borított a kalapjára, úgy indult a temetőbe, elrekesztve izzó arcától a kinti világot.

Délután volt, de még élesen, tisztán ragyogott a levegő.

Ilona Flaschner János keresztfája előtt állt, kezében egy csokor frissen vágott margarétával, amikor megérezte, hogy az idegen férfi hátulról egészen közel lép hozzá. Elgyöngült a térde, ahogy beszippantotta az ismeretlen testből áradó kesernyés, mégis édes ízű illatot, az orrcimpái megremegtek. Felháborodást mutatva akart megfordulni, hirtelen mozdulattal, ám abban a pillanatban szembe találta magát a fölébe hajló férfi hatalmasra nőtt, feketén izzó szemével, horgas, követelőző orrával. Olyan hirtelen és olyan ellenállhatatlan erővel találtak egymásra, hogy még a fekete fátlyolt se volt idő félrehajtani; a szájuk és a nyelvük a csipkedíszítések hálóján át próbált lázasan összetapadni. A margarétacsokor szalagkötése elpattant, és a széthulló virágszálak Flaschner János keresztfája és a Kálovitsok sírja között a fehér kavicssal felszórt gyalogútra szóródtak.

A zongoraművész, Orlik Péter Erdélyből jött át, elmondása szerint az egyik nagyapja vízimolnár volt a Temesvár közelében folyó Bega-csatorna mellett, legalábbis ami az anyai ágat illeti, de máskülönben, mint mondta, apai ágon a család állítólag valahonnan a Fekete-tenger partjáról, Odessza közeléből származott, nincs kizárva, hogy egyenesen a nagy Rusz idejében arra a vidékre vetődött kereskedők leszármazottai.

– Én csak egy zsidó ember vagyok – mosolygott Ilonára, és hosszú, szinte önálló életet élő ujjaival végigsimított az asszony arcán. – Kereskedők és utazók voltak az őseim, nekem pedig már csak a hangok maradtak. Látod, így kerültem ide is. Nem tudom, hová megyek, nem tudom, meddig maradok, a hangokkal utazom, és nem érdekel a pénz.

– Nem tudod, meddig maradsz?

- Innen már soha nem megyek el, ha te is úgy akarod.

Orlik teste vékony, hajlékony, szinte lányos volt, egészen más, mint Flaschner János fehér bőrű, duzzadóan izmos alkata. Sima arcán, borotvált ajka fölött az izzadságcseppek, mint az apró, elektromos szikrák. Szeretkezéskor Ilona úgy érezte, mintha valami ismeretlen, buja növény indái fonnák körbe, simogató levelű, soha nem volt kertek illatát árasztó fonatok, olyan vad indák, amelyek elhatolnak a teste legrejtettebb zugáig is, soha nem képzelt vágyakat és soha nem remélt élvezeteket keltve életre onnan.

Nem sok idő kellett, hogy már folytonosan az orrában érezze a kesernyés, mégis édes illatot, s ez a bolondító illat nem csak vele maradt egész álló nap, de ő már menekülni sem akart előle.

A szerelem tetőpontján mindketten olyan gyönyört éreztek, ami szinte az eszméletvesztéshez hasonlított: a férfi éles, a sikoltáshoz hasonló, rekedt kiáltására néha Ilona ellenálthatatlan, görcsös, boldog zokogása felelt. Napszakoktól és a körülöttük zakatoló világtól, háborútól és várostól függetlenül, naponta többször is egymásra találtak.

Egy reggel, a bolt nyitása előtt Gizella, Ilona kislánya rájuk nyitott, ahogy a nagy, támlás, családi ágyban heverészték. Ilona önfeledten, mint egy gyerek, a férfi mögé térdelve Orlik fénylő, hosszú haját fésülgette, Flaschner kórházban készült fényképe a szekreterről nézte őket. A zongoraművész intett az ajtóban mosolyogva megálló kislánynak, ő pedig boldogan mászott be közéjük az ágyba, befúrta magát a párna mellé, és szuszogva, elégedetten azonnal elaludt.

Esténként Flaschner Ilona eleinte csak ritkábban, majd mind gyakrabban elment a Forrás szállóba. Kávét ivott, olykor egy pohárka meggylikórt, s ha a férfi a zongorától felállva átült az asztalához, néha vacsoráztak is.

A kislány egyre többször magára maradt a boltban, kitanulta a segédek mellett a mesterséget. Hivatalosan Flaschner nagyanya, azaz Mária vigyázott ilyenkor rá, ez azonban csak afféle hallgatóságos együttlét volt. Özvegy Flaschner Istvánné, született Jakab Mária már réges-rég a saját, belső világában élt, ahová nem hatoltak be a kinti fénysugarak. Félhomályos, a konyhából nyíló szobájában feküdt az ágyán, de a a csukott szemhéja mögött sütött a nap, s abban a napsütésben ő egy réges-régi délutánban sétált, amikor a pécsi Dzsámi körül a tavaszi illatot összebogozta a Tettye felől leereszkedő szél.

Akkor is kettesben voltak otthon, Gizella és a már egészen apróvá aszalódott Flaschner nagyanya, amikor egyszer csak csattanva bevágódott az öregasszony szobájának az ajtaja. Valami zuhanásszerű, tompa zaj hallatszott odabentről, azután pedig csörömpölés. Amikor Gizella és az éppen hazaérő Ilona kinyitották a szobaajtót, Flaschner nagyanyát az ágyában fekve, lehunyt szemmel találták, mintha akkor is csak álmodozott volna, ahogy rendszeren. Két fehér keze összefonva hevert a takaró fölött a mellén. A haja, a megmaradt és még akkor is szökés haja erős, kemény kis kontyba fonva feszült a tarkóján. Nyugodt volt az arca, mintha még valami halvány mosoly is játszott volna rajta. Csend volt a szobácskában, s a félhomályban is valami friss, tiszta illat érződött, mint amikor egy nyilva hagyott ablakon át beszivárog a kert felől a tavaszi szél. Az ágy mellett álló tükrös szekrény viszont hosszában kettérepedt, és felborulva találták a szekrény előtti fiókos hokedlit is.

– Akkor mehetett el – mondta Ilona, és magához ölelte a kislányt. – Akkor, ahogyan ez a tükör meghasadt. Fellökte még a hokedlijét is, ahogy elment. Hidd el, kicsim, most már jó neki.

Flaschner nagyanyát a családi sírhelyek mellett, a feketebodza tövéhez tették el. A sírjára Ilona szürke követ állíttatott, rávéssette a feliratot: „egyedül a könyörülő Istené”.

Otthon kinyitotta a kisszoba ablakát, hadd süssön be a délutáni nap, s mintha véletlenül tenné, azt is hagyta, hogy a nyitva felejtett szekrényajtót egész álló nap nyikorogtassa a huzat.

Flaschner János műhelyének használaton kívüli kulcsát a megrepedt tükrös szekrényre tette.

Dacára a háborúnak a bolt jól üzemelt, s Ilona még gyarapítani is tudta az odalent, a hátsó pincefalnál elrejtett vaskazettás láda aranytartalékát. Az egyik segédjétől ugyan meg kellett válnia, mert őt is bevonultatták katonának, de a másik, lévén már éltesebb korú s nem is egészséges ember, velük maradt. Elég volt a segítsége, hiszen Gizella egyre többet használt már a kiszolgálásban, sőt a beszerzésben is.

Ilona néha arra gondolt, mi volna, ha most itt, ebben az alaktalan gomolygásban megállna az idő.

Orlik Péter és ő.

A tavaszi eső cseppjei, akár a zongorahangok, üvegcsilingelés.

Mint a felhők, úgy úsznának el egymást sodorva az emlékek, mennyi felhő van, de mennyi, összetorlódó foszlányok, s fölöttük a napsütés, túlon túl sok könnyű emlék, és nem is maradna semmi más, csak a szinte már kibírhatatlan boldogság.

A várost nemigen érintette meg az őszirózsás forradalom híre, sem a Károlyi gróf vezényelte állítólagos földosztás, annál inkább az, hogy egy délután bevonultak a francia és szerb antantcsapatok. Igaz, három nap múltán már tovább is mentek, mindössze az utánpótlás és a rend biztosításához szükséges századnyi helyőrséget hagyták maguk mögött, ám akkortól az állomáson megnőtt a forgalom, szinte folyamatosan érkeztek és indultak a hosszú, fegyverekkel és emberekkel megtömött katonavonatok.

Meglődult az idő, s növekedett a bolt forgalma is, volt bőven tennivaló.

Ilonát pedig főként nem a háború sorsa érdekelte. Várandós volt, az ötödik hónap végéhez ért, s a hasa erősen gömbölyödni kezdett már, amikor Orlik Péter eltűnt a városból.

Talán az antant érkezése, talán az északi forrongások hírei készítették a távozásra, vagy valami olyan ok, amiről az özvegyasszonynak sejtelve se lehetett. Ilona csak ekkor, a férfi nyomtalan és váratlan eltűnése után ébredt rá, milyen keveset, szinte semmit nem tudott a férfi múltjáról, gondolatairól és terveiről.

Szinte tántorgott a férfi hiányától, mintha a megengedhetőnél több meggyilkórt vagy az Orlik kedvelte erős szlovéniai bort itta volna. Nem tudta elhinni, hogy mindez vele, éppen vele történik. Mintha felhők torlódnának egymásra, gyors és lassabb, elérhetetlen felhők, nem is felhők, maszatos üveglapok, közük zárva szikkad az idő.

Hangokat hallott és lépteket, ám hiába várt, nem szólalt meg a kis kolomp, nem nyílt az ajtó.

Délutánonként nagy gonddal felöltözött, mint aki fontos találkozóra készül. Szalaggal átkötött csokrot vitt a temetőbe, hosszan álldogált a Flaschner János nevét viselő fejfa előtt, az orra tele volt valami édeskés, mégis keserű, eltéveszthetetlen illattal.

Nézte a fehér kavicsal felszórt gyalogúton a saját árnyékát.

Egy perc, egy árnyék, és körbefordul körülötte az egész délután.

Semmi, csak a nap.

Dojcsán igazgató se tudott semmiféle felvilágosítással szolgálni, hiába nézte szánakozó együttérzéssel az özvegyet. Ráadásul, mint mondta, őt nem csak a megszegett szerződéssel, hanem a kifizetetlen számlákkal hagyta faképnél Orlik.

A Forrás dísztermében lecsapott fedéllel árválkodott a zongora, olykor kerek sapkás francia tiszték ültek a billentyűk elé, pattogós ritmusú, rövid dalocskákat pötyögtettek, felülről ütögetve a csontlapocskákat, mintha játékos időtöltésként csipkét vernének. Udvariasan bántak a némely délutánon arra tévedő, áldott állapotú, gyászfátylas, fiatal özvegyasszonnyal, helytel kínálták, meghívták, tisztelje meg az asztalukat, s nem mulasztották el, hogy az egészsége felől érdeklődjenek.

A terhesség utolsó két hónapját Ilona jobbára a támlás ágy menedékében töltötte el, nem csak a fáradság miatt nem járt ki. Úgy érezte, elnehezült, formátlan teste magát a szegényét és gyógyíthatatlan szomorúságát hirdeti a világnak. A fiát is itt, ezen az ágyon szülte meg. A magzatvíz elfolyásának hírével az öreg segéd szaladt pult mögül a bábaasszonyért, kétségbeesetten, hogy még időben megforduljanak. Ehhez képest a szülés elnyúlt egészen hajnalig, fájdalommal és szenvedéssel, mintha a szegényletes örömben fogant jövevény minden erejét megfeszítve tiltakozna az érkezés ellen, míg végül Ilonából nem csak egy új élet, de vele valami görcsös, múlni se tudó zokogás szakadt ki, amit csupán a rázuhanó, eszméletlen álom tudott megcsendesíteni.

– Nem lesz semmi baj – mondta a bábaasszony, és a kisfiút Ilona mellére fektette. – Nincsen és nem is lesz semmi baj. Egészséges, nagydarab, erős fiú ez. Most pedig nyugodjon már meg, hiszen pihennie kell mind a kettőjüknek – ismételte meg, és közben aprót, alig észrevehetően legyintett is, visszakézből, fel, az ég felé.

A bolt akkortól szinte teljesen a segédre és a kislányra, Gizellára maradt.

A katonajárások, háborúk és a párizsi békeszerződések után a város egyszériben a szétdarabolt, összezsugorodott ország határközeli települése lett.

Végvár, ahol már nincsen mit védeni.

Hiszen van úgy, hogy a lélek kiröppen a testből, elenyészik, mintha soha nem is lett volna, de a test azért még tovább él, lélegzik, mozog, teszi a dolgát, mert az akarat helyett a zakatoló idő mozgatja már.

Délről megszűnt a közlekedés, befeketedtek a sínek, elvégre még vonatok se jöttek, se kereskedők, se utasok.

Mintha ott, néhány tíz kilométerrel odébb leszakadt volna a világ, jobban el-tűnt, mintha soha nem is lett volna, hiszen akkor nem is fájt volna a hiánya, ám hogy mi nyelte el, arra nem mutatkozott semmiféle megérthető magyarázat.

Ilona az Arnold nevet adta a kisfiúnak, Flaschner Arnold.

Valóban egészséges, nagydarab csecsemő volt, legalábbis a születésekor. Ilona szoptatás közben nézte az arcát, s ha nem akarta is, mindegyre Orlik Péter vonásait kereste benne. Itt van, mint egy emlék, s mint az emlékek, növekedni fog az idővel együtt. A hátrafésült hajú, barna bőrű apja eltűnt nyomtalanul, ő pedig itt fekszik, egy fehér, szinte áttetszően fehér bőrű, fekete szemű, pihés hajú kisfiú.

A széttárt ujjai mintha kicsi csillagot formáznának a párnán.

Keveset sírt, csöndesen feküdt a raktárból behozott régi bölcsőben, ami hajdan még Gizellát is ringatta.

Ha Ilona lefektette, akkor órákon át nézte hangtalanul a nyitott ablaknál lengedező függöny játékát, vagy bámulta a falevelek rezdüléseit, ha kint altatták az udvaron.

Gizella hajnalonta résnyire felhúzta a boltajtót védő vasredőnyt. Lámpát nem is gyújtott. Ilyenkor, négy óra előtt jöttek a városon keresztülvonuló bányászok, akik nem messze onnan, a hegy túlfelén nemrég megnyitott kőbányában dolgoztak, s a reggeli szeszárusítás tilalma ellenére bátorságot és erőt akartak magukba önteni a titkosan árult pálinkával. Gizella a tenyérszerű résen át adta ki a poharakat, s ott vette el a pénzt is, mindössze a hangokat és a beadott pénzt számolta, ahogyan a bányászok se láthattak belőle mást, csak a kezét.

Egy hajnalon azonban, amikor a jelzés, az apró, alig hallható köhintés után kinyújtotta a nyíláson a kupicát, egy erős marok ragadta meg a csuklóját.

– Most megfogtalak! – harsant fel a vasredőny túloldaláról a diadalmas kiáltás. – Megvagytok végre, úgy ám! A finánc vagyok, és most aztán rajtavesztettek!

Talán éppen ez, a könnyű zsákmány okozta diadal adott lehetőséget Gizellának, hogy a kezét villámgyorsan kirántsa a finánc szorításából, vagy csak az ellenőr egyszerűen nem számított arra, hogy egy ilyen törekeny, vékony csuklót kellene megszorítania. Az üvegpohár csörrenve koppant a vasnak, s a következő pillanatban Gizella már lezuhintotta a redőnyt.

– Fogtad ám az anyád valagát! – rikoltotta diadalmas boldogsággal bele a vaksötétbe. – Azt fogtad te, nem engem!

Csak odabent, a házban, a konyhából nyíló félhomályos kisszobában, Flaschner nagyanya egykori ágyán, a régi falvédő szőttes alatt fekvé jött rá a félelem. Látta a hosszában végighasadt tükörben önmaga megsokszorozott körvonalait, remegni és fájni kezdett, valami édeskés íz toltult a szájába, mintha vér csöppent volna oda, s hirtelen rátört a csillapíthatatlan zokogás, a kétségbeesés, a magány fuldokló sírása.

A párnába fúrta az arcát, és úgy sírt, mint aki levegőért kapkod, úgy sírt, mintha már nem is gyerek volna.

Körbefordult az idő, sorakoztak a napok, mint a jégcsapok.

Akkor már, évekkel a nagy háború után, a bolt fenntartásához szükséges áru két úton került el hozzájuk. Némely terményeket és kisebb darabokat a házhoz hozták a kiskereskedők, házalók s maguk a kistermelők. Ezekkel a szállítókkal egyenként számoltak el, többnyire azonnal fizették készpénzben a vételárat, s rakták is ki a pultokra az eladni valót.

Borért, sóért s az egyéb nagyobb tételekért Ilonának s aztán már a vele tartó Gizellának kellett elmenni Salamon bácsihoz, a nagykereskedőhöz, előbb az alsó vásártéri irodába, az üzletet megkötni, majd a raktárhoz, a város szélére, megszervezni a szállítást.

Wodianer Salamon irodájában, a külső szobában mindig segédek várakoztak, készen arra, hogy elvigyék az öreg üzeneteit. A homokfúvott, kettősszárnyú üvegajtón belül állt Salamon bácsi nagy, zöld posztós íróasztala, amelynek az egyik sarkán egy különös üveggömb csillogott: mintha összetorlódott felhődarab vagy megsötétült dohányfüst kavargott volna benne, ám e gomolygásból újra és újra kékes fényű, elektomos szikrák pattantak elő. Állítólag egy régi szállítmány ráadásaként érkezett valaha a városba, úgy, hogy az akkor még fiatal Salamon nem is kérte, és nem is fizetett ilyesmiért. Nem is tartotta sokra, félrelökte, mint haszontalan csecsebecsét. Ki tudja, ha még kérte volna, de így? A fiatalabb korában a saját zsidóságát kevésre becsülő Wodianer nem ismerte s nem is igen kutatta a gömb rendeltetését, már ha egyáltalán volt valami célja ennek a különös tárgynak azon kívül, hogy megértette a szemlélőjével, nincsen más, csakis a bizonytalanság, s a minden bizonytalanság mögött ott rejtőző homály.

Felhők és azután újra csak a felhők, ki tudja, hol bujkál a nap.

Idővel azonban a vastag, szemcsés üveg mélyén fészkelődő titok mégis annyira lenyűgözte a kereskedőt, hogy megtartotta a gömböt. Kétségtelen, hogy a körülöttünk halmozódó világban s a bennünket körülvevő emberekben nem utolsósorban a saját, velük töltött időnket szeretjük: meglehet, így volt ezzel az üveggömbbel Wodianer is. Napokig csak nézegette a nem várt szerzeményt, s mindinkább megtetszett neki, olyannyira, hogy aztán már nem tudott szabadulni a hatása alól, s észre se vette, de egyre inkább azt remélte tőle, hogy valami történni fog ott belül, valami, ami magyarázatot vagy legalábbis jelet ad az ő idekinti, folytonosan összekavarodó életére. A feladó nélküli csomag így maradt az íróasztalán, s bár az irodát hetente egyszer makulátlan tisztaságúvá kitakarítani a segédeknek különösen fontos kötelessége volt, beleértve az asztalon tornyosuló papírhalmok rendbetételét is, az üveghez soha egyikük se nyúlhatott.

Wodianer egyébként büszke volt a vezetéknevére, kedvtelve emlegette, az mégsem lehet véletlen, hogy ugyanúgy hívják, mint a magyar Rotschildnak nevezett Wodianerek hírneves családját, noha, sajnálatos módon, a néven túl a rokonságra közöttük semmi más nem utalt. Igaz, ahogy ő mondta, el lehet ám azon gondolkodni, hogy a híres Wodianerek, akik a legenda szerint spanyolországi eredetűek voltak, s Morvaországból telepedtek meg ebben az országban, ők is innen délről, egészen pontosan Bácsból költöztek fel a székesfővárosba. Akkoriban, a Wodianerek felemelkedése idején a család egyik ága terményekkel, gyapjúval és dohánnyal foglalkozott, saját dereglyéin vontatta fel Pestre a délvidéki dohányt, a másik ág fiai könyveket, hírlapokat adtak ki. Salamon bácsi szerint a terményes Wodianer Fülöp az ezerhétszázados évek végén Szegeden élt, de már onnan is raktárt tartott fenn Pesten, két fiát pedig pesti nagykereskedő családokba házасította be. A legidősebb fiú, Sámuel, aki apjuk halála után maga is letelepedési engedélyért folyamodott a pesti tanácshoz, pár évvel később, az ezernyolcszázharmincas évek közepén megkapta még a nagykereskedési jogot is, de üzleti központját Bécsbe tette át. Gyapjúkereskedelemben talán a legjelentősebb

cég lett az övé, Hollandiába és Angliába szállított, csakhamar még a tiszántúli dohány kereskedését is megszerezte, s az ország leggazdagabb nagykereskedőjévé vált. Idősebbik fia, Mór, az ezernyolcszáznegyvenes esztendőben kikeresz-
telkedett, a kálvinista vallást vette fel, s pár évre rá református lett az apa, Sámuel is. Negyvenégyben nemességet kaptak, a Kapriorai előnévvel, a családi címerben a szállítóhajó a dunai dohány- és gabonaszállítmányokra emlékeztetett. Ez a Wodianer Mór nem kisebb nagysággal, mint Széchenyivel ebédelt együtt, a magyar gróffal látogatott ki Óbudára, döntő része volt a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank alapításában, hozzájárult a Hengermalom és Lánchíd finanszírozásához, ráadásul ez utóbbihoz még kölcsönt is vett fel a bécsi Rothschild banknál. Apjától rámaradt az Aldunason álló volt Kramnitzer-ház, az a nagy-hírű, elegáns kávéház, amelyet az ezernyolcszázharmincnyolcas jeges árvíz után Viktória királynő tiszteletére az „Angol királynő”-höz cégéreztek. A nagy, negyvennyolcas forradalom idején is Pesten tartózkodott, jelesül éppen az Angol királynőben, amikor híre érkezett, hogy a Belvárosban, a Városháza előtt nagy tömeg tüntet a zsidók ellen. A tudósítás szerint egy szónok fölheccelte a napok óta hullámozó tömeget, hogy a városban a lakberek azért olyan magasak, mert a zsidók nagy számban települtek be Pestre. A céhek tanácskozásán követelték a zsidók elbocsátását a nemzetőrségből, s követelték a negyvenes években betelepített kiűzését is. Aznap, április tizenkilencedikén, pésszah második napján, mely az askenázik közt mindig ünnep volt, a tüntetés átcsapott a zsidónegyedbe, s a Király utcában felvonuló tömeg megtámadta az Orczy-ház előtt őrködő Löwinger Adolf volt császári hadnagyot, az egyetemi egyenlőségi zászlóalj tagját. Elterjedt, hogy a Király utca belsejében a zsidók kövel dobálják meg az arra járókat, sőt, forró olajat zúdítanak le az ablakokból. Az egyenruhás hadnagy hiába próbált rendet teremteni, őt magát is csak a gyorsan közbeavatkozó katonaság tudta kimenteni a felbőszült tömeg kezéből. Másnap a Király utca elején már válogatás nélkül megtámadtak mindenkit, akit értek. Nők és gyerekek menekültek a szénapiac, a Széna tér felé, ahol a nemrég felavatott kálvinista templom nyújtott menedéket, melynek kapujában Török Pál, a későbbi református püspök kivont karddal állta útját a csőcseléknek. Végül csak gróf Batthyány Lajos miniszterelnök személyes fellépése, a tömeg előtt mondott beszéde akadályozta meg a nagyobb vérontást, s főként az, hogy a rend visszaállítására katonaságot vezényelt ki. Viszont Pest városi tanács választmánya jelentést írt a miniszterelnökhöz, s ebben kijelentették, hogy az izraelitákat nem tekintik a nemzetőrség nemes, ám terhes feladataira kötelezetteknek, s megtiltották a pesti háztulajdonosoknak és szállaskiadóknak a lakhatási engedéllyel nem rendelkező zsidók befogadását. A miniszterelnök helybenhagyó rendeletére a nemzetőrség zsidó tagjai önként visszaléptek a szolgálatból, és zászlóaljuk, amelynek pedig a börtönből a forradalmi ifjúság által kiszabadított Táncsics Mihály volt a vezére, feloszlott. Nem véletlen, hogy a magyarországi zsidók kivándorlása Amerikába éppen ebben az évben kezdődött. Május első felében megalakult a Központi Kivándorlási Egylet, Pestről és Pozsonyból a vallásuknak szabadságot s maguknak jogokat keresve több ezren indultak útnak az Újvilágba. Csak majd szeptemberben, a horvát támadás után hívták és fogadták be a zsidókat ismét a nemzetőrségbe, hogy aztán mind nagyobb létszámban vegyenek részt a függetlenségi

küzdelemben. Negyvenkilenc tavaszán Debrecenben egyébként éppen a könyves Wodianerek közül Fülöp nyomtatta a Kossuth-bankókat. Mindenesetre Wodianer Mór a szabadságharc után már mint bécsi bankár lett, a Monarchia egyik legtehetősebb üzletembere, osztrák báróságot kapott, testvére, Albert pedig főként bank-érdekeltségekkel foglalkozott, őt nevezték el magyar Rothschildnak.

Akárhogy is: Salamon bácsi erősen számon tartotta a pesti és bécsi Wodianereket, s a hosszú sorolásban nemigen zavarta az, hogy a vagyonra és báróságra jutott nagyuraknak alighanem fogalmuk se volt az ő kereskedéséről, boltjáról és büszkeségéről. A nagyvilágban számtalan ember, élőlény és tárgy létezik, amelyeknek a létezéséről még csak sejtelmünk se lehet, ez az azonban nem jelenti azt, hogy ne tartoznánk össze velük elszakíthatatlanul. Elég az, hogy vannak, és elég az, hogy a teremtő megnyugodott felőlük, s mert ez így van, marad nekünk is a megnyugtató bizonyosság.

Wodianer Salamon gyakorta említette azt is, hogy nagyjából egy évszázada a saját családja is onnan, a pesti Belvárosból, a Király utca elejéről, az Orczy-házból indult el fedeles szekérrel lefelé a Duna mentén, mondjuk így, éppen az ellenkező irányú utat járták be, mint a hírnévre szert tett névrokonok, ők északról ereszkedtek ide lefelé, abból a hatalmas gyülekezetből, ami valóságos kikötője és forgatókorongja volt a Galíciából, Oroszországból és német földről érkező zsidó családoknak, s nem utolsósorban vagy száz éve már a legnagyobb kereskedelmi központnak is számított. Ha ő maga felutazott Budapestre, első útja bizonyosan az ódon Orczy-kávéházba vezetett, ahol egykor gyapjú- és bőrkereskedők révén bőrbörze működött, s ahol a későbbi években a nyugati, déli és keleti Európa gabonakereskedőinek jelentős része megfordult.

Persze ekkorra már, az első világháború és az ország szétesése utáni időre az ódon kávéházban megkopott a forgalom, maga a kávéház se volt már a régi. Még a boltívek és a tájékszínűre érett tapéta alatt is egyre többet emlegették azt a nagyszabású tervet, hogy az egykori Orczy-bárók mai örökösei eladásra kínálták fel a házat a városnak, s a Fővárosi Közmunkatanács tervei szerint a kétudvaros, roppant kiterjedésű Orczy-ház elbontásával sugárutat nyitnának Budapest szívében, a Király utca és a Dob utca között.

Salamon bácsit azonban nem a jövő érdekelte, legalábbis ezek között a falak között nem azt akarta kutatni, mit hoz a rárontó idő. Ha a fővárosban már megkötötte a maga üzleteit, este nyolc óráig, a rendszeresen korai zárásig ő is ott üldögélt az Orczy-kávéházban a kalapban, sapkában beszélgető, újságot olvasó, öregebb törzsvendégek s a vidékről felsereglett, állás vagy akár csak megélhetés után áhító, fiatalabb, fekete kabátos férfiak között. Éppen hogy a kávéház időtlensége, a változatlanság volt az, ami rabul ejtette. Egy kávéház, amelyben úgy tűnik, akár valami üveggömbben, mozdulatlanul, érintetlenül bezárva megmaradhat az idő.

A bejáratot csaknem eltorlaszoló nagy, barna kassza mögött egy fehér hajú, bádogkeretes szemüvegű kasszírnök tett-vett, újra- és újrarendezgette a pénztár márványlapján a kockacukrokat.

A kerek, fehér lámpák haloványan világoltak, mint valami rosszkezdű holdak, és Strasser, a kávéház bérlője mogorván kérdezte a cügos cipős vendégtől: maga mit akar, feketét?

Akárcsak mintha hazamenne az ember.

Otthon aztán, az irodájában, amikor kerek kis sapkájával a feje búbján, hosszú, kényelmesen bő kabátjának szárnyait a székre hajtva hátradőlt az asztala mögött, Widianer úgy mesélt az Orczyról, az ottani lakásokról, a kávéházat üzemeltető Strasszeréről, mintha saját családjának a tagjait sorolná. Ilyenkor a könyökénél csillogó tálkából egy fényes papírba csomagolt cukrot nyomott az Ilona kezét szorongató Gizella markába, megsimogatta a lány sűrű, erős szálú, fekete haját.

Az árut egyébként bizalmi alapon, felírásra adta Ilonáéknak, s törleszteniük is csak az eladás után kellett.

Az elszámolással soha nem volt gond.

Ilona, majd később már Gizella kék fedelű, hosszúkás alakú, kockás rácozású füzetekben vezették az elhozott és a még ki nem fizetett termékek listáját, s ahogy Salamon bácsi is kedvtelve állapította meg mindannyiszor, a nála felírt összeg s a Flaschnerek által meghozott pénz minden egyes alkalommal fillérre egyezett.

Öt évvel Orlik Péter eltűnése után Ilona egy éjszaka arra ébredt, hogy valaki áll az udvaron a fák alatt.

Tavaszi volt, langyos levegő, de az ágak még éppen csak lombosodtak, s a világos fal előtt élesen elválva látszott egy férfi alakjának sötét foltja.

Ilona maga se akarta eldönteni, hogy a rémület vagy a várakozás volna-e erősebb benne, s ha a várakozás, akkor kinek az arcát szeretné meglátni az odakint sötétlő árnyékban.

Csend honolt a házban, a kishálóban Arnold, ez a szelíd kisfiú és Gizella, a lassan már felnőtt sorba érő lány hangtalan aludtak.

Ilona lámpát se gyújtva, a félelmet feledve, mezítláb szaladt ki az udvarra. Mozdulatlan volt az éjszaka, valahol, a folyó felé egy kutya ugatott, tompán, indulat nélkül, mintha távoli harang kongása volna.

Odafent magas volt a csillagos ég, és a fal menti fák között néptelen, néma volt az udvar.

Sehol egy árnyék, sehol semmi változás.

Ilona látta, hogy a ház hátsó részén, Flaschner János oly sok éve ki se nyitott műhelyének üveges ajtaja mögött fények villódnak. Mintha elektromos szikrák pattantak volna elő, kékes fények és elsuhanó árnyékok, akár egy mozgóképelőadáson. Fázott a lába, érezte a talpa alatt a tavaszi, friss fűvet. Lábujjhegyre ágaskodva benézett a függönyök fölött, s ahogy a kilincsre tette a kezét, az ajtó halkán, nyikorgás nélkül kinyílt.

A gót betűs, német feliratú, bonyolult műszerek, a drótok és csövek, üvegek és vaskapcsok, hengerek, görgők és érthetetlen rendeltetésű, egykor oly titokzatos szerszámok most békésen és unalmasan várakoztak. Nem járt ebben a szobában senki évek óta már, és a mindent betakaró bársonyos porréteg alatt a tárgyak úgy olvadtak össze, ahogyan az elfoszló emlékek mosódnak egymásba a tűnő napok szürkességében. Ilona a holdfényben látta a saját meztelen lába nyomát a küszöb előtt, s arra gondolt, vajon mennyi idő kell ahhoz, hogy ezt a nyomot is a felismerhetetlenségig belepje az észrevétlen szítáló idő. Mennyi por kell ahhoz, hogy minden, ami valaha is fontosnak, izgatónak és rettenetesnek, von-

zónak és örömtelnek hatott, ebbe a bársonyosan fojtó, egyenletes feledésbe süllyedjen.

– Kevés – suttogta maga elé.

– Semmi – tette hozzá aztán.

Üres volt az udvar, a távolban egy kutya ugatott, aztán csend lett.

Ilona benézett a kisszoba ajtaján, hallgatta Gizella és Arnold szuszogását, de nem ment beljebb. Visszasietett az ágyához, valósággal futott, mint aki menekül valami elől, már akkor behunyta a szemét, amikor bebújt a még meleg dunyha alá, betakarózott, és minden átmenet nélkül mély, álomtalan alvásba merült.

4. MORZSA (GIZELLA ÉS VERONIKA)

Mennyi por kell ahhoz, hogy mindent, ami valaha fontosnak hatott, a felismerhetetlenségig belepjen az észrevétlen szitáló idő.

Másnap reggel özvegy Flaschner Jánosné született Kálovits Ilona dunyháján és feszesre húzott lepedőjén világosan látszottak a poros, szürke lábnyomok, mintha egy könnyű léptű ismeretlen szaladt volna át a fehér huzaton.

Ilona szekeret hivatott, s Flaschner János egykori műhelyéből a műszereket és szerszámokat elszállította a Wodianer Salamon raktárához. Annyit üzent, hogy nem alkudozik, rábízta az öreg kereskedőre, becsülje meg, érnek-e még azok a szerkezetek valamit is egyáltalán.

Gizella a polgári iskola utolsó évét végezte. Az anyja alkatát és vonásait örökölte: alacsony volt, szinte már apró termetű, ám gömbölydedsége és vidámsága révén mégse hatott törékenynek. Az iskolai akadályokat könnyedén vette, a tanulást sokkal inkább szórakozásnak érezte, semmint kötelességnek, mit se zavarta, hogy a bolt körüli elfoglaltságok miatt gyakorta készülni se maradt ideje. Így is a lányosztály egyik legjobb tanulója volt, barátnőjével, a városi törvényszéki elnök egy szem lányával, Tolnay Veronikával együtt.

A két lány barátságát csak erősítette, hogy feltűnően hasonlítottak egymásra, mi több, ha olykor, összebeszélve, egyforma kalapot, pöttyös sálát, fekete szegélyes fehér blúzt és fehér, vasalt szoknyát vettek föl mind a ketten, a városba tévedő idegen minden további kétely nélkül ikreknek is nézhette volna őket. Igaz, ha a kalapot levették, Gizella sűrű, fekete haját már nem lehetett összetéveszteni Veronika selymesebb, világosabb árnyalatú fürtjeivel, és a szándékosan egyforma öltözködésnek is gátat szabott az, hogy Gizella ruhatára nem vehette fel a versenyt a törvényszéki elnök lányának gardrobe-szobájával. Még nem átlépve azonban a felnőttkor küszöbét ezek a különbségek a lányokat egyáltalán nem zavarták. Fontosabb volt számukra az összetartozás, és azok a hosszú, végtelenül hosszú délutánok, amikor ellopva a kötelességek és kényszerek szoros rendje elől az időt, kart karba öltve az iskolától lesétáltak az állomásig. A peron oldalánál, a restitől illő távolságot tartva, vágycozva és a függönyös ablakok mögött fel-felbukkanó utasok kilétét találgatva nézték az áthaladó nemzetközi vonatot, amelynek az első vagonján piros betűs tábla hirdette az úticélt: Budapest székesfőváros, Keleti-pályaudvar.

Nehezen oszló, barna füst lebegett a vágányok fölött.

Gizella ahhoz még túlságosan is gyerek volt, hogy megsejtse, mit jelenthetnek anyja, a lassan hervadó özvegyasszony számára ezek az egyformán porladó napok. Mit jelenthetnek a magányos délutánokból az árnyékos, egyhangúan motozó alkonyatokba s hirtelen lezuhanó estékbe forduló órák. Azt se foghatta fel, hogy olykor még az ajtót is nyitva felejtve miért nézi Ilona a tükörben mozdulatlanul hosszú percekken át a szeme sarkában sűrűsödő, pókhálós, finom ráncokat.

A ház, a bolt mögötti lakás harmadik lakójával, Arnolddal, ezzel a fehér bőrű, pihés hajú kisfiúval nem sok gond akadt. Olyan esőndesen élt, mintha folytonosan attól óvna magát, nehogy a külvilág felsértse az őt védő burkot, holott éppen a magányosság választotta el őt mind jóvátehetetlenebbül a szobáján kívüli élet-től. Pajtásai, barátai soha nem voltak, s ha lehettek volna, kerülte őket azóta, hogy rákaptak a esűfolására. Annuskának nevezték el őt, gúnyolódtak lányos arcán, kékes erekkel áttűnő bőrének finomságán, nőies mozdulatain, könnyen sírásra hajló, puha száján.

Flaschner Annuska, fingik mint a géppuska.

Jobban érezte hát magát a szobája biztosságában, az ablak mögött, színes fedelű könyvel társaságában. A hosszában végighasadt, nagy állótűkörben mintha nem is egy flúcska, de mindjárt kettő állna az ágy támlája mellett. Ilona jóvoltából magas nyakú, kerek állógalléros fehér ingeket hordott, és szerette a mellényeket, a mellényzsebéből, mint egy felnőtt férfinak, zsebéra láncá kandi-kált elő. Hosszú-kás, karesú ujjal valósággal külön életet élek, és mintha folytonosan valami láthatatlan hangszeren játszott volna egy hangok nélküli dallamot, az óra ovális fogantyúját, a lánc szemelt babrálta.

Kora tavasz volt, amikor két idegen bukkant fel a városban.

Az egyikük, egy Darázs Kálmán nevű, kreol bőrű, erős orrú férfi a délutáni vonatról szállt le, s a peron előtt várakozó taxival a Ferrás szállóba vitette magát.

– Utazó képviselő – válaszolta a portás kérdésére a fogadópultnál. – Egy nemzetközi kereskedelmi konzorcium utazó képviselője. Beírhatja nyugalommal a könyvbe a nevem mellé. És ha kérdezik magától, flam, akkor mondhatja is, bárkinék. Felhatalmazom.

– Igenis, ahogy parancsolja, uram.

A másik férfi nem vonattal jött: az éppen csak felengedett folyón ereszkedett le észak felől egy csapott orrú, hosszú ládikkal, amin vászonnal bevont különféle holmik tornyosultak. A folyóparton bérelt olesó szobát, s miután halászati engedélyét bemutatta mind a rendőrségen, mind a törvényszéken, elhíresztelte, hogy egy különleges halászati módszer egyedüli művelője.

– Alkalmazottat keresek – mondta a csaposnak. – Szóljon csak bárkinék, akit érdekelhet.

A jelentkezők közül aztán Mészöly Józsefet, a törvényszékről elbocsátott, vékonyesontú fiatalembert vette fel maga mellé, pedig a próbán, amit a folyóparton ejtettek meg, a többiek szerint, már csak a gyengesége és az ügyetlensége okán is, éppen ez a fiatalember mutatkozott a legkevésbé alkalmasnak. Az is igaz viszont, hogy a két fiatal férfi láthatóan hamar és jól megértette egymást: a búvárhalász türelmesen magyarázta el a mestersége titkait Mészölynek, figyel-

te, vajon egyenletesen pumpálja-e a levegőt a rezesen csillogó nagy légrésszel a gumitömlőbe, s megtanította, hogyan kell a csónakot megállítani a sodró árban is, hogy a kötelek feszesen maradjanak.

Rendelésre dolgoztak a városi éttermeknek és a főtéri szállodának. A bűvár felvette az ólomtalpú, sisakos bűvárruhát, Mészöly a ladikból pumpálta a levegőt. A fagyos vízben, a hajnali derengésben aludtak még a halak, amikor a horgas szigonyvillát beléjük döfte. A keményre döngölt gödrökben harcsákra vadásztak. A bűvárhalász, amikor vacogó fogakkal kiült a fűzfás partra, s a markába rejtett cigarettából a lelógó faágak közé fújta a füstöt, arról beszélt, hogy a sovány harcsa, még ha nagyra nőtt is, nem harap. A kövér támad csak, az is egyszer, igaz, ilyenkor hirtelen egymás után többször is odakaphat az emberhez. Aztán megijed, és vagy kifut a helyéről, vagy úgy bűvik a lyukába, hogy csupán kézzel és horoggal lehet kihúzni onnan.

A márgás, kemény fenék és a hordalékos iszappal telt, alattomos gödrök.

Olyan csend van a víz alatt, amit itt, a fenti világban még elképzelni se lehet.

Régen állítólag hatalmas, ezüstbőrű halak úsztak fel ide a tengerről, pikkelyes ragadozók és horgas orrú, fekete hátú vizák, a régi halászok vasvillákkal lestek rájuk, testközelből lehetett csak legyőzni őket, mint a harcban az igazi ellenfeleket.

Ne higgye bárki, hogy a hal nem gondolkodik. Csakhogy érteni kell és érezni, például azt, hogy ott lent, a víz alatti világban nem csak a fények mások, ott a gondolatok is megtörnek a hullámokon.

Mészölyt, ezt mindenki tudta a városban, Tolnay Veronika, a törvényszéki elnök lánya miatt bocsátották el az irattárból.

Mészöly, aki az anyjával élt kettesben a régi fűrészmalom melletti kis utcában, egy januári kora délutánon látta meg a lányt a törvényszék kapujánál, ahogy kart a karba öltve egy barátnőjével, Flaschner Gizellával sétált. Két, szinte a testvérségig egymáshoz hasonlatos lány, mégis milyen összetéveszthetetlen köztük a különbség. Ott mentek el közvetlenül mellette, nevettek és rá se néztek, talán még azt se látták, merre járnak. Azóta az ő illatát érezte mindenütt, olyanynira, hogy ettől az illattól eltelve már se enni, se inni nem tudott, s egy fényes március eleji reggelen a másolásról visszaadott akta lapjai közt egy hosszú, nagy gonddal fogalmazott levelet felejtett. A képzelgésekkel és szenvedéssel teli szerelmes vers, melynek sorkezdő betűi újra és újra Veronika nevét adták ki, még aznap délután a törvényszéki elnök asztalán feküdt, s estére már a lenyalt hajú, fehér arcú fiatalember szóltanul, szögletes mozdulatokkal pakolt össze az íróasztal rá eső oldalán. Veronika, aki mind az ideig a fiatalembernek még csak a létezéséről se hallott, nemhogy a keze izzadását, a rátörő hőhullámokat és ájulási rohamokat s a forró hangú szerelmes verseket sejtette volna, egy vasárnapi zsúron szerzett tudomást arról, hogy az apja éppen a hozzá íródott levelek miatt küldte az utcára a fiút. Könnyed kacagással fogadta a hírt, s hagyta, hogy a lányok, amikor a zongorajáték befejeződött, kérdezzék a szerencsétlenül járt hódoló felől, majd, mint aki már túl sokat árult el holmi titokról, összepréselte az ajkait és hallgatott.

Másnap, anélkül, hogy bárkinek, akár Gizellának is említette volna, iskola előtt, kora reggel a folyópartra ment.

Húvös volt még, a folyó fölött pára lebegett.

A hosszú ladik és a vízre vetett árnyék egybenőtt a vízen, és a parti nádtorzsák között megloccsantak a hullámok.

Mészöly, aki annyi időre se állhatott meg a pumpálással, hogy a homlokáról a szemébe csorgó izzadságot letörölje, egy cseppet se csodálkozott, amikor a parton meglátta a lány törékeny alakját. Annyiszor látta már a behunyt szemhéja mögött, s annyszor beszélt már hozzá álmában és az ehhez hasonló hajnalokon, hogy semmi különbséget nem vehetett észre a képzelete és a mostani jelenés között. Nem is történt volna semmi, ha a lány az iszamos parton meg nem botlik egy göcsörtös fűzfagyökérben, s fél lábbal bele nem csúszik a hideg vízbe. Rémult kiáltása felébresztette Mészölyt az álmodozásából. Hirtelen megértette, nem látomást, nem a saját képzeletét, de magát Veronikát látja odakint, s ez úgy megrémítette, hogy az izmai görcsbe rándultak, teste a ladik fenekére zuhant. Veronika ugyan látta, hogy a vékonydongájú fiú, akinek sápadt arca addig úgy lebegett a csónak feketesége fölött, mint valami éjszakáról tévedésből kint felejtett töklámpás, most elzuhan, ám éppen elég gondot jelentett neki, hogy önmagát miképpen szabadítsa ki szorult helyzetéből. A jeges víz alatt a bokája a parti iszapba süllyedt, s tudta, akár az iskolába menne, akár hazasietne, aligha kerülheti el a leleplezést. Miközben kétségbeesetten, a lelógó füzekbe kapaszkodva húzta ki magát a szárazra, egy szörnyeteg bukkant elő a vízből, alig néhány lépésnyire tőle. Hatalmas, rezesen csillogó gömbfeje volt, ormótlan, vaskos végtagjai, és a tarkójától vastag gumicső kígyózott a felkavart víz alá.

A bűvárhalász volt az, aki levegőért kapkodva, fulladozva még éppen ki tudott gyalogolni a sekélyebb részre, s most arccal előre az iszapba zuhant.

Mészöly, akiben valamiképp felengedett a görcs, s a ladik szélébe kapaszkodva feltápászkodott, egyszerre látta a számára legfontosabb két embert a földön heverni: a bűvárhalász a vízben feküdt, s a lány a réműlettlől megbénulva, elkerekedett szemmel bámult rá.

Amikor aztán a sisakot lecsavarozták, a bűvárhalászba lassan tért vissza az élet.

Hideg volt a bőre, lehunyt szeme körül kékes árnyékok rajzolódtak.

Mészöly lefejtette róla a vastag bűvárruhát, s egy vászondarabbal dörzsölte végig a felsőtestét.

Tolnay Veronika látta, hogy ez a szörnyruhába burkolt idegen alig idősebb, mint ő, látta, hogy a mellén a szőrzet még éppen csak megerősödött, s látta, hogy az izmai úgy dudorodnak a fehér bőr alatt, mint azoknak az atlétáknak, akiket az amszterdami nyári olimpiáról szóló mozifilmben mutattak meg.

Erről beszélt Flaschner Gizellának is, amikor az iskola kőpadlós mosdójában együtt próbálták meg eltüntetni a lány cipőjéről és előírás szerinti szürke harisnyájáról a reggeli kalandról árulkodó iszapfoltokat és sárnyomokat.

– Atléta? – kérdezte elgondolkodva Gizella. – Milyen atléta?

– Talán még több is annál – bölintott Veronika.

– Értem – mondta Gizella csendesen.

Veronika lehajolt a barátnőjéhez, hogy megcsókolja, de ahogy az arca a lány arcához ért, döbbszerűen érezte meg, hogy az előtte térdeplő Gizella arcán könnyek csorognak lefelé.

- Mi a baj, édesem? – karolta át a lány fekete fejét.
- Minden – felelte Gizella. – Minden. Minden csak baj.

Minden csak baj.

Anyja, özvegy Flaschner Jánosné immár hetek óta viszonyt folytatott egy Darázs Kálmán nevű piperkőccel, akiről senki nem tudja, kiféle, miféle, honnan és miért jött, viszont itt van, el se lehet már küldeni.

- Darázsnak hívják. Így: Darázs Kálmán. Elhiszed te ezt? Hiszen rendesen nincs is ilyen név. Darázs Kálmán! Vagy ha van, akkor nem szabadna, hogy legyen. És mindehhez még sokkal fiatalabb is, mint az anyám – zokogta Gizella.

Ilona és Darázs Kálmán a folyóparti korzón látták meg először egymást. Ilonának rögtön feltűnt az idegen férfi legújabb fővárosi divat szerint szabott, világos krémszín öltönye, monogramos fehér inge, kézzel varrott, betétes cipője. Az viszont az eszébe se jutott, fel se fedezte, hogy a jövevényt a barnás bőre, sötét szeme és erős, hajlott orrra mennyire hasonlatossá teszi egy régen elfeledett ismerőséhez, ahhoz a férfihoz, akire gondolni se tudott, de legalábbis nem akart.

Darázs Kálmánt a Forrás cukrászdai részében még aznap alkonyat előtt bemutatatták Flaschner Ilonának, s ő beleegyezett, hogy a messziről jött férfi néhány percre az asztalukhoz telepedjen. A néhány percből végeérhetetlen beszélgetés kerekedett, hiszen Darázs, ez a világlátott utazó és remek társalgó rutinosan és nagyvonalúan tudta szórakoztatni a hölgyeket. Órák múltán, amikor már besötétedett odakint, elcsendesedett a Főtér is, és a gázfáklyák kékes fénye rajzolt köröket a tavaszi lombok közé, Darázs Kálmán a boltig, a sárga téglás ház kapujáig kísérte az asszonyt. Felkínálta a karját, s amikor az özvegy belékarolt, könyökével magához szorította az asszony kezét. A bokáját finoman összekocantva, fejét hajtván csókolt kezét, úgy búcsúzott el tőle. Finoman fogta meg Ilona kezét, s csak egészen rövid pillanattal tartotta tovább az ujjait a tenyerében, mint azt az illendőség megengedte volna. Másnap a bolt nyitása után a Forrás szálló zöld kabátos londinere nagy csokor vörös rózsával állt meg a kolompoló ajtóban. A kézzel írt kísérő kártya szerint Darázs ekképpen, a virágok segítségét remélve köszönte meg a számára oly feledhetetlen estét, s egyúttal esedezve alkalmat kért az újabb találkozásra.

Ilona átöltözött, és átsétált a szállóba, a jövevényt kereste. Félretolta a segítségét ajánlgató portást, szégyenérzet nélkül felment a lépcsőn, és maga kopogott be az első emeleti szobába.

Darázs Kálmánt a még bevetetlen ágy mellett, a kerek szállodai asztalkánál ülve, reggelizőtálcával találta.

- Ne értsen félre, és ne is ijedjen meg, uram. Nem sokáig zavarom, csupán a virágokat akartam megköszönni – mondta a férfinak. – Tudja, a magamfajta nő elszokott már a rózsáktól.

- Asszonyom, szó se lehet félreértésről. És higgye el, bátor is vagyok. Csak hát a magamfajta férfi soha nem szokhat hozzá egy olyan gyönyörű nő közelségéhez, mint amilyen ön.

Ilona látta, hogy a férfi selyemköntöse alatt aranyosbarna a bőre, mint nyárvégen azoké a klottnadrágos kölyköké, akik lent a folyóparton ögyelegnek nap-hosszat, s a homokpadokra fordított szállítóhajókról, uszályokról ugrálnak a vízbe füttyögetve és sikongatva.

Behunyta a szemét, az orrcimpája megremegett.

A szoba magas, térre nyíló ablakain beszűrődött a kinti napsütés a félig behajtott spalettákon át.

Kocsi zörgött a tér oldalában, a hallban odalent fémesen csörgött a portai telefon.

A távolból valami zúgás hallatszott, mintha maga a levegő lobogott volna, vagy a fűzesnél a félig elbontott régi fűrészmalom fogaskerekei éledtek volna fel.

Tudta, mit kell tennie, hiszen már így is túllépte azt a határt, ameddig rendszeren elmehetett volna: még egyszer megköszönni a küldeményt, kedvesen és hűvösen, azután hazamenni, folytatni az életét tovább.

Köszönni akart, előrelépett, hogy kezet nyújtson, de máris megbánta a mozdulatot, a hirtelen bizalmaskodást.

Hirtelen akart sarkon fordulni és távozni végre, ám a következő pillanatban, maga se értette, miként, mintha csak botlás volna, hanyatt fekvé találta magát az ágyon, s a férfi feketén izzó szeme egészen közlelről nézett az ő tekintetébe. Érezte a szagát, ezt a kesernyés, mégis valamiként édes szagot, ami összekeveredett az asztali tálcan gőzölgő friss piritós és a kávé illatával.

Olyan gyengeség fogta el, mint aki forró vízben hever, súlytalanokká váltak a végtagjai.

Látta, hogy a félbehagyott piritós egy apró, sárga morzsája a férfi szájsarkához tapad, billeg csak, le nem esik, nem is marad, akár egy kimondatlan szó. Beszélni is szeretett volna, hogy törölje talán le, kendőt is adhat, ha kell, van a táskájában, hol, talán a széken, az asztal mellett. Aztán érezte, ahogy a férfi tenyere gyengéden, mégis erőteljesen a tarkója alá nyúl, megemeli a fejét, és egyetlen mozdulattal eltávolítja a hajából a lakkos csontfésűt.

Kérem, akarta mondani, kérem, ne higgye azt, ám csak valami sóhajtásféle lett a szavakból, miközben a nemrég oly nagy gonddal feltűzött kontya a párnára omlott.

Még egy pillanatra meglátta a férfi nedvesen csillogó fogait, s a szétnyíló száját, aztán már csak azt érezte, ahogy ez az eleven, mohó élőlény a szájára tapad.

Dél felé járt már, mire hazatért.

Megállt a ház udvarán, a fűvön, a fák előtt, nézte az oszlopokat, a nyitott ablakokban meg-meglibbenő függönyöket.

A bőrért átlangyosította a tavaszi napmeleg. Széttárta a karját és behunyta a szemét, így állt, hátravetett fejjel, hosszú percekig, s hagyta, hogy semmi, az égvilágon semmi se történjen.

Mert nem csak a lélek képes kiröppenni a testből, úgy, hogy új életre kel, és a kötöttségeitől szabadulva szabadon bolyong, de lám, a test is élhet még, mozoghat, lélegezhet és örülhet is a lélek nélkül tovább.

Könnyű volt és szabad.

Néhány nap múltán már az egész város tudta, hogy a boltos Flaschner özvegy fülig szerelmes Darázs Kálmánba, abba a Forrás szállóban lakó jövevénybe. Olyan szemérmetlenül és kihívóan szerelmes, amilyenek csak az öregség rémületes árnyékába került, hervadó asszonyok tudnak lenni, frissen ébrednek és vidáman, belenéznek a tükörbe, és csodálkoznak, mit keres itt ez az pókhálós arcú idegen, néz csak, egyre néz, a szemében értetlenség. Türelmetlenek, mint

akik ismeretlen helyre tévedtek, s idegesen szabadulnának is már. Tudják ugyan, hogy alacsony a kút kávája, de azért még úgy hiszik, meg lehet kapaszkodni, mielőtt úgyis belezuhanna az ember menthetetlenül.

Darázs délutánoként beült a Forrásba vagy a Vigadóba, saját asztala volt, ismerősként köszöntötték már a kártyapartnerei. A szállóbéli szobát egyébként fenntartotta, pedig nemegyszer Ilonánál töltötte az éjszakát. Nem pusztán csak szerette a játékot, nem az időt ütötte el; maga a kártyázás és a szerencse megkísértése volt az a szenvedély, ami éltette. Ezért kelt fel reggel, ez mozgatta a vágyait és az érzelmeit. Éppen ezért, amikor néhány szerencsétlenebb parti után kiürült a pénztárcája, habozás és kétely nélkül fogadta el Ilona pénzét, hanyag, megengedő nemtörődömséggel, mintha ennek a mellékes aktusnak semmi köze nem volna az őket összekötő érzelmekhez, mi több, még az ő délutánoktól éjszakába nyúló időtöltéséhez sem.

Játék közben könnyed volt és felszabadult, oda se nézve nyúlt a pohár után, rutinos könnyedséggel simított végig a posztóasztalon, ám közben olyan mohó ujjakkal tapogatta a lapokat, mintha az ujjbegyeivel, a bőrével akarná kitapogatni, mit hoz a következő ütés. Ilona, amikor először látta, hogy Darázs Kálmán miként érinti a kártyalapokat, elpirult, úgy érezte, abban a pillanatban a teremben mindenki tudja, hogy mire gondol, s mindenki az ő vöröslő arcát figyeli.

Darázs két hét múlva utazott el először, csak egy nap, s jövök is már vissza, mondta a peronon az özvegynek.

Az egy nap ígéretéből három hosszú éjszaka és három elviselhetetlenül kattozó, egyforma nap lett.

Ilona álmatlanul feküdt az ágyán, nézte a sötétséget, éppen úgy, égő szemekkel, ahogyan a függönyös boltajtó nyílását figyelte egész délután. Az óra körbejár. Akár egy test, amelyben nem lakik már lélek.

Odalent, az állomáson indulásra füttyült a vonat. Rövid, éles síp, mint egy madárvijszorgás. Mint a sirályok, amikor a hidegebb napokon behúzódnak a házak közé, és egyre csak keringenek a hátsó kertek fölött, értelmetlenül csapódnak ide-oda a fák között.

Ilona ebben a kimerítő várákozásban döbrent rá, mennyire kiszolgáltatott.

Mintha már sokszor elmesélt s éppen ezért változtathatatlan történetet hallgatna újra és újra, holott igyekezne elfordulni, lecsukni a szemét, bezárni a fülét.

Egyedül maradni, forogni csak.

És miként volt lehetséges, hogy nem vette észre rögtön az elképesztő hasonlatosságot? Hiszen most elég csak Darázs Kálmán vonásaira, fekete szemére és merészen előremeredő orrára gondolnia, s máris mintha valami forró tű hegye döfködné, látja, mennyire hasonlít Orlik Péterre, Arnold apjára, a rég elveszett zongoraművészre.

Darázs Kálmán az ötödik nap délelőttjén jött meg a fővárosi vonattal. Nem is titkolta, hogy odafent, a pesti turfon töltötte az időt. Fáradt volt, rosszkedvű és szótlán, és aludni akart, sokáig nyeresben futottak a lovak, aztán megfordult a szerencse, még jó, hogy visszafelé érvényesíttetni tudta a jegyét, mert a zsebei-ben egyébként semmi nem maradt. Lelkiismeret-furdalásnak vagy bűnbánásnak még a látszatát se keltette, s nem tett úgy, mintha az özvegy meglepődése és kétségbeesése a legkevésbé is érdekelné.

Ilona maga se tudta felidézni, mikor értette meg, hogy nincsen választása, abban viszont bizonyos volt, hogy a férfit nem szabad elveszítenie.

Lenyűgözte ez a két, ez ideig ismeretlen szenvedély, ami szétfeszítette az addig oly magabizóan szerveződött napjait: a férfi mohó és szemérmetlen szenvedélye a szerencsejátékok iránt, s önnön mohó és szemérmetlen szenvedélye a szerelemért. Nem mintha csakis békében töltötték volna a napjaikat: megesett, hogy a hazatérő Gizella a konyhában megtorpanva hallotta a kiabálásukat, pontosabban akaratlanul is meghallotta az anyja sírással küszködő hangját, aztán a férfi lassú, szinte álmos beszédét, ami olyan volt, mintha kiömlő olaj csobogna a mozaikos kövön, majd újra az anyja kiabálása csattant fel, és aztán süket csend következett. Ahogy közelebb lépett a résnyire nyílt nagyszobai ajtóhoz, látta a férfi győztes mosolyát, látta, hogy a bevetett, támlás családi ágyon miként hanyatlik hátra az anyja, s látta Darázs magabiztos mozdulatát, ahogy a tenyerét az özvegy tarkójára simítja. Hányinger fogta el, kirohant az udvarra, és öklendezve, összegörnyedve kapaszkodott az első nyárfa kérgébe. Éppen a konyhai falikútnál vizezte meg az arcát, amikor a férfi kilépett a szobából, kezében a nyakkendőjével. Odalépett ő is a falikúthoz, a nyakkendőt a vállára dobta, és két tenyerével vizet fröcskölt az arcára

– Ohó, kész nagylány! – nevetett a fogait kivillantva Gizellára. – Maholnap igazi nő!

A vízcseppek csillogva gördültek le az állán.

Gizella elfordult, mert újra öklendezni kezdett.

A magára maradt Arnold ekkorra már végképp Flaschner János egykori műhelyébe költözött. Azután, hogy Wodianer átvette a régi műszereket, a szobát sokáig üresen hagyták, majd éppen Arnold kérésére vitetett oda ágyat, szekrényt és asztalt Ilona.

– Jobb is ez így, azt hiszem – mondogatta Ilona. – Arnold olyan más. Olyan ideges. Nem is tudom, mintha folytonosan csak zavarná a világ. Hiszen még azt se látja, mi folyik körülötte. Mintha másra figyelne, valamire, ami csakis benne, ott belül lakik.

Ilona, aki soha nem döntötte el magában, hogy zavara és tehetetlensége, amit a fiára nézve érez, vajon a keserűségből, megcsalatottságból, a bűntudatból vagy az értetlenségből fakad, jobb híján a mindent megengedő nemtörődomséggel élt Arnold közelében. Arról gondoskodott, hogy tiszta fehérnemű és rendes ruha, valami zsebpénz is mindig jusson, egyébhez azonban gyengének érezte magát.

A fiú, holott évei száma szerint inkább még kislánynak számított volna, lassan mozgott és lassan beszélt, mint aki a magány és a szenvedés révén több időt ért meg, mint egykorú társai. Éppen csak kamaszodott, de felnőtt ruhákat, inget, hosszúnadrágot és mellényt hordott.

Az iskolába eljárt, de csak akkor szólt, ha felhívták, egyébként félrehúzódva ült, álmodozó tekintettel, mintha máris a legkedvesebb helyén, a folyóparti fűfák alatt, a göcsörtös gyökerek között bámulná a vizet. Különös, lányos hangja, szőrtelen arcbőre, nőies mozdulatai már túl voltak azon, hogy pusztán ezért bárki is csúfolja őt, a gúnynevét is elhagyták, többnyire meg se szólították. Egy éve észrevehetően növekedni a kezdett melle, a csípője megszülesedett.

Ahhoz, hogy undort keltsen, ahogyan az különben várható lett volna nagy-

darab, erősebb és kételynélkülőbb társai között, vagy kihívja bárkinek az utálatát, túlságosan is észrevétlen tudott maradni. Tudomásul vették, hogy valamilyen képpen nő és férfi egy személyben, ám a lényének ez a két oldala mintha kioltotta volna egymást, a kettősség nem hogy érdekessé tette, sokkal inkább eltűntette őt a többiek szeme elől. A folytonosan változó hullámok bámulásán kívül két szenvedélye volt csupán: falta a filléres, színes borítóval csábító, olcsó ponyvaregényeket, kiváltképp a kalandokban bővelkedő romantikus történeteket. Ilyenkor, mintha csak egy láthatatlan hangszer billentyűit ütögetné, hosszú, karcsú, szinte önálló életet élő ujjai a mellényén fityegő óra láncával játszottak. Emellett, ha tehette, pipára gyűjtött. Hogy ezt a szokását kitől és hol vette fel, soha nem árulta el, viszont a bolt készletében nagy gonddal és szakértelemmel válogatott a pipadohányok között, újabb és újabb illatokat keresve, s a szobája körül is már messziről érezni lehetett az aromás füstöket.

Több mint másfél éve tartott már Ilona és Darázs Kálmán viharos szerelme, amikor már nem lehetett nem észrevenni a bolt helyzetét és a család anyagi biztonságát fenyegető rossz jeleket. Ilonának, ha fedezni akarta Darázs játékszenvedélyét is, és a boltot is fenn akarta tartani, hamarosan a hordó mögé rejtett aranytartalékhoz kellett nyúlnia.

Február volt, az országgyűlés nemrég fogadta el a törvényt, amelynek alapján középületeket és intézményeket nevezhettek el Horthy Miklósról, s ötpengős ezüstérméket verettek a kormányzó képmásával.

Ilona, hogy a saját szenvedélyét bizonyítsa, s hogy Darázs szenvedélyét kielégítse, sorra pénzzé tette az újvilági aranyrudacskákat, nem törődve az ország gazdasági válságáról cikkező újsághírekkel, s nem törődve a régi és újabb jóakarók egyre hangosabb szemrehányásaival sem. Úgy érezte, nem csak a kettejük szerelme, de a hordó mögött lapuló ládika kincsei is olyannyira kimeríthetetlenek, hogy nincsen értelme a számításnak.

Mindig csak a jelen van, az az egyetlen perc.

Vajon az idő a múltból igyekszik a jövő felé, mint egy folyó, ami a tenger felé tart?

Vagy a jövő jön egyre csak szembe velünk, s mielőtt észrevehetnénk, máris a megfoghatatlan múltba porlik?

Mindig is csak a jelen.

Csak a most, csak a pillanat.

Gizella, akár az ismerősök mindegyike, látta ugyan az ijesztő jeleket, de azt is meg kellett tapasztalnia, hogy a szavai nem hatolhatnak át az anyját védő burkon.

– Nem azért van az idő, kislányom, hogy túléljük, hanem azért, hogy átéljük, amíg még lehet. Nézz rám, érted? Nézd meg a szemem körül a ráncokat, nézd a foltokat a kézfejem. Nem akarok én már olyan sokat, kislányom, tudod? Átélni, vagy csak élni egyáltalán, élni, amíg lehet.

– Igen, anya – hajtotta le a fejét Gizella.

Ahogy múlt az idő, elment a tavasz, lecsendesedett már a gyűlölet is benne, az undora fásultsággá keseredett.

Barátnője, Tolnay Veronika a törvényszéki elnök elhatározása révén a nyár elején a fővárosba költözött. Tolnayék az otthoni, Kossuth utcai házukat lezárat-

ták, és az volt az elhatározásuk, hogy Budapesten, egy Ferenc körúti lakásban kezdenek új életet.

– No hát, legyen ez a búcsúpohár, barátaim! – mondta a nyugállományba vonuló Tolnay a búcsúesten a kaszinózó urak között.

– Meggondoltad te ezt, elnök úr? Éjszaka, ha elaludtál, minden éjszaka vissza fogsz járni ide. Tudod te, hogy ez a föld nem enged el.

– Nehéz idők jönnek.

– Ti pedig mentek, elnök úr.

– Barátom, olyan még soha nem volt, hogy könnyű idők lettek volna, aztán mégis csak áll és épül ez az ország!

– Épülni épül, de meg nem áll. Vissza kell kapnia a nemzetnek, ami a nemzeté.

– Könnyű idők? Ugyan, hiszen már hetek óta egy csepp eső sem esik. Olyan a gabona, mint a drótkefe.

A városban nemigen akadt, aki ne tudta volna, hogy a törvényszéki elnököt főként a lánya, Veronika iránt érzett aggodalom bírta a költözésre. Azóta a kora reggel óta, hogy Veronika közelről végignézte, ahogy Mészöly lefejtette a búvárhalászról az ormótlan, csavaros sisakot, a vastag ruhát, s egy vászondarabbal végigdörzsölte a férfi testét, azóta a lány minden éjjel az idegenről álmodott. Hogy milyen legyőzhetetlen ez a szerelem, azt csakhamar a törvényszéki elnök is megtapasztalta. A rejtélyes érzés, aminek eleinte már a gyanúja is borzongással töltötte el, Veronika zokogása és vallomása révén minden sejtésénél rettenetesebb bizonyossággá változott. A máskor oly határozott és kíméletlen bíró belátta: ha itt, a városban tartja az egyetlen gyermekét, akkor meg kell hajolnia az akarata előtt. Az a különös, előkelő idegen, aki nem olyan régen délutánonként még csendesen tért meg az iskolából, s aztán halovány arccal üldögélt az ablak előtt, most a hajdani rajongás helyett fitymálva nézte őt is, akárcsak a Kossuth utcai verandás házat. Nem mondta, de kétség se fért hozzá: immár végképp egy másik férfihoz tartozott. Amikor a törvényszéki elnök megértette ezt, úgy döntött, hogy a nehéz időkre hivatkozva a családot Budapestre, a fővárosba költözteti, amit a szülői akarat nem vihett keresztül, talán a távolság és az idő magától is megoldja.

Tolnayék távozása után Gizella a hosszú délutánokon egyedül sétálgatott, fel az Irgalmasok templomához, a burjánzó bodzabokrok ágaiba kapaszkodva, vagy leereszkedett a partra, a korzó alacsony vaskorlátjához, s ott hallgatta, ahogy az árral szemben zakatoltak a hajók.

„Édesem, azt nem lehet leírni, milyen ez a város” – jött meg az első levél, s a borítékban egy képeslap Veronikától. – „Vagy ha le lehet írni, én akkor se tudom. Egyedül vagyok, annyira, hogy már sírni sem tudok. Itt, ahol a kicsi jelet tettem, ez a mi házunk, látod? Képzeld, még a vice is nyakkendőben jár! Éppen a fák csúcsára nyílik az ablakom! Platánok, nem úgy, mint otthon! Előttünk jár el a villanyos. Ezer csók Neked, s másnak is, akire gondolok odahaza.

Veronika.”

Gizella sokáig nézte a barna lapot.

Ferenc körút, Franzens-Ring, Boulevard de Francois, Francis Boulevard.

A házak fölött fehér az ég, akár egy szikrázó tükör.

Egy hónap múlva becsomagolt bőröndel, útiruhában állt a konyhaajtóban.

– Budapestre megyek.

– Te? Budapestre? Hát mit csinálnál te ott?
– Ápolónő akarok lenni. Tanulni akarok.
– Tanulni?
– Majd Veronikáék lakhatok – mondta az anyjának. – Egy ápolónő legalább segít az embereken.

Özvegy Flaschner Jánosné, született Kálovits Ilona nem sírt, amikor a peronon állva elbúcsúzott a lányától.

Fáradtnak és öregnek érezte magát.

Nézte ezt az apró termetű, csinos, kedves arcú nőt, aki tegnapig még az ő házában lakott.

Hidegség vette körül, mintha derékig süppedve állna a folyó iszapos partján, mozdulni, de még szólni se tudott.

Lehúzta a csuklójáról azt az ezüst karperecet, amit valamikor a Flaschner nagyanyától, özvegy Flaschner Istvánné, született Jakab Máriától kapott, s a lánya, Flaschner Gizella csuklójára csatolta.

Ezüst levélkék és indák, összegabalyodva szétszalazhatatlanul, mint az egymásba nőtt fák gyökerei.

A gőzmozdony vörösre mázolt kerekei megcsúsztak az induláskor, mintha hátrabillentek volna először, s aztán lódultak volna előre, fehér gőzfelhő lebegett a kavicsos járda fölött.

Gizella az ablakban állt, kalapban, pöttyös sállal, kiskabátban, a kezében remegett a zsebkendő.

Amikor eltűnt a vonat, Ilona utolsónak hagyta el a peront, mögötte a vasutas hangos csattanással kattintotta be a peronajtó kallantyúját.

Nyüzsgés volt a főtéren, kopácsolás, munka folyt, az előző nap kezdtek hozzá a Forrás szálló régóta halogatott felújításának, aznap délutánra már az ereszig nyúló faállványok vették körül a megkopott épületet.

A szerbül és magyarul diskuráló kőművesegédek egymás alatt álltak, úgy adogatták fel a lenti halomból a deszkákat, pallókat, legfelül két ács kalapált szünet nélkül.

Ilona hazament, alig negyed óra leforgása alatt a férfi barna bőrröndjébe pakolta Darázs Kálmán holmiját, s a csomagot még a férfi megérkezése előtt kirakta az udvarra, a ház bejárata elé.

– Bemegyek, hátra a lakásba, és jegyezze meg, hogy senkinek nem vagyok itthon – mondta a segédnek.

– Senkinek?

– Senkinek. Ez azt jelenti, hogy maga oda senkit be nem engedhet. Megértette?

– Igenis, asszonyom. Én oda be senkit nem engedhetek. Még ha erőszakoskodna, akkor se tehetem.

– Jól mondja, még akkor se teheti.

Zárásidő volt már, amikor Ilona beszédet, egyre hangosabb szóváltást hallott odakintről. Rövid csend támadt, mintha a vitatkozók várakoznának valamire, ami eldönti a nézeteltérésüket, aztán Ilona látta Darázs Kálmán árnyékát, amikor a bőrrönddel kilépett az utcára, de nem szólt, nem szaladt utána.

Ilona előrement a boltba, hazaküldte a segédet.

Késő délután volt.

Árnyékok gyűltek a polcok fölött, a házfal mellett, a bokrok tövében.

Ilona leeresztette a vasredőnyt, majd hátrament, a hálószobába. Félredobta, le a szőnyegre szórta a paplanokat, és ruhástul hevert keresztbe az ágyon.

Hallotta, ahogy kint az udvari fák lombját megzörgetve feltámad a szél, s hogy a rosszul bezárt udvari ajtó újra és újra becsapódik, akár valami óraütés. Felkelt, ráfordította a kulcsot, sőt még a reteszt is rátolta.

A hirtelen leszállt alkonyatban mintha megnőtt volna a ház, olyan messzire süllyedt a szoba, lassan botorkált, fáradt ügyetlenséggel, alig talált vissza az ágyig.

Lefeküdt újra, s ahogy behunyta a szemét, vörös és sárga karikákat látott a sötétben, szertehulló vörös és sárga köröket.

A halottainkkal úgy vagyunk, hogy eleinte, ha róluk álmodunk, ébredéskor keserű haragot érzünk: miért csak álom volt, hogy élnek? Később lassan-lassan alább adja az ember, és ébredés után is hordozza magával az álom andalító, jó érzését: legalább az álmaiban élnek, gondolja, s már szívesen álmodik róluk.

Óvatosan járj.

Egy másik ember, egy másik délután.

Hiszen van úgy, hogy a lélek kiröppen a testből, elenyészik, mintha soha nem is lett volna, de a test azért még tovább él, lélegzik, mozog, teszi a dolgát, mert az akarat helyett a zakatoló idő mozgatja már.

– Azok a fények – motyogta Ilona. – Azok a fények.

Aztán, mint aki valami nehéz lidércnyomásból ébred, s megkönnyebbülten veszi észre, hogy pusztán a képzelete játszott vele, mély, álomtalan alvásba zuhant.

Kelj fel és járj

Az Úr Jézus Krisztus végtelen irgalma, hogy egy ilyen apró faluban is van gyülekezetünk, skandálta erőltetett buzgalommal Aron; és ahogy ilyenkor, hosszú vezetések alatt szokta, félhangosan ki is mondta, amit gondol. Egy ilyen apró faluban is, sziszegte. A pulzusa az egekben volt, a szíve zavartan zörgött, és igyekezett nagy levegőket venni. Hiába próbálta, ez a kényszeredett örvendezés nem nyugtatta meg. Azért egy nyomorult padkát, szakadt ki belőle, építhettek volna. Érezte, hogy remeg a keze; görcsösen igyekezett az útra figyelni, még a nyakát sem merte megtörölni, pedig nagy cseppekben csöpögött fülcimpájáról a hideg veríték.

Áron a ceglédi gyülekezetből került Pestre, és még nem volt harminc, mikor már az első szektorban ült vasárnap, pedig a vasárnapi istentiszteletet közvetíti a televízió. Aztán nem egy olyan szerdai alkalom akadt, amikor az első sorban kapott helyet. Ez egyszerre volt felemelő és félelmetes érzés, mert az első sorban még szerdán is olyan pásztorok ültek, akik megyeszékhelyek gyülekezeteit vezetik: tekintélyes, régi szolgálói Jézusnak, esetleg már akkor átjárta őket a Szentlélek, mikor a karizmatikusokat még üldözték, és állásával, szabadságával játszott, aki kockáztatni mert. Áron pedig alig néhány év után az egyház mértékadó szolgálói között kap helyet. Tőlük nem is tartott, de a hátsó szektorban ülő testvérekről, akik évek óta becsületesen fizetik a tizedet, és a helyi gyülekezetükben már többször is prédikáltak, úgy gondolta, nem nézik jó szemmel az ő gyors előrelépését. És ebben – néha úgy érezte, szinte égeti a tarkóját a temérdek tekintet – nem tévedhetett nagyot. Irigylésre méltó megbecsülését tulajdonképpen ő sem értette, de a napokban komor gyanú támadt benne, hogy ezért az ajándékba kapott kitüntető figyelemért egyszer még meg kell fizetnie a vámot.

A gyülekezet főpásztora hívatta, ami komoly tisztesség, az országosan ismert lelkipásztor gyógyító erejű, karizmatikus személyiség hírében áll, nagyon elfoglalt ember, nehéz a közelébe jutni. Áron éppen ezért nem értette, vajon miért szakít rá időt a Mester; miért éppen őrá? Noha reménykedett, szorította szívét a sejtetem, hogy nem lesz alkalma előadni régen dédelgetett reformtervét, ami a zsidó sátorosünnepek újszövetségi szemléletű, „saját képre formálására” vonatkozott volna; a *saját képre formálás* nem a legjobb kifejezés, tudja ő, és talán nem is a legszerencsésebb, de belső használatra van, jobb híján. Igaza lett. A főpásztor nyájas volt, de szűkszávú, és bár képletesen fogalmazott, az első mondataiban utalt Áron feltűnő előmenetelére, és hogy a megbecsüléssel feladatok is járnak. Áron úgy érezte, ő valóban hátrahagyta régi énjét, minden erejével a gyülekezetnek él, s noha ő nem kérte e megtiszteltetést, igyekszik méltónak mutatkozni rá; ám most, éppen a főpásztor előtt, évek óta először, zsenánt helyzetéről nem egy bibliai motívum jutott eszébe. Nem József a Fáraó előtt, mikor annak felesége

meggyanúsította őt; nem Jákob jövendőbeli apósa előtt, mikor megtudta, hogy tizenév szolgálat után mégsem Ráchel kezét kapta meg... – annál inkább egy régi magyar film ütött-kopott refrénje.

Virág elvtárs, majd kérni fogunk öntől valamit.

Kiskunfélegyházáig minden rendben volt, nem is remélte, hogy ilyen kellemes érzés lesz utazni, elhagyni Pestet; a gyülekezet apparátusa egy igazán elegáns Ford Mondeót bocsátott rendelkezésére. A fővárosban még feszengett, nehogy összetörje a drága autót, ráadásul többen meglátták a gyülekezetből, ahogy beül a koromfekete kocsiba, amelynek a rendszáma IMA-777, a hetes pedig szent szám; mindenki gondolhatta: fontos küldetésre megy. A testvérek elfordították a fejüket, ahogy elhaladt mellettük, mindössze a gondnok fogadta a köszönését – és ez bántotta Áront. Aztán a nap, a tágasság, a suhanó táj: az autó minden vártnál sebesebben haladt, megnyugtatta. Kiskunfélegyházánál véget ért az autópálya, és Szegedig traktorok, kamionok előzgetésével telt az idő, nehezen kopott a távolság. Kistelek után négy kombájn kanyarodott az 5-ös útra, éppen Áron előtt, és a kerekekről nagy halmokban hullott a sár, ráadásul csak a második két gépről csatolták le a széles aratószerkezetet, az első kető majdnem a teljes utat elfoglalta. Áron egészen sokáig türelmesen követte a gépeket, de mikor a második-harmadik autó vágott elébe, ő is előzgetni kezdett. A negyedik kombájn mellől épphogy csak vissza tudott húzódni a jobboldali sávba, a hirtelen mozdulattól a kocsi jobb első kereke lecsúszott az útról, amelynek se padkája, se kövezett széle nem volt, viszont egy mély vályúban kijárták mellette a földet, az autó csúszkált, az alja borzasztó szikrázással verődött az aszfalthoz. Hiába rángatta kétségbeesetten a kormányt, inkább az ellenkező irányba, az árok felé pattant az autó, mígnem a fara egészen kicsúszott, és keresztben állt meg a szűk úttesten. Remegő kézzel, ügyetlenül farolgatott, közben beérték a kombájnok is, és egy csupasz bőrű, izzadós férfi, nyitott ingben, kihajolt a kabinból.

Ezért kellett annyira rohanni, baszkikám?

Milyen szép dolog, hogy egy határ menti, négyezres kis falucskában ilyen szép számú gyülekezet van, nyugtatgatta magát Áron ismét, kis híján száz megtért testvér, akik várják őt, tudnak az érkezéséről, és a mostani istentisztelet, annak öröme, hogy Pestről vendég jön, lakomával zárul. Kezdett megnyugodni, a kocsinak semmi baja nem lett, és ő most egy fontos ember, aki megtiszteli a falusiakat. A gőgösség bűnös érzület, csitította büszkeségét, de azért elképzelte magát kívülről, öltönyben, hátrafésült hajjal, ezzel az autóval, és arra jutott, bármilyen szokatlan is a feladat, amivel ide küldték, ez azért nem semmi.

A határ menti falunak két arca van – ez első pillantásra pontosan látszott. A főút, ami a román határhoz vitt, mint valami életet adó folyópart, kivirágoztatta az ottani portákat: zöldségesek, ajándékboltok sora, éttermek meg gyorsbűfék gusztusos imbisszel. Beljebb viszont szinte semmi, füledt, nehezen felderíthető, mindentől elzárt falucska volt ez, a dühös Maros partján. Széles állkapcsú, bikanyakú fiatalok bámultak az autóra, az első mondatokat kétszer el kellett mondania Áronnak, mert láthatóan arra figyeltek, hogyan beszél, és nem arra, mit mond. A főutcán háromszor végigautózott, és egyszer sem gondolta, hogy jó helyen járna, inkább egy indokolatlanul széles mellékutcának tűnt, amelynek a kö-

zepén, mint egy patak, keskeny betoncsík kanyarog, és mindkét oldalán széles gyep. Az árnyékok kurták: körben alacsonyra metszett gyümölcsfákat látni, az előkertekben rövidre vágott fű helyett lucerna. A templomról fogott gyanút. Az mégis a falu kiemelt helye, gondolta, és nem is tévedett, mert srégen szemben meglátta a *gyönyörű, múzeumos épületet*, ahogy helyi „kalauzok” leírták a művelődési házat. A kopott, málló vakolatú épületnek valóban volt két vastag oszlopa, és három lépcső is vezetett felfelé, mégis inkább ízléstelen lakóháznak tűnt. Áron senkit sem talált a portán, és beljebb is üres termekbe, irodákba nyitott be. Az előadóterem is néptelen volt, de ott több feszületet is talált, és a székekkel szemben egy sárosra taposott hokedli állt, mint a világ valamennyi szószerének paródiája. Az udvarról ingerült kiabálás hallatszott befelé, káromkodtak, egymást sértegették a kintiek. Ezek biztosan nem lehetnek a gyülekezet tagjai, gondolta. De legalább útbaigazítanak.

Odakint még reménytelenebbnek tűnt a helyzet, az emberek egészen közel álltak egymáshoz, és úgy kiabáltak a másik arcába, gyakran oldalra fordultak és köptek egyet: hegyeset, és messzire, mintha egy apró pisztollyal lőtték volna ki szájukból a nyálat.

Nem tudnak segíteni, vajon merre találok a... hebegett Áron, de senki nem figyelt rá. Egy átizzadt ingű, kopaszodó, kövér cigányemberhez lépett oda, talán mert ő állt a legközelebb, vagy mert ő magyarázott a leghangosabban, és ismét belekezdett, hogy kiket keres. A cigányember beleköpött a tenyerébe, hátrasímtotta a haját, és széles mozdulattal, mintha a mellúszás kartempóját szemléltetné, csendre intette a társaságot. Bár nem láthatta mindenki, ahogy a kövér ember a levegőben úszik, hamar csönd lett.

A pesti vendég?, kérdezte a kövér férfi.

Én... a gyülekezetet keresem, felelte Áron.

No végre, baszkikám, kurjantotta a férfi, és vállba verte Áront, aztán jelentősegteljesen körbenézett. Halleluja, megjött a pesti emberünk!

Néhányan igyekeztek úgy tenni, mintha örülnének, némi taps kísérte az elégedett morgást, de aztán valaki ismét üvöltetni kezdett, félig cigányul, félig magyarul, hadart, hevesen bizonygatta, hogy igaza van, néha hátrébb lépett, és mintegy tanúságtételképpen döngetni kezdte a csupasz mellét.

A nagydarab roma férfi arrébb húzta Áront a bográcshoz, amiben valami gulyásszerű rotyogott, és kezet nyújtott neki.

Kazinci Edgár, mondta és elmosolyodott. Amolyan lelkipásztorféle.

Balogh Áron.

Szép név, vigyorgott a lelkipásztor, és a gyülekezetre mutatott. Baloghok itt is vannak. Szép számmal.

Az istentisztelet mikor kezdődik?, kérdezte Áron.

A misézés?, kurjantotta a férfi, már vége is vagy! Elkéstél, cimbor, már ha megengeded, hogy így mondjam, pertu; de én vagyok az idősebb, szevasz.

Áron fel sem ocsúdott a rémülettől, hogy katolikus terminológiát használ a „pásztorféle”, mikorra már letegeződött Kazinci Edgárral, és egy korty borzasztóan rossz pálinkát is lenyelt a komaságra. Az italtól kis híján fuldokolni kezdett.

De danolni, nyugtatta meg a pásztor, még fogunk. Ha akarod, Isteneset.

Áron émelygett a töménytől, és dühös volt magára, hogy miért nem utasított

ta vissza a szeszt: nem elég, hogy így nem tökéletesen tárgyalóképes, de az esélye is elszállt annak, hogy ma este visszainduljon Pestre. Azzal nyugtatta magát, ha többet nem iszik, hamar elmúlik majd az émelygés, a nehéz vacsora után pedig nyugodtan volánhoz ülhet, nincs az a szonda, ami kimutatna egyetlen nyelet italt. Ám ekkor elcsendesültek az emberek, Áron zavartan nézett körbe, valamennyien őt figyelték, és még a nők kezében is felespohár volt.

Igen nagy tisztesség minékünk, mondta Kazinci Edgár, hogy egy főember... vagyis pásztor... küldöttfele a mi csapatunkat meglátogassa. Az Úr Jézus Isten hozta minálunk Balogh... hogysis?

Áron.

Ja, hogysisne, biblikus név, Áron... urat. Érezd jól magad minálunk, mint a magad közösségében.

A pohár színültig volt töltve. Áron körbenézett, hogy nem, ezt már nem; most fogadta meg, hogy ennyi volt, mi értelme, hogy idejött, ha nem tud beszélni, és neki még ma vissza kellene utaznia a fővárosba. Megpróbált mondani valamit, de végül jobbnak látta, ha iszik. Az émelygés hányingerré erősödött, és egy kis szédülés is társult mellé, a hangok távolról, vastag szűrőn át érkeztek; bizonyosan ezért kiabálnak, gondolta Áron, és átkozta magát, hogy nem állt meg valamelyik büfénél enni, ha volna valami a gyomrában, biztosan nem ütötte volna ki ennyire egy deci pálinka. A kiabálás újrakezdődött, két férfi még lökdöste is egymást, Edgár avatkozott közbe, aki határozottan az egyik oldal pártját fogta, hogy miben, azt Áron nem értette, csak hogy idősekről van szó, meg a roma-nem roma együttélés lehetőségeiről. Felbőffent a szesz, gyomorsavval együtt jött vissza, duplán mart, alig bírta lenyelni, ismét öklendezett. Egy idegen férfi irdatlan erővel csapkodni kezdte a hátát, és azt hajtogatta, hogy bogárka lehet a fulladás oka, sötétedik már, és az ember, ha nem vigyáz, a muslicák belerepdesnek a szájába. Megragadta Áron vállát, és kiáltott, hogy állj, majd a pesti ember igazságot tesz, ki, ha ő nem, ő bizonyosan meg tudja mondani, mi az okosság. Áron megrémült.

Milyen ügyben?, kérdezte. A helyi dolgokban, úgy vélem, nem vagyok illetékes.

Hát... amiről beszélünk, felelte a férfi.

Ne haragudjon, szabadkozott Áron, nem egészen látok tisztán...

Edgár odalépett, és a saját szája íze szerint festett le mindent, egyesek hangosan helyeseltek, de legalább annyian, elsősorban a magyarok közül, tiltakoztak, nyíltan büdöscigányozták. Kazinci Edgárt ez a legkevésbé sem zavarta, hadart, hogy igenis jót tesz az együttélésnek, és egymás elfogadásának, ha magyarok-cigányok közös fedél alatt, és ennek egyik okos módja lehet az is, ha aki megunta az anyját, eladja, mert szabadul a hely. Igaz, hogy egyesek szemében ez szálka, merthogy az egészet környezetéből kiszakítva adják elő, csak a csupasz tényt, hogy háromezerhét száz egy nem pelenkázós nyugdíjas, és ezerkilenc száz volt a Sandai mama, aki a legolcsóbban kelt el eddig, de szaros is, és járkál világnak, a kettő együtt meg, na... nem praktikus. A magyarok tiltakoztak, hogy legalább az Úr Jézus előtt ne pártfogolják az emberkereskedelmet, elég nagy szegény, hogy vannak olyan *fehérek*, akik képesek eladni az anyjukat. Edgár győzködni kezdte Áront, hogy nem eladásról van szó, hanem eltartási viszonyról, mert a cigányok

megkapják azt a kis nyugdíjat, és főznek a mamára is, a mama meg családban van, nem egyedül, mindig van egy jó szó hozzá, és ahol tíznek fő, fő a tizenegyediknek is. Ott van a jó példa, Süket Jóska bácsi: még akkor is, ha néha haragszának rá a Gazsóék, mert a gitártól besípol a hallókészüléke, de máskülönben pompásan megvan náluk. Eljött érte a fia, hogy beviszi Makóra a szeretetotthonba, és nem ment. Edgár elhallgatott, és öntudatosan körbenézett.

Ment? Nem ment. Nahát.

Valaki ismét üvöltözött, hogy a Süket Jóska teljesen hülye, azt sem tudja, hol van, és a moslékból kap ebédre.

Áron borzadva hallgatta a vitát, nem akart hinni a fülének, még mindig nem értette tisztán, ki fizet kinek és miért, de mikor ideértek, hogy a Süket Jóska a moslékból kap ebédre, és már röfög, akkor a hátra veregetős cigányembernek – akit, mint Áron kikövetkeztette, Gazsónak hívtak – ismét eszébe jutott, hogy valatóra fogja őt.

No, mit szólsz? Tegyéi igazságot, apám. Ki tudja azt bizonyítani, hogy moslékot kap a Süket Jóska minálunk, nem? Nem azt kap, és slussz. Ha meg megeszi a moslékot, hát egészségére. Maga a Süket Eszti adta el nekünk, a lánya, háromezerhétszázat fizettünk érte egy összegben, papír is lett írva, akkor meg hiába jön replikázni a városból a fia, kuss. Két évben egyszer letolja a képét, nem találja otthont a fatert, erre lármázik. Hogy rendőr. Minek rendőr? Jöjjön a rendőr, megmondom én neki is az igazat: ha mink nem vagyunk, a Süket papa egész évben magában rohad. Nemde?

Merev csönd lett, mindenki Áronra nézett. Néhol egy-egy „na?” hallatszott.

Nekem..., kezdte Áron, de épphogy nyögött valamit, ismét hangzavar támadt, kiabáltak, hogy tessék, illet küldenek Pestről, akinek fogalma sincsen semmiről. Indulatosan krákogni kezdett, hogy őrá ezek a parasztok illet ne mondjanak. Edgár a szokásos melltempójával leintette a társaságot. Mutatta, hogy tessék: a pesti úr nem is jutott szóhoz, hadd fejtse ki. Áron rádöbrent, hogy tényleg azt akarta mondani, fogalma sincsen, és nem szólt semmit, csak kétségbeesve elment a bográcsokhoz, majdnem könny szökött a szemébe, hogy ennyire ostobán lejáratta magát. Szorongani kezdett, és vacsoráig már meg sem szólalt. Igaz, nem is faggatta senki, nyugodtan őrlődhetett magában, hogy ilyen veszített helyzetből miként fogja elvégezni a feladatot, amiért ideküldték.

Az ételről olyan meggyőzően állították, pörkölt, hogy Áron nem egykönnyen adta fel a próbálkozást. Mivel az előtte lévő tálból ő szedhetett először, öt-hat éhes ember figyelte türelmetlenül, ahogyan az ételben turkál. Ötször is megmérítette a kanalat, de hiába kavargatta, nem akart előkerülni saft a zsír alól, és a húsos darabok sem tülekedtek. Annál inkább úszkáltak az áttetsző zsíros masszában fehér hájdarabok és csontszilánkok. Gazsó illedelmesen mosolyogni próbált, de végül egy indulatos megnevezésre futotta az erejéből.

Csülökpörkölt, he?

Áron meredt, köményes főtt krumplit evett, szinte magában, közben az első kimódolt mondatait fogalmazta, mikor belémart a szörnyű felismerés.

Nincs is itt a célszemély!

Legalábbis a *leírás* egyetlen emberre sem stimmel, és különben is, hogyan lehet ilyen feledékeny, hogy eddig eszébe sem jutott. Próbált higgadt maradni, de

egyre feldúltabban kutatott a szemével, előre-hátra dőlt, és görcsösen próbált visszaemlékezni, hogy Lacika vagy Janika, mert nem mindegy, különösen, ha nincs is itt.

Kerekes Lacika vagy Kerekes Janika?

Észrevették, hogy kutat, kenyeret, savanyúságot, sört kerítettek neki, hogy őt is bevonják a társalgásba, arról beszéltek, ki volt már a faluból Pesten és mit látott. Áron zaklatottan igyekezett visszaemlékezni, a megérkezésekor lehetett-e itt egy mozgássérült fiatalember, aki vagy kerekesszékekben ült, vagy egy háromkerekű biciklin (erről nem voltak pontos adatok), és aki állítólag fél arcára béna, amin a kicsit renyhe, mongoloidióta tekintet még ront valamit, ám mindezekkel szemben vékony szálú, hosszú, barna haja van, mint az Úr Jézusnak. Áron nyugtalanságában többször leejtette a villát. Amikor visszaemelkedett, éppen a Gazsó tekintetébe szaladt bele.

A Lacika nincsen itt, mondta vigyorogva, egyél csak, mert nem bírod majd a pálinkát.

Kis híján félrenyelte a falatot. Mondta volna, hogy kit keres? Egyáltalán, említette, miért jött? Majdnem kiszaladt a száján a kérdés, de jobbnak látta, ha hallgat. Mi van, ha a pálinkagőzös tévelygése közben szó esett a Kerekes Lacikáról, de ő olyan kába volt, hogy nem is emlékszik. Mindegy. Annyi legalább már bizonyos, hogy Lacika. Ez is valami.

A sör, tömény és bor hatására gyorsan oldódott a hangulat, Áronnak többször eszébe jutott, hogy szóvá teszi, szerinte a bor mértékletes fogyasztásán kívül a többi szeszfajta nem való a gyülekezetre, de a korábban hányingert okozó pálinka a zsíros ételre egészen jól esett, tényleg *szétcsapatta*, ahogy ígérték. Többször próbált a pásztor közelébe kerülni, esetleg kicsit félrevonni őt, hogy végre elő is adhassa, miért jött, de Edgár hol kiabált valakivel, hol valamelyik nőszemély fenekét csapdosta. Ráadásul Áront folyton, a gyülekezet fővárosi csarnokáról, a főpásztorról kérdezték. Fantáziátlannak és ügyetlennek érezte magát, máskor olyan színesen tudja előadni mondandóját, most meg, hogy a gyülekezetről van szó, alig tud kinyögni valamit. Csak a sokadik kíváncsiskodónál jött rá, hogy csupa eldöntendő kérdést tesznek fel neki: „igaz-e, hogy”, „hallotta-e, hogy”, és a kérdezők meg sem várják a választ, ők maguk felelnek rá, sőt letromfolják, néha frissebb hírekkel rendelkeznek, mint amilyenekkel ő. Különösnek találta mindezt, de nem volt ideje elgondolkodni rajta, a poharát mindig teliöntötte valaki, közben a romák éneklésbe kezdtek, több lány meg is forgatta őt, szó szerint: Áron ügyetlenül szédelgett tánc közben. Eszébe jutott, hogy most lát és hall először cigányokat zenélni, gitáros, kanalas, kantás banda, és hogy ezt érdemes lenne lefotózni – talán a táskájában benne maradt a fényképezőgép. Ahogy kifelé indult, megint megpördítette egy cigánylány, egészen csinos, akivel addig forogtak, míg Áron előtt teljesen összerosódott minden. Mire sikerült leülnie, teljesen átizzadt az inge, nadrágja, és a zárt félcipőben égett a talpa. Megszorult a művelődési ház zárt udvarában a meleg, fülledt volt az este, Áronról folyt a veríték.

A zsebéhez nyúlt. Aztán megint. Körbetapogatta az ülepét, egyre ingerültebben csapkodta magát. Seholy sem találta a slusszkulcsot. Megkereste a zakóját, annak is kiforgatta minden belső zsebet: semmi. Keresztülvágtatott a művelődé-

si házon; többen megpróbálták megállítani, de olyan dühösen taszított félre mindenkit, hogy egy lendülettel kivágatott az utcára.

Az autó nem állt a ház előtt.

Sűrű sötét volt, egy lélek sem mozdult, csak a bentiek gajdolása hallatszott ki. Először majdnem szétrobbant a méregtől, úgy érezte, ölni tudna, hogy legszívesebben lemészárolná ezt az ördögi társaságot, ezek minden lehetséges módon vétenek az Úr Jézus törvényei ellen; és még képesek gyülekezetnek tartani magukat! Elrohant a sarokig, és teljes erőből belerúgott egy közlekedési táblába. Megemelte a lábát, mint egy keleti harcos, és talppal jó erővel megrúgta az alumíniumszlopot, de ahelyett, hogy megkönnyebbült volna, önmaga számára is teljesen váratlanul zokogni kezdett. Erős kéz markolta meg a vállát, amitől úgy megrémült, hogy rájött a csuklás. Gázsó állt mögötte, a vállrángatós roma férfi.

Nem kell pánik, baszkikám, nem gondolod tán, hogy itt minálunk ellopták volna a verdát? Aztat mi tudnánk először, de úgy meg lenne rakva a faszi, érted, hogy egy hétig véreset vizel.

Akkor, kérdezte elcsukló hangon Áron, hol az autó?

Na látod, kurjantotta a cigány férfi, ez nem kell, mondom. A pánik. Most akarsz autózni, vagy mi? Hát ittál! „Iszik vagy vezet”, he?

Nem autózni akarok, csak tudni szeretném, hol a kocsim!

Hol van, hol van?, nem is a tiéd, baszkikám, hanem a gyülié, a mienké is annyira. Ha már kötöd az ebet.

De én felelek érte!

Ne feleljél te semmiért, igyál inkább kicsikét, mert elvisz a szíved.

Áronban feltódult a düh, toporzékolni kezdett.

Ha nem kerül elő azonnal, felhívom Pestet!

Ugyan már, kicsi fiam, ezt meg minek. A csúnyát. Elvitte a főpásztor egy kicsikét; most ez olyan nagy probléma? Ha mindenáron telefonálni akarsz... bár nem szép, megmondom, nem szép. Hogy amíg vedelsz, mulatsz, más nem használhatja a közösség autóját. Már éppen a pásztor nem. Én ezt nem szeretném elmondani Pestnek, anyám életére.

Áron először azt hitte, nem jól érti. Még őt zsarolják meg, hogy ivott odabenn, miközben a pásztor „dolgozik”?! Ugyan min munkálkodik éjjel az a féreg, amihez éppen az ő autójára van szükség? Biztos volt benne, hogy be tudná bizonyítani az igazát, és igencsak pórul járna ez a züllött falusi gyülekezet, de az eset mindenképpen rossz visszhangra találna a vezetésnél. Balogh Áron, a kivételezett, autólopási ügybe keveredett egy határ menti faluban. Nos, erre semmi szükség.

Mikor hozza vissza?, kérdezte indulatosan.

Visszahozza, legyél nyugodt.

Odabenn Gázsó töltött egy pálinkát, miközben vigyorogva bizonygatta, hogy semmi gond, ő már el is fejtett mindent, nem haragszik, mert a cigány nem haragtartó fajta, ezért is őrzi meg az Isten az egészségét és jó kedélyét sokáig... A főpásztor még vagy másfél óráig nem került elő. Dolgozik, zsörtölődött Áron, és egyre rémültebb idegességgel pillantgatott az ajtó felé. Mire Kazinci Edgár megérkezett, már alig bírta elnyomni az újra és újra feltörni akaró sírást. A pásztor gondterhelten lépett be, azonnal pálinkát kért, és arénázni kezdett, hogy ilyen

szemétséget az életben nem tapasztalt; valami Gila Antal nevű férfit ócsárolt, akinek ő már temérdek alkalommal segített szorult helyzetében, a Tóni megjátssza az urat, hogy majd reggel, de még megkeserüli. Áron hiába tülekedett, nem fért oda Edgárhoz, és mivel többen is kiabálva kérdezték a pásztor, az nem hallotta vagy nem akarta meghallani őt. Egyre adázabban lökdösődött, fogát csikorgatva próbált előrejutni. Mikor az egyik férfi visszataszította a könyökével, akkorát üvöltött, hogy kétszer is visszazengett hangja a nagyteremből.

Hol a kocsim?

Fagyos csönd lett. Mindenki őket nézte, Áron úgy érezte magát, mintha egy divatjamúlt spagetti-westernben szerepelne, ő állna középen, mint az egyik párbajhős, és vele szemben Kazinci Edgár. A pásztor végtelennek tűnő lélegzetvételnyi ideig hallgatott. Semmit nem árult el az arca. Mielőtt megszólalt volna, szélesen elmosolyodott.

Tudjátok, feleim, kezdte prédikáló hangon, ilyenkor kell gyakorolni a testvéri megbocsátást, és az alázatos viselkedést. Mikor szorult helyzetünkben testvérünk nem megértést tanúsít, pedig az ő szeretetére lenne a legnagyobb szükségünk, hanem számon kér minket. Mindezt abban a pillanatban, mikor mi fel szeretnénk ajánlani neki, hogy ha fáradt, elvisszük Kerekes Lacikához, ottan minden ügyét, ha van neki ilyen, elintézheti, és a Lacika tárgyalójában kényelmesen meg is alhat. Mindezek után, testvéreim, hogyan illik viselkednünk?

Az emberek tanácstalanul pislogtak egymásra, kis morgás támadt. Egy rémült, falféher arcú lány fölemelte a kezét.

Tessék, Bettike, szólította föl a pásztor, te mit javasolsz?

A Szentlélek erejével meg kell bocsátani neki!, dadogta a lány.

Megbocsátani?, kiáltott fel a pásztor, és kínosan hosszú hatásszünetet tartott. Úgy van! Keresztényi kötelességünk megbocsátani neki! És most erisszettek dolgunkra.

Olyan lendülettel indultak el, hogy Áron már a zakójáért sem tudott visszamenni. Előbb megpróbálta szóba hozni, de úgy gondolta, talán ahogy a többi, úgy az is előkerül, úgyszincs semmije, még a táskája is a kocsiban maradt, a kocsi meg az Isten tudja, hol lehet. Szó nélkül kullogott a pásztor mellett, hamar lekanyarodtak a főutcaról, még sötétebb lett, egészen ritkán világított egy-egy lámpa. Kazinci Edgár buzgón bizonygatta, semmi gond, ő már el is felejtett mindent, nem haragszik, mert a cigány nem haragtartó fajta, ezért is őrzi meg az Úr Krisztus az egészségét és jó kedélyét sokáig. Ez a motívum ismerős, gondolta Áron, de megint nem szólt. Semmihez sem volt ereje, feladta, lesz, ami lesz, talán előkerül az autó, úgysem igaz, hogy testvérek lopnák meg. A pásztor közben arról beszélt, hogy a kevélység nagy bűn, és Áron kevélységgel a szívében érkezett ide, de azt megérzi a Krisztus Úr, és feladatok elé állítja, alázatossá teszi a szívét. Továbbá, ha Áron megenged egy személyes megjegyzést, nem valami pöpecül állta a próbákat, amiket az égi hatalom állított elő, mert az irigység, például, az nagy bűn, ne is említse ehelyütt a megbocsátás hiányát. Mert tudja ő, Kazinci Edgár, akit Jézus erre a hálátlan feladatra most kijelölt – ráadásul úgy, hogy nem is sejtette, micsoda játékszer lesz ezen a gigászi terepasztalon –, szóval tudja ő, hogy Áron úgy véli, mások hibáztak, esetleg egyenesen ő, Kazinci Edgár, a gyülekezet pásztor, de valós megvilágításból viszont, mint már mondotta, az Úr Jézus minden kevélységet megbüntet és...

és... bizony ezért történhetett az egész. Áron megpróbált közbeszólni, hogy mégis, mi?, de a pásztor leintette, hogy ne kövessen el újabb hibákat, inkább hallgassa végig. Mert az a helyzet, hogy neki kivételes szerencséje van, hogy itt mérettetett meg, náluk büntette meg kevélységét Krisztus Úr, ugyanis ebben a faluban szó nélkül, keresztényi kötelességből segítenek neki a testvérek, és még bele sem kell szállnia a számlába. Baráti alapon lesz, a Tóni haver, csak kéreti magát, nem beszélve arról, hogy nyugtalan lelkét közben azzal hűsítik, hogy Kerekes Lacikához személyesen ő maga kíséri el.

Ez már sok volt. Honnan tudja a pásztor, hogy ő Kerekes Lacikát keresi? És mi történt az autóval? Mi az, hogy neki nem kell fizetnie? Miért kellene? Dühödten támadt Kazinci Edgárra, de csak néhány „no de”-t tudott eldadogni, a férfi sértődötten közbevágott, hogy ha a pesti vendég mégsem a Lacikát keresné, alhat a művelődési házban is, ő igazán nem akar a kedvességéből tolatkodást csinálni. Ő megy is, mert itt lakik balra, a fiatalember biztosan visszatalál a házhoz, jóéccakát. Áronnak minden porcikája tiltakozott a képtelen helyzet ellen, mégis kénytelen volt a férfi után szaladni, hogy legalább Kerekes Lacika kerüljön elő, nem beszélve arról, hogy a művelődési házhoz nem talált volna vissza. A pásztor visszafordult vele, és Áron megdöbbenésére abba a házba csöngetett be, amely előtt az imént faképnél hagyta. A házban sokáig sötét volt, közben a pásztor Lacikáról magyarázott, hogy példaértékű keresztény ember, igazi, pincemély hívő lélek, aki utat talált az Úr Jézushoz: nem hiába, béna. Egy bozontos hajú fiatalember húzta szét a függönyt, köszönés nélkül kinyújtotta a kulcsot az ablakon, aztán ismét eltűnt a függöny mögött. Áron átvette a kulcsot, Kazinci Edgár lelépett, méterekről morgott vissza egy jóéccakát-félét, és még valamit, amiből Áron nem értett semmit.

A falat tapogatva botorkált át a koromsötét udvaron. A házigazda a folyosón várta, csikos pizsamában ült a kerekesszékekben. A főpásztor leírása csak félig-meddig stimmelt. Kerekes Lacikának valóban hosszú, barna haja volt, mint Jézus Krisztusnak, és volt valami fenyegető csillogás a szemében, de semmiféle bolondéria nyoma nem látszott az arcán.

Balog elhúzott, mi?, kérdezte.

Milyen Balog?

A pásztor, a szemétládája.

A Kazinci Edgár?

Edgár! Az. A Balog Jóska, hogy törne le a dereka, a „szent kölcsön”-nel együtt, amit három hónapja nem képes megadni.

Nem Kazinci Edgárnak hívják?, kérdezte Áron.

De, felelte Kerekes Lacika, annak. Balog Jóskáról magyarosított. Ahogy ő mondja.

Mit csinált?

Magyarosított. Így nevezi a hülyéje. De nem tudta, hogyan kell leírni, hogy Kazinczy, aztán most rajta röhög a hivatalban mindenki, hogy ő az ország egyetlen 'Kazinci'-ja 'z' nélkül, 'i'-vel.

Szintén zenész, morgott Áron. Szabadkozni kezdett, hogy ilyen kései órán, ám őszintén mondja, komoly viszontagságok árán ért ide Budapestről. De ha így alakult, nem kertel, nem húzza az időt, belevág, hiszen a jó hírnek nem kell

cégér, ő bizony azt akarja mondani, hogy Lacikát elképzelhetetlenül nagy megtiszteltetés érte! Lacikának arcizma sem rándult, sőt, azt javasolta, feküdjenek le, úgy jobb lesz megbeszélni, neki ilyen későn már kellemetlenül erősen fáj a forgója a tolókokcsiban. Ami meg a megtiszteltetést illeti, majd elővezeti úgy. Áron tiltakozni próbált, hogy ez szerfelett nagy dolog, el sem tudja képzelni, mekkora, az egész életére kihatással lesz, talán szerencsésebb lenne, ha egy asztal mellett... Lacika nem alkudozott. Erősen kapaszkodott, de segítség nélkül, egyedül állt fel a kocsiból, rutinos mozdulatokkal az ágyba tornázta magát, és ráparancsolt Áronra, hogy dobja le a cipőjét és dőljön le a heverőre, különben sötétben kell ellavíroznia odáig. Áron éppen elért a heverőig, mikor a fiú lekapcsolta a villanyt. Leült a pamlag szélére, és bontogatni kezdte a cipőfűzőjét. A szeme nehezen szokta meg a sötétet, néhány perc múlva is csak a nagyobb tárgyak kontúrját vélte felfedezni. Nem akart lefeküdni, de Lacika ráparancsolt, hogy ne akkor kezdjen majd el fészkelődni, amikor már mindent megbeszéltek, mert ő akkor azonnal aludni fog, és ha Áron nyöszörögteni az ágyat, felébred. Ledőlt, az öreg pamlag nyikorgott, a rugók több helyen kiálltak az elvékonyodott anyagból.

Kerekes Lacika ellátta néhány tanáccsal. Hogyha fázik, bújjon be a pléd alá. Ha vizelnie kell, nyugodtan használja a vödröt a sparhelt mellett, mert benti klozet nincs. A retyót meg éjjel viszontagságos megközelíteni, lévén, hogy kilopták az összes kinti lámpából a villanykörtét, és nem vesz újat, úgyis elcsórják megint. Aztán hirtelen azt kérdezte:

Akkor te vagy az, ugye, a pesti gyülekezetből, akinek Edgár összetörte a kocsiját?

Áront valami ismeretlen erő sokkal gyorsabban mozgatta, mint ahogy az értelem képes volt felzárkózni. Mire igazából megértette, mit hallott, már ismét az ágyon ült. Előtte felugrott, torkából mély üvöltés szakadt ki. Tompa, hangtalan puffanással verte be a fejét valamibe, és szinte ugyanabban a percben, ahogy ki-lőtt, vissza is hanyatlott a pamlagra. Ismét az ágyon ült, feje, nyaka kíméletlenül sajgott, és ekkor fogta föl igazából, hogy mit kérdezett tőle vendéglátója.

Mi az, hogy összetört? Honnan tudod?

A gyülekezetből mentek haza erre, és beszéltek, hogy megint van itt valaki, és viseltes a kocsija.

Ezt nem viszi el szárazon!, kiáltotta Áron.

Ugyan, szisszent fel Lacika, minek hangoskodni. Állítólag csak valami defekt, meg egy kicsit meghúzta az oldalát, de már a Tóninál van, aki úgy eltünteti, hogy a saját anyja sem veszi észre a sérülést.

Áron visszadőlt az ágyra. Hallgatta Kerekes Lacika előadását, hogy nem lesz az autónak semmi baja, kicsit takarítgatni kell majd, az lehet, attól függ, hányan használták, de néhány zsebkendővel megoldható, és biztos, hogy kipucolták a nagyját. Áron apatikusan hallgatta a fiú szavait, értette is, nem is, mire utalnak; meglesz a kocsi, az a lényeg. Különös, keserű nosztalgia kerítette hatalmába: hogy milyen hosszú ideje nem látta világi barátait. Velük a gimnáziumi táborozásokon beszélgetett utoljára így, egy sötét szobában fekvé. Ilyenkor meredeken őszinték voltak, akárha ittasan, olyanokat is elfecsegték, amiket nappal sohasem árultak volna el egymásnak, és volt a beszélgetésekben valami pezsgés, bármiről

is esett szó, erotikus dolog volt hallgatni. Egészen elrévedt, Kerekes Lacika másodszer szegezte neki a kérdést, mire megértette.

Szóval, minek jöttél?

Áron zavartan magyarázni kezdett, ismét a megtiszteltetés nagyságát ecsegtelte, és hogy a világi emberek, akiknek csak a pénz az érték, föl sem tudnák ezt fogni, hogy miről is van itt szó, talán csak a sérült emberek, mármint a testileg, mint ő, talán azok. Ők. Ti. Merthogy a pénz nem az első, ott van a vak ember példája Jézus Krisztussal, aki, bizonyosan mondani sem kell, azt kérte...

Ki jön?, vágott közbe Lacika.

Ezt meg, hebegte Áron, hogy érted?

Melyik gyógyító?

Áron meglepődött, vajon miből találta ki a fiú, hogy érkezik egy gyógyító, de ha már, akkor megpróbált innen közelíteni, és igyekezett minél plasztikusabban lefesteni a karizmatikus gyógyító személyét, azt a tiszteletet, nagyságot, ami övezi. De érezte, nem elég pontosak a kifejezések, amiket választ, így nem lehet valójában átérezni, hogy a legnagyobb, legjobb, legfontosabb személy érkezik. Egyenesen az USA-ból. Az ennyire karizmatikus személyek bizony galaktikus dolgokra képesek, vélekedett, és maga is meglepődött, hogy milyen izgalomba jött, szinte remegett a hangja, ahogy magyarázta, hogy ő most a Lázár jelenetét képzele magá elé, és hogy ígérni semmit sem ígérhet, de képzelje csak el a Lacika: a Szentlélek közelében talán még ő is, az ő mozgási problémája, egy *kelj fel és járj*-tól akár, garancia, ugye, nincsen, hiszen az az ő hitén is múlik, azt neki is kell akarnia, de a gyülekezet vezetése abban a megtiszteltetésben részesítené, talán már érti is, nem kell se hálálkodni, se sírni, szóval... ő lehet az, aki. Gondolja meg, milliók várnak a gyógyulásra! És nem a milliók, hanem ő.

Ez egy feka manus, ugye?, kérdezte Lacika.

Áron majdnem leesett az ágyról. Talán, mit tudja ő, illetve lehet, igen, látta a plakátokat, és színes bőrű, afro-amerikai férfi; de miért fontos ez?

Neki már gyógyultam, mondta Lacika. Pökheni egy alak, Istenemre, reklámolt, hogy nem elég gyorsan álltam fel a székéből. Hogy nem kell ennyire túlját-szani. Mondtam, fordítsák le neki, kapja be, béna vagyok, nem megy azonnal. Ha látod, mondd meg neki, Kerekes Lacika azt üzeni, fájjú.

Áron percekig csak dadogott, hogy mire gondol, miről beszél, talán nem értik egymást, ő nem tudja, mi vihette ennyire tévútra a társalgást, akkor most igyekszik tiszta vizet önteni a pohárba; arról van szó, hogy...

...Arról van szó, vágott közbe Lacika, hogy így drágább lesz.

Drágább?, hüledezett Áron. Minél?

Minél?, baszkikám, ne játsszad már itten a sült tököt, mert elszáll az agyam. Tizenöt rugó nem lesz elég, mert ez a feka egy pojáca, és ha megint sámánkodni akar, lelke rajta, de neki csak harmincért gyógyulok, és akkor még örüljön, hogy keresztényi alázatból nem a triplája.

Áron igyekezett nagy levegőket venni, mert felkavarodott a gyomra, mint a pálinka után. Újra és újra a kályhától indult, és próbálta előlről kezdeni a kérését, mint aki meg sem hallotta a korábbi válaszokat, mint akinek ilyen sűrű cinizmusra már nincsen füle. Minden körben hasonló választ kapott.

Ilyen hülyén még senki sem alkudozott, mondta Lacika. Testvér, ne fáraszszál

tovább a szent maszlaggal, mert el sem megyek. Különben is: mikor kéne táltos csikóvá lenni?

Holnap, felelte Áron.

Baszkikám, jó, hogy nem aznap jössz, hogy de ugorjak is. Nem is érek rá!

Áron üvöltöni kezdett. Mi az, hogy nem ér rá meggyógyulni, hát ha nyomorék béna akar maradni egész életében, lehet, de ilyen lehetőség nem lesz többet, az biztos! Mi lehet fontosabb a gyógyulásnál?

Kerekes Lacika döbbsen kapcsolta fel az ágya melletti kisvillanyt; felült, hogy megnézze magának a hepciáskodó alakot.

Te tényleg ilyen hülye vagy? Nem csak játszod?

Nincs is nálam ennyi pénz, felelte lemondóan Áron.

Akkor valóban stupid vagy, csodálkozott Lacika, de ne keseredj el miatta. Igazából mindegy. Nem érek rá, mondom. Magyarbánhegyesen gyógyulok holnap, egy örült jó arc jógi gyógyítónak. Keleti alapon ontja a csodákat, és mindig hülyére dicséri a felállásomat. Igaz, nem fizet, csak tizet, de folyton azt harsogja, nincs még egy ilyen hiteles felállítás, mint az enyém. Hogy látszik a küzdelem rajta. Oszkár-díjas, érted? Úgyhogy a te pökhendi, feka hályogkovácsod csak menjen a picsába, inkább gyógyulok ennek a lökött, festett magyarnak, ez legalább nem csak egyszer jön egy évben...

Áron alig figyelte, miről magyaráz Lacika, ismét a gimnáziumi táborozások estéire gondolt, és olyan erősen vágyott vissza, hogy szinte fájt. Pedig most az is eszébe jutott, hogy milyen rossz volt egyedül maradni, mikor a többiek észrevétel nélkül, néha mondat közben elaludtak, ő meg csak hallgatta a szuszogást, meg a nyugtalanító zajokat a szomszéd szobából. Átvillant rajta, hogy megkérdezi: vele most mi lesz, de aztán olyan ostobának, olyan reménytelennek hatott a kérdés, ráadásul úgy rátört a fáradtság, hogy már csak félálomból hallotta Kerekes Lacika részletes prognózisát a reggeliről. De jó, gondolta még utoljára: nem én maradok ébren.

Atya – Isten

A temetés

Az alacsony, kopár hegyek errefelé mint a lapos, kerek sátrak. Már a vonatból látni engedik a szomorú várost, amit körbevesznek: füst, kémények, betonhengerek, seszínű házak. Középuitt nagy tér, sárga kaviccral, nincs egy ép padja. A hegyek alján húzódó munkáslakótelepek négy-ötemeletes kockaházain túl utak, sínek, favázak, oszlopok, vezetékek, fel egészen a hegy tetejéig: életadó rémük, a Bánya.

A nagy, dróthálós cégtáblát tartó ív alatt kitárt vaskapuszárnyak, bent kinyíló tér, parkoló teherautók a dísztelen, nem túl magas obeliszk körül. A kőoszlopon márványtábla, rajta hosszú névsor: valami réges-régi, katasztrófába torkollott sztrájk emléke, egy rettenetes pénteké az elátkozott tőkés időkből, amikor az előző nap megrakott csilléket üritő sztrájkőrők fejüket felkapva, zibbadó lábbal mozdulatlanra merevedve hallgatták, ahogy a másodpernyi iszonyatos csöndben az ismerős morgás hangosodik, és tudták, pontosan tudták, hogy a tárnákban tétlen ücsörgéssel protestáló társaikra most omlik rá a föld, és a tárgyalásra érkező szigorú munkaadóknak hirtelen mentést szervező bizottsággá kellett átalakulni, hogy aztán döbbsen borzadással nézhessék végig, ahogy a zokogó sztrájkőrők szünni nem akaró sorban hozzák fel a lázadók hulláit a föld alól.

A leglaposabb hegy oldalában, a város utolsó földszintes házai mögött zöld folt: a temető. Az egész kormos városban a temető a legszebb hely: mohos kőfal, örökzöldek, murvával felszórt gesztenyefa-allé, a fák közt a neobarokk ravatalozókápolna tornyocskája – mint egy rezervált, gazdag negyed. A kápolnában a ravatali kelmék, a kis orgona ezüst sípsora, a friss csokrok, a gyertyák – az egész városban ismeretlen luxus.

Itt feküdt most bíborban-bársonyban, fehér fodros damasztpárnán idősebb Németh János, élt ötvennyolc évet, abból negyvenötöt az alkohol fogságában. Nagy feje, mint egy tárgy a damasztpárnán, fakó, de dús haja már nem csapódott a homlokába, jellegzetes arccsontja már nem a haragtól feszült.

Maga volt még a kápolnában, a gyászolók a városban gyülekeztek, az ő néhai otthonának kockaköves kis konyhájában, ahol a harmadik hokedli már csak az asztal alá tolva fér el, ha valaki a mosogatóig akar eljutni. A kicsi konyha, az egymásra rakott öt ugyanolyan konyha oszlopában középen, az ugyanolyan házak sorában kettő által közrefogott térre nézett, amit csak azért nem neveztek udvarnak, mert a két ház között nem volt lezárva. De minden egyéb szempontból be-

töltötte a bérházudvari funkciókat: felhangosítva verte a két fal közt a lármát, árnyékban volt egész nap, elcsenevészedett benne még az ecetfa is, és ahogy illik, rendesen megrekedt közte a vastag ételszag. Perspektivikusan benne rejlettek a későbbi, sokkal monumentálisabb panel lakótelepi terek lehetőségei is: a felállított játszóterek egy szezon alatt lepusztultak, elhasznált öregek ücsörögtek a nyirkos semmiben maradt vasrudak között, próbálták fölkihögni olcsón mért életük mérgeit, gazdagították a visszhangosan csapongó zajok, az edénycsörömpölés meg a gyereknevelés repertoárját a szilikózis zenéjével, előttük a homokozó lelappadt, szeméttörmelékes talajában virágzott a kutyaszar.

Idősebb és most már néhai Németh János konyhája ablakában percenként felváltva jelent meg egy-egy rokona feje, hogy átadja a helyét a következőnek, aki kiles, néz, megállapítja, hogy nincs miért, és visszahúzódik. A lakásban a halál ünnepélyessége, ugyanaz a kivételes luxus, mint a temetőben: szép terítő, sütemény, rend. Azzal a tizenöt rokonnal, akik egymás után megérkeztek, zsúfolásig megteltek a kicsi szobák, még az úgynevezett nagyszoba is, de még az előszobából furnérlemezzel leválasztott hálófülke is, amibe mindösszesen egy ágy fért el – hajdan a kamaszodó ifjabb Németh János számára –, amin most a rokonságból ültek néhányan, sorban, mint a verebek, de hallgatagon, ölben nyugtatott, összefont kezekkel.

Ebbe a kis, keskeny helyiségbe a plafon alatt futó, nem nyithatatlan ablakok juttattak némi borongós fényt. Szobából egyébként eredetileg csupán kettő lett volna: a „kicsi” meg a „nagy”. A „kicsiben” rettegtek hajdan a gyerekek, a „nagyban” tört és zúzott a néhai, míg felesége – precízebben szólva, immár özvegye – reszketve tördelte mosogatástól vörös kezét, lehetőleg a kisszoba félig-üveg ajtaja elé helyezkedve, egyrészt, hogy biztosítsa a recés üveg épségét, másrészt, hogy legalább törékeny árnyával némi védelemérzetet nyújtson a benn lapuló gyermekeknek.

Egyébként idősebb Németh János daliás testalkatának még a nagyszoba is láthatóan szűk volt: széles vállával mindig kissé előrehajolva lépett be otthonába, és ezt a görnyedt tartást ifjabb Németh János csak akkor nem látta rajta, ha vasárnap délelőtt együtt álltak a focipálya mellett. Apja ilyenkor óriásnak látszott: kidüllesztett mellkassal magasodott fölé, egyik kezével vállára vetett zakóját tartva, a másikkal káromkodásait kísérve hadonászott, rázta öklét a bíró felé. Aztán be kellett kísérni a kocsmába őt, és várni, míg iszik – ha veszített a csapat, azért, ha nyert, hát akkor meg azért. Fröccsökkel indított, mint módszeres ember, közben egy-egy sörre mindig meg lehetett hívni, aztán amikor már a düh gyüledezett benne, jött a pálinka. Homályosuló tudata ekkor még korántsem tette bárgyúvá: e korszakában az alkohol erős embert, majd fékevesztett fenevadat csinált belőle. Amikor a kocsmából kitétek – mert sosem érezte meg azt a pillanatot, amikor még önként lehetett volna távoznia –, haza kellett kísérni, és pusztító haragja elől be kellett menekülni a kisszobába, és lapulni, míg a lakásajtó nem csapódott. Onnantól aztán ki lehetett engedni, és nyugodtan létezni másnap reggelig, és az is csak kevés izgalommal járt, ha reggel az ajtócsengő megszólalt: az órszobáról rendszerint már majdnem józanul tért meg a családfe.

Idősebb Németh János királyi jogot érzett erre az életmódra, nem mentegőzött, soha nem párolgott belőle másnapos büntudat – ez volt számára a férfiellet,

vagy mi: valami következmény, talán az ünnep, ami egyértelműen hozzátartozik a bányában töltött hétköznaphoz.

Ifjabb Németh János tizennégy éves korában kinyitotta a kisszoba ajtaját, arébb lökte ökölrázza hőzöngő apját, és a hosszúkás, dugig tömött sporttáskát maga előtt tolva a keskeny előszobában megcélozta a bejárati ajtót. Ha azt éri, gondolta, akkor most örökre elhagyja a szülői házat. Mögötte anyja zokogott, de nem tett semmit, mozdulatlanságával segítette fiát kijutni a Pokolból, amelynek fejedelme minden bizonnyal rajta fogja kitölteni bosszúját az árulásért. Idősebb Németh János azonban abbahagyta a bömbölést: maga is a pillanat hatása alá került. Meg akarta volna tapasztalni a hihetetlen? Ahogy az alattvaló átlépi a rémuralom határát, és ezzel a szimpla mozdulattal elszakítja a pórázt, melyen eddig rángatni lehetett? Egy kisfiú kilép egy lakásajtón, kezében vékony testénél nehezebb sporttáska, ami akadályozza a sietésben, de így is szaporán lépked a buszmegálló felé. Ennyi? Ilyen egyszerűen véget lehet vetni a rettegésnek, pokolnak, ennek az egész rothadó szemét életnek, amiben ő úgy él, mint életfogytig börtönében?

Hát most már megszabadult. Leteltek hosszú munkaszolgálatos évei, s végül – mintha egy paktum értelmében – beszolgáltatva életét egyetlen hű társának, akiben sosem kellett csalódnia: a piának. Élete utolsó évében tudatos ivó lett, afféle lassú öngyilkos: amikor megkapta a kardiológián a sorsdöntő leletet, végképp átállt a halál pártjára. Pontosabban nem a halált választotta ő, hanem azt a teljes szabadságot, ami a halálig az övé lehetett, ha lemond a gyógyulás legkisebb esélyéről, az afelé mutató legkisebb erőfeszítésekről is. Ezt a körülötte élők éppen az ellenkező oldalról fogalmazták meg. „Nem bír lemondani az ivásról” – sóhajtott a boltban idősebb Németh János felnőtt lánya, akit a vásárlók részvételleljesen kérdezgettek, ha előző este látták valahol dülöngélni vagy a házfal mellett maga mellé roskadva ücsörögni az apját.

De idősebb Németh János, leszámítva a feleségén egyre jobban elhatalmasodó vallási mániát, ebben az utolsó évben élt a legzavartalanabb boldogságban. A városka ismerhette ama végzetes lelet tartalmát – mert mindenki egyként szánakozó tapintattal fordult feléje, mintha máris halott lenne. „Ez hát az utolsó kívánság joga!” – mondogatta maga elé üdvözült mosollyal, amikor a minősíthetetlen kocsmában, ahová beszokott, a Lali pincér áthajolt az alumíniummal burkolt, lucskos sörpulton, és gyulladt szemével rákacsintva, bizalmasan, mint egy bennfentes, megkérdezte tőle:

„Na, még egyet, Jancsikám?”

Ez a lenyalt hajú Lali végigkísérte őt élete utolsó szakaszán: a halál beavatott ceremóniamestere lett. A pocsék kocsmá – ahol hosszú délutánokon sokszor csak ők ketten: a haldokló és segédje ültek – egy városzéli térre nézett, afféle kőborkutya-térre, ahol a rossz fényű utcai lámpákat sorra megvakították a suhancok kövei, így sötétedés után a kocsmából kiszivárgó sárgás pára volt az egyetlen tájékozódási pont. Estére meg is találta ezt a forrást minden arra ógyelgő filléres élet: rendre begyűltek a segédmunkások, a szenesek, szemetesek, a senkik és semmik. Néhány nőnemű alakzat is keveredett közéjük mindig: a macska-

nadrágos, rossz fogú banyák – örök darabok –, meg a kékeslila monoklit viselő, hasas nők, sárgára vagy pirosra festett csutkahajjal, a maguk előtt tolt hordócskán megfeszülő műbőr kabátban vagy ezüstszállal hímzett kínai pulóverben, mind egy-egy hajdani telepszépe, akinek a sorsa így vagy úgy, de durva férfikezek között torzult idáig. Záróráig sűrű anyag gyűlt itt össze, a teremben éppúgy, mint a gyomrokban és az agyakban.

Lali pincér, a délutáni ceremóniamester a későbbi órákban egyre inkább diabolikus szerepeiben mutatkozott meg: a különböző fokozatú indulatokat kiváltó információk, melyek ezeket az ócska sorsokat olajozták, mind az ő emelvényén gyűltek össze, s mint egy villámokat dobáló alvilági istenség, egy-egy szavával működésbe tudta hozni a családi, baráti, alkalmi poklocskákat.

„Most láttam elmenni az Icával!” – vetette oda az érdeklődő feleségnek, és nagy múgonddal meggyújtotta a szikrát is a gyúlékony hír fölött: „Mi dolga lehetett vele, nem tudom...”

„Meg kéne már adnod azt a rongyot a Pistának” – mondta mintegy jó tanácsként a pultba kapaszkodó rozoga öregnek, olyan élesen kihallható álsuttogó hangon, hogy a helyiség zajában iszogató összes Pista felfigyelt.

Lali szerette, ha a kocsmában zűrzavar támad, s legjobban szerette, ha kitör a botrány. Ezek az elhasznált, satnya karok még egészen ígéretesen tudtak a borostás állak felé lendülni, a nők rikácsolása meg, rosszul kifestett vörös körmeik egymás hajában: ez volt Lali titkos perverziója. Imádta a pankrációt, de semmi élvezetet nem talált a német tévéadókon bemutatott műbalhékban, ahol a robusztus női testek a fizetségnek megfelelő arányban, néha tényleg csak ímmel-ámmal döngették egymást – inkább óriásamazonok baráti lapogatásának tűnt az egész, míg végül az egyetlen kis örömet, a testek látványát is befedte a sár. De itt, az ő birodalmában, az ő szavára: élesen játszódott a műsor. A legnagyobb gyönyör pillanataiban be akarta vonni legállandóbb törzsvendégét, már-már társát, idősebb Németh Jánost is az adódó élvezetbe: meg akarta osztani vele a kivételegebb falatokat.

De idősebb Németh János nem volt alkalmas arra, hogy e baráti gesztust díjazza: ő ekkorra már elérte a tompaságnak azt a fokát, amit az egzaktsági szaknyelv így határozott meg: „A Jancsi bácsi már megint zokni.” Ha útban volt, mert kellett a helye a dráma kifejtéséhez, az érintettek egyszerűen arrébb rakták, mondjuk, a sarokba állították, a lestrapált takarítóeszközök közé, ahol az eseményeken kívül darvadozhatott záróráig, a túrószagú felmosórongy meg a söprű közt, aminek műanyag szálai éppen olyan sárga csutkába csomósodtak, mint a helyiségben tartózkodó elvetélt sorsú asszonyok haja.

Idősebb Németh Jánosnak ez idő tájt már megvolt a maga minden esti békéje: hajdan dúvad férjét már fogatlan oroszlánnak sem lehetett nevezni. Nem volt az már egyéb, csak egy rakás férfiruha, ami alkohollal telített testszagot áraszt. Felesége így is bánt vele: kimosta, ráfektette az ágyra, kisimítgatta, elrendezgette. Őt nem érintette a városban általános részvéthullám: nem kért belőle, de nem is nyújtott ilyesmit a férjének sem. Ez az ember az ő világából már valóban átlépett a nemlétezők sorába.

Talán az utolsó megveretésekor halt meg a számára, amikor az asszony felfe-

dezte, hogy a férje találmára méri az ütéseit, bizonytalan kézzel, meggyőződés nélkül. Nem verekszik már – inkább csak kapálódzik a levegőben. Azt nem mondhatnánk, hogy idősebb Németh Jánosné ekkor megsajnálta volna a férjét, de a nyugalmát visszaszerezte, és emiatt, ha hálát nem is, nem érzett haragot sem a pusztuló férfi iránt. Ettől kezdve a férje alakja olyan volt számára, mint egy árnyék, test és lélek nélkül. Nem zavarta semmiben, azt a kis házimunkát leszámítva, amit éjjelente okozott.

Az asszony azonban kétely nélkül magáénak érezte a gyakorlati feladatokat, amelyekkel férje árnyéka tetézte napi feladatait. Ha nem került elő hajnalig, ő maga kutatta végig a kapualjakat meg a kirakatportálok beugróit, hogy megtalálja és hazavigye. Lelkiismeretes és szemérmes asszony volt: nem kallódhatott az utcán az ő házából származó bizalmas családi holmi.

Ennyi kérdőjelmentes jószág nyomában szinte természetes növekedésnek indult benne az istenhit, amit a vallás gyakorlata körül fölengedő fagy is segített szárba szökkeni. Idősebb Németh Jánosné egyetlen kicsi engedetlenséget dédelgetett magában, egész szenvedéssel terhes asszonyi életéért cserébe: tudta, hogy ha az ura meghal, egyházi temetést fog neki rendezni. De annyira nem volt bosszúálló, hogy ezt tudassa is vele, megvárta, míg ez a kis elégtétel már csak a maga örömét szolgálja.

Egy délután a munkából hazatérve megtalálta férje hulláját a bejárati ajtó előtt ücsörögve. A hulla félrebillent fejével támaszkodott a falnak, szétterpesztett lábain a felcsúszott cájgnadrág meg a zokni között kilátszott a szőrös férfilábszár, az üveges szem némileg bambán lesett a test mellé hullatott kezekre, a kiforduló tenyerekre, melyek mintha azt mutatták volna: „Sajnálom, ennyi, most már mit tehetek?”

Nem volt a látványban semmi rettenetes. A szatyrokat cipelő asszony, ahogy a lépcsőház nagyot csikorduló csapóajtóját belökvé megpillantotta a testét, tudta, hogy az ura halott. Ez a mozdulatlanág összetéveszthetetlen: a hullák látványa az élők környezetében messziről harsogja az oda nem illő, megfellebbezhetetlen üzenetet; az embertest, ha nincs már benne élet, ha már nem lélegzik és nem tud mozdulni, más képet mutat akár húsz méter távolságból is. A holttest súlya is egészen más: sokszorosan, elbírhatatlanul nehéz, hiányzik belőle az a nem is fizikai tartás, ami a legbeteggebb, magatehetetlen öreg testet is jellemzi, míg él. Az asszony semmi egyéb különbséget nem is észlelt a tegnapi éjjeli élő és a mostani halott férj ellátásában, csak annyit, hogy ezúttal sokkal-sokkal nehezebb, és hogy most nem motyog.

Annál nagyobb volt a megrendülése, amikor a felöltöztetett halottat megnézte. A szemérmes és lelkiismeretes feleség természetesen maga mosdatta meg és öltöztette fel az ura testét, aztán az előszobából leválasztott hálófülkében várták, így, csöndes kettésben a hullaszállítókat, a férfi szépen rendbehozva hosszában az ágyon, az asszony meg a szélén ücsörögve a maradék helyen, kissé féloldalsan. Ez volt az az időpont, amikor a szobácska felső ablakaira pár percre rátapadt a nyugatról betörő valódi fény. A falon nagy molylepke árnya táncolt kiveítve. Az asszony sóhajtott, s arra gondolt, el kellene búcsúzni az emberétől.

Ránézett – és elámult. Idősebb Németh János a halálban teljes egészében visszanyerte hajdani kemény, férfias külsejét: eredeti, dallás természetét, megfeszülő pofacsontjainak szélességét, hamvas haja sűrűségét. A fekete öltöny kitömött válla még a valahal izomzatot is megidézte. Frissen borotvált álláról már lekerülhetett a felkötés, összekulcsolt, eres keze – és egyáltalán: az összhatás elemei mind – tekintélyt, komolyan vehetőséget üzentek. Olyannak tűnt, mint aki hatalmas úrt képes hagyni maga után. De az asszony tapasztalatal már nem hagytak helyet arra, hogy efféle illúzió a lelkébe férközhessen. Azért örült a metamorfózisnak, mert e normális férfihulla láttán remélhette, talán a lehető legkevesebb kimondatlan kérdés fog a ravatal körül álló rokonok fejében rajzani.

*

A kápolna be volt zárva: az orgonista fiú visszakullogott a kulcsért a sírásókhoz. Ott ültek, örök piaszagukkal, a temető kiszolgáló házacskája mellett.

= Nem nyílik az, csak ha belerúgsz! = figyelmeztette az egyik.

= A francot = szólt közbe a másik -, akkor se, bazmeg. Megvan annak a forszja, bazmeg. Úgy kell balra nyomni a kilincset, amikor elfordítod a kulcsot a zárba, hogy egy kicsit fölfele.

= De kurvára okos vagy te, bazmeg! = ugatott a harmadik. = Nem bírod megemelni a segged, hogy elmennyé és megmutassad?!

= Jóvanmá, megyekmá, nekiabájjá má, te genyadék! De meg ne idd addig a maradékomat, mer kinyomom a szemedet, bazmeg! = mondta az első, és kászálódott.

= Ne szarj be, bazmeg, jövünk mi is! = a másik kettő is feltápászkodott, és kísérték a vékonydongájú orgonistát a kápolnához, mint a testőrök.

Az orgonista fiú = jazz tanszakos hallgató = a szünelőtkben fillérekért vállalta, hogy alkalmanként megszólaltatja szülővárosa ravatalozójának kicsi orgonáját. A helyi egyháznak nemigen tellett orgonistára = nem is jött még papnak se senki szívesen ebbe az istentelen, kommunista városba. Hívek alig voltak, a kapcsolat azokkal is meglehetősen laza volt, keresztelőt, egyházi esküvőt, istenes temetést a mai napig ritkán igényeltek. Ha már egyházi ember, akkor egy hittérítő hiányzott innen leginkább, nem híveivel közösséget kereső pap.

A kápolnaajtó nagy nehezen kinyílt, s még a bennfentes, szabadszájú sírásók is elhallgattak, ahogy a halál szentélyébe beléptek. Nem is mentek beljebb: megtámasztották az ajtót meg a félfát, és várták, mi dolguk lehet még. A vékony gyerek beült az orgonához. Volt még vagy fél órája. Elgondolkodott: vajon kihasználhatja-e az önkéntelenül adódott időt gyakorlásra? Aztán sóhajtott egy rövidet, megrántotta a vállát, elővette a kottált, és odaintette a legfiatalabb sírásót: nyomja neki a fújtatót. Finoman megszólalt a jó kis motívum, előbb óvatosan csordogált a medrében, majd egyre inkább eláradt, klengedett, csapongani kezdett: a fiú kifejezetten ügyesen improvizált. A sírásók felszimatoltak: hát ez meg micsoda? Kicsit elesodálkoztak, aztán kedvtelve hallgatták a szelíden vidám dallamot, a halál felségterületére bemerészkedő életörömöt, amiben nem volt semmi kegyeletsértő.

Sem a zenész, sem a zeneélvező társaság nem vette észre, mikor állt meg a nyitott ajtóban ifjabb Németh János. Csak ahogy megmozdult az árnya, akkor kapták oda a fejüket. A zenészyerek az orgona takarásában persze mit sem vett észre, önfeledten játszott tovább. Ifjabb Németh János felmérte a helyzetet, és a szájára tette a mutatóujját. A sírásók bólítottak. Ifjabb Németh János lábujjhegyen odaosont apjához, elhelyezte a koszorúját, rátette kezét az összekulcsolt márványkezekre, miközben a kápolna kopott kis mennyezeti freskója felé kellemes dallamain felkacsokaringózott a jazz. „Herbie Hancock” – mondta ifjabb Németh János gondolatban az apjának. – „Nagyon szeretem. Már a fiammal is hallgattatom. A Rolanddal. A Krisztián még kicsi ehhez.” A hulla nem látszott ellenkezni, csak a pofacsontja feszült változatlanul. Ifjabb Németh János nem volt egészen biztos benne, hogy az apja nem dühös-e valami miatt: azért, hogy halott, vagy tán a jazz miatt. Tett még egy kísérletet: „Illik hozzám: hallgasd csak!” – mondta a márványarcnak. – „Olyan szabálytalan, töredezett, és mégis valahogy megmarad derűsnek.” Az apja változatlan arckifejezését most már az egyetértés, a biztatás jeleként fogta fel. „Az első keresetemből vettem egy Hancock-lemezt. Tudod, amikor első nyáron nem jöttem haza. Iszonyú meló volt ott a vasműben. Csepel még ennél a városnál is rondább. De csak föltettem a Hancockot, és máris megérte az egész” – már a koporsó szélén könyökölve fűzte a gyakorlatlan mondatokat, s nem volt biztos benne, hogy gondolatai nem halatlanszának ki, de a zene jótékonyan elkülönítette a sírásóktól. Azok meg, ha szerényen is, de ütötték a taktust az ajtófélfán.

Ifjabb Németh János már a házassága válságát kezdte boncolgatni a halottnak – az orgonista ekkor nézett ki a sípok mögül. Ifjabb Németh János azonnal felgyenesedett, a fiú azonnal abbahagyta a játékot, s az arcátlanságba belepirulva előbotorkált a hangszer védelméből, elnézést kérni. De ifjabb Németh János megelőzte:

– Ez ragyogó volt! Nem tudja, lehet itt valahol kávé inni? Még van vagy fél óránk a szertartás kezdetéig. Nem iszik meg velem egyet?

– Van nálunk kannásbor! – lelkesedett a kicsivel korábban még oly fukar sírásó.

– Figyejj, haver, marhajócsinálod, bazmeg! – lapogatta a másik a zenészfiú gyöngé bordáit.

A temető kiszolgáló házikója mellett megitták az áldomást, többször gratuláltak a zenész fiúnak, ő meg még többször elnézést kért ifjabb Németh Jánostól a spontán koncert miatt. Kávé is került valahonnan, keserű-savanyú fekete lé, apró műanyagpoharakban, de hát a temető kiszolgáló házikója mégsem kávéház.

A gyászolók egy csapatban közeledtek az enyhe lejtőn, lassan mozgó fekete boly, volt bennük valami fenyegető, ahogy János észrevette őket, amikor a poharát emelve látószögébe került a ravatalozóból a frissen kiásott gödör felé vezető út. Elöl a koporsó mintha magától haladt volna a levegőben, egyenest szembeűszott vele, simán navigált, alig döccent. A gyászhuszárok beolvadtak a rokonságba a fekete ruhás nők takarásában, több asszony volt, mint férfi, a rokonszanyok, Jánosnak csupa ismeretlen-ismerős arc, a koporsó mellett jobbról az egyik a nővééré, és még vagy három ahhoz nagyon hasonló, csak idősebb válto-

zatban. Így, lehajtott fejjel különösen egyformának tűnt jellegzetes orruk, homlok felé szélesedő fejformájuk. Nem látta köztük az anyját – bizonyára ő az, akit a koporsó takar, csak a két fekete harisnyás, lapos cipős, tétova láb látszik, ügyetlenebbül halad, mint fenn a koporsó, jobbról-balról fekete férfinadrágok szára, vajon kikbe karolt bele – ő meg itt kedélyeskedik, csatlakozni kell most már hozzájuk.

Belépett a sorba, elkapott egy rosszalló pillantást a nővére száraz, józan szeméből, és néhány tisztelettelit a rokon asszonyokéból. Vagyok valaki, gondolta János, itt én vagyok a valaki, kis különtség, apróbb kihágások beleférnek, rendben, de azért módjával, ízlésesen. Odafurakodott gyorsan az anyjához, átfűzte a karját a sajátján. Megsimogatta az anyja kezét, az pedig felmosolygott rá, hát a Borika, látom, már nem is jött veled, pedig most már maradhattatok volna nyugodtan holnapig, sügta neki, de mosolygott még egyet, talán hogy a kényes mondatot ellensúlyozza vele. János válaszul újra megsimította az öregedő kezét, ez egy ilyen temetés, gondolta, az egyik jazzt játszik, a másik iszogat, az özvegy meg mosolyog.

Mégsem

*rajtunk az éj pokrócai
nem kell most semmit se mondani
nem kell már magunkat
egymáshoz hajlítani*

*jöhetnek nyugtalan századok
ismerlek és tudod ki vagyok
szerettünk és szeretni fogunk
mégsem akar fogyni a titok*

Meg is látszik

*elegem van mindenből
szarok az egészre*

*s hogy ez már sokak szájából
nem csupán felelőtlen elhatározás volt*

meg is látszik a világon

Emlékek hiánya

*ha tudnám mire futja még időmből
nem nyugtalanítanának a makacs miértek
hogy annak idején mennyi dologról
nem kérdeztem az enyéimet
legföljebb gátlástalanul találgatnék
de most így ősi emlékek hiánya gyötör*

Könnyű testi sértés

*egyedül van a kő
s túri néma méltósággal
hogy semmi sem történik
hogy már nem lesz boldogabb*

*talán antik istennők
titkával gyötri az idő
mert hiába nő a fű leszárad
aztán mégis újra nő*

Arra ébredsz

*szíved szemébe való
kopott aktatáska?
vasúti töltésen
szaladj mezítláb
szakadék szélén
kapaszkodj ökörnyalba
kötélen motorozz
sárkányrepülővel
meglásd arra ébredsz
beléd szeret barbarácska
vagy megérkeztél
egy elfelejtett nyárba?*

Levél Pécsről

*Ennyi a napom: tejet teszek ki
az ágyamra lavinaként zúduló, hatalmas,
télszín kandúr elé, rám szegezett fém
tekintetét nem bírom sokáig, hiányodat
vastag gyapjúba, kabátba burkolom,
és fehérre mázolt cellámból az Óriás
szélseperte kertjébe futok;*

*az éjjelek felzabálják a reggelt,
a napfénynek nem lett volna
szabad megszöknie; ezen a télen minden
pengeéles: a levelek, a háztetők,
és lélegzetem formákat
metsz ki az égből.*

*Valahol egy zugban nagy, rozsdás kulcs hever,
több nemzedéknyi gyermek rábuklásaitól súlyosan,
csak a kandúr tudja hol lehet
(ezért neheztelek rá), csak ő vihette el,
egyértelmű, csak ő lehetett.
A kertet lakó, makogó népség
nem mondja meg, néha úgy érzem,
mintha megránduló ajkai közé préselt
folt volnék a fogsorukon, vagy
a reszketés szemük fehérjében.*

*Ha majd a szemem rányílik
a hajnal acéllemezére, a szívem
halott lesz, ezüstszínű, fagyott és gyönyörű, mint egy hópehely.
Ha majd az éj kitátja szörnyű száját,
áthajtom a púpos falon;
s ha éjjel fölnezel az égre,
megláthatod: kerek, reménykedő,
helyet keres magának lezuhanni.*

Pincér

Keleti pu. Budapest

*Bólogatsz négyszavas angoloddal,
türelmesen fölmondod rendelésem,
fejemben zúg a fáradtság s a kávé.*

*Sebesen, gyakorlottan, mint a fóka,
leszedsz, terítesz. Mögötted
nagy összevisszaságban porosodó palackok,
elaggó krémesek.*

*Agyonütni van egy teljes órám,
hát kezdek megkedvelni,
mosolyod a tiszta poharak mögött,
rosszul beszegett mellényed
hetyke és dekadens.*

*Dadogásunk redőnyrésein
kilelkesülünk, hívásra várva.*

FORGÁCH ANDRÁS fordításai

EGÉRFŐNÖK ÉS FÉLCIPŐ

Charles Dickens és a társszerzők

„Elbűvölő London, piszkos, szürke sikátorait, aláztosan hajlongó boltosait nem cserélném Skiddawra, Helvellynre el. Összes utcája és járdája mind-mind szintiszta arany, biztosítalak. Legalábbis én ismerek egy alkímiát, amely szennyét nemesfémme alakítja – a gondolat, hogy otthon vagyok a tömegben.”

(Charles Lamb)

Mostanában, hogy kissé jobban utánanéztem Dickens egyik folyóiratának, a *Household Words* című kétpennys hetilapnak, történt egy apró, de igazán angolos eset. Nézegettem a Dickensszel kapcsolatos könyveket, s lám, az egyikből a parkettára hullt egy halványkék cédula. – Legible Leftovers, Longwood. Jöjjön el hozzánk, hatszázezer négyzetlábnyi leg-primább használt könyv! Minden elképzelhető tárgyban! Több mint kétszázezer kötet! Jöjjön el, és használja ezt a kupont! Az engedmény huszonöt százalék. No expiration date.

Ez aztán a stabilitás. És itt még felkiáltójel sincs, csupán egy pont jelzi a megdöbbenő tényállást: e kupon örökké felhasználható. Elképezelem, amint öregem eltotyogok Longwoodba, belépek a boltba, és remegő kézzel felmutatom a cédulát. De lehet, hogy unokámra hagyom, ő is nyugodtan utazzon el oda – e bolt örök. Most igazán kár, hogy nincs gyermekem. Nem búslakodom ezen, tudom, mit javasolt a XVII. századi Robert Burton a melankólia ellen:

„Némelyek kevesebbel is megelégszenek, vaiami nagy Úton tovasiető utasokat nézegetni, csónakokat a folyón, *in subjectum forum despiciere* – nézelődni egy Vásárban, Piacon, vagy egy kényelmes ablakból nézdelni a végtelen áradatot a zűrzavaros úton, a jövő-menő embereket, Színházban, Bálban a nézők tömegét, ilyesmi látványokat.”¹

Mint következő írásából kiderül, éppen ezt cselekedte Charles Dickens a London Bridge-en egy nyári délután.

„A londoni City e forró délutánon, úgy tűnik, magába gyűjti a nap minden melegét, mint minden aranyát, és felhalmozza utcáin és sikátorain.”² A nagy Szent Pál

¹ Robert Burton, *The Anatomy of Melancholy... Ed. with an Introd. by Holbrook Jackson*, Vintage Books, New York, 1977. (II. kötet, 67. o. – Pt. 2. Sec. 2. Mem. 3. – ford.: L. E.)

² Londonról és a Nap aranyáról érdemes tudni a következőt. Charles Lamb és London oly közel állnak, hogy Lamb munkáihoz néha a korabeli London térképét mellékelik. Mikor az *Everyman* sorozatban kiadták London irodalmi útikönyvét, a mottók közt egy számomra kedves Lamb-idézet is szerepelt: „Utcák s megint utcák, piacok, színházak, templomok, Covent Gardenek, éji lámpafény, cukrászok és ezüstművesek boltjai, kollégiumok tudós levegője, termék, tejszárno-

árnyéka nyújt csak némi hűvöset, jelenlévő szelleme óvón takar, amíg alatta elshansz. De ha elhagytad, s a hosszú, zsúfolt Cheepside-ra érkezel, az út izzik a naphevétől megint, s a távoli emberkéek fekete alakjai legyeknek tűnnek a meszelt falon. A Bow órájának³ számlap-arca felragyog, s körül a figurák oly tüzesen fénylenek, hogy már azt képzeled, megmozdulnak, élnek, és a nyári délutánról társalognak.

A nyár sugárzó melege, a tenger fölött akár vagy a természet ölen, a dolgok romantikus felfogásához a legmegfelelőbb. Alvás közben is felforrósodunk, míg álmodunk. Ritka az arc, mely erős napfényben ne lenne többé-kevésbé érdekes, akár tán ideális. Kerülünk egy forró nyári délután valamelyik ipari negyed – gyár vagy dokk – felé, és hamarosan úgy érezzük, az emberekkel együtt az egész jelenet valahogy költőibb, mint más napokon. Ez a fantáziának legmegfelelőbb állapot, s nem csoda, hogy a legragyogóbb képzelet földje a lángoló-álmodó Ázsia.

A londoni City szíve azért mégsem az a hely, hol leginkább álmodozhatunk. De London is vegye csak ki részét mindama szépségekből, mik a hőség ajándékai, ne csak a por maradjon rá, a locsolókocsik és kifutófiúk. Gyerünk, ballagjunk végig útjain egy délután, hagyjuk, hogy magával ragadjon a nyáridő – nézzünk most festői szemmel.

Sajátos mozgásba hozza egy misztikus vagy romantikus dolog a City lakójának kényelmesen csörgedező véráramát. Az élet különös újjászületésének része most minden körülöttünk. Rovarok kerülnek elő – jó ég tudja, honnan –, és zümmögve szálldosnak orrunk körül, még mielőtt eljött volna idejük. A külvárosok lakója úgy találja, mikor estefelé hazatér, a Természet nem is álmodott ajándéka, hogy odatartozik. A fukszia virága lehull, a rózsák még nyílnak a falon, a bukfencező lonc a mágus bűverejű kenőcse, mely a varázsdobozból megszökött. Innen, hogy London szíve oly nehéz – London, a közhelyek óriása, idegesíti saját magát, és messzi vidékek levegőjébe szimatol. Még London sem bírja a birodalom összes szénáját elrágni, de azért meghemperegne benne jó alaposan. Innen ered a City szemmel látható bolygása is, innen a sürgölődés a London Hídon, mit csak a minap a tömegben láttam, és segítőszemmel lélekben most te is láthatsz, kedves olvasó.

A városból sétára indulni, mint sok más szép szokás, ősidők óta divatozik. Az

kok, épp, mint Cambridge-ben. Vén könyvesboltok: Jeremy Taylorok, Burton Melankóliák, Religio Medicik mindenütt a polcokon. Ezek hát gyönyöreid, ó, London, bűneid között.” Kosztolányi így írt a *Pesti Hirlapban* 1933 telén: „Azt mondhatnám, nincs a föld hátán olyan ember, aki közelebb volna hozzám, akit rokonabbnak éreznék magammal. Csodálom és szeretem őt. (...) Ez a kései barát, akiről beszéltek, már nem él. Több mint száz éve meghalt. 1775-ben született Londonban és 1834-ben temették el Edmontonban. Charles Lamb-nak hívják.” A süítlondoniakat gyakran a *cockney* leminősítő névvel illetik a *Cockayne* tündérország legendája után, úgy hiszik, ott arannyal van borítva még a föld is a talpak alatt. E Tündérföld neve franciásan: *Cockaigne*. Ófrancia szó, a jelentése *pais de coaigne* – *land of cake*, azaz Kalácsország, vagy hasonló. Az arany-Londonról mesél Charles Lamb 1822-ben barátjához, Thomas Manninghoz írott levele is, melyet a mottóban idéztem.

³ *Bow*-nak szokták becézni a londoniak a Cheap Side-ra tekintő régi *St. Mary le Bow* templomot is, melynek a londoni *cockney*-k történetében meghatározó szerepe van. Ez volt az első templom, melyet Sir Christopher Wren – Ökör szem Kristóf – az 1666-os nagy londoni tűzvész után újjáépített, e templom leghíresebb testrészei pedig harangjai. Állítólag azt csengték-bongták egy szegény kifutófiúnak egykor, amint a Highgate egy kilométerkövén lecsücsülve megpihent: „Turn again, Whittington, Lord Mayor of London.” – Magyarul: – Ne add fel, öregem. És ama nagyváros néphite máig azt tartja, csakis az a „süítlondoni”, az igazi *cockney*, aki a Bow harangjának hangján belül született, belül a hanghullámokon. E történet is benne van a buliban – nem lehet nem tudni róla –, de úgy vélem, e szöveg írója valamely, sajnos általam ismeretlen órára gondolt.

időjárás az enciklopédikus értekezésnek nem megfelelő, a képzelet azonban kényelmesen elidőzhet a római évszakokon! Képzeljük el, mint sürgölődnek a házi-cselédek a villa körül. A nagy hadvezérek és fényes urak a kellemes Baiæba utaztak, vagy az osi dombok és gyönyörű olajfaligetek közé lakjaikba mentek. Az amfora Misenum hűvösében áll, kápráztató vörösborát Brundisium vize frissíti. A Via Appia és a Via Flaminia lovas kocsikkal dicsekednek, a hízott, gazdag *parvenii* lustán elterül, amint az úton végigporzik vele a *lectica*. A pocakos, életvidám Cicero a békének és kellemes filozofálgatásnak szentelt kapun városába lép, az ifjak csak nyári könnyű viseletben vannak, a nagy Cæsar úgy vélte, e forróságban teher a koszorú, az árnyas ligetben elheverni jobb, hús bort kortyolni, epigrammákat írni!

E látomás még akár kellemes is lehet, de már a London Bridge fele járunk. A Temzének két élete van. Folyó a folyóban ő. Először is folyó, emberéletek mérhetlen tömegével a felszínén. A London Hídon állva egy eleven folyam torkában állsz. Itt az áradat géniuszának élete tisztos középkorába ér. Temze Atya fiatal kora vidámságától s tisztaságától errefelé már szépecskén eltávolodott, országunk dombjai felé halad tovább, s a nagy és valamiképp ünnepélyes érettség felé, mit a tenger vizébe olvadva elér. Errefelé éli virágkorát, róla beszél a világ – de csak szűrőn át vedd, mit neked ad.

A móló cölöpei a vízből kikandikálnak, mindenki a folyó felé szalad, amint vagy fél tucat kisebb-nagyobb gőzös rajzik a London Híd ívei körül. E lyukak egyikén át megpillanthatsz a vörös- vagy fehérgyűrűs kémények csillanásait – mert szombat délután ez itt, és a Herne érkezik, hogy Herne Bayben és Margate-en partra tegye utasait. A folyami kishajók – mint méhek leszállóhelyük körül – Chelsea és az összes útba eső móló felé rajzanak, hol a festett úriember szelíden menni noszogat. Ki festette ezt az uraságot? Miért visel merő skarlát hacukát? S mért oly jól fésült a drága? E kérdésekre, sajna, nem válaszolhatok.

Álljunk meg itt, és szemlélődjünk kicsit. Persze, ha úgy akarjuk, *sub umbro*, az árnyékba menekülhetünk, a boxokba, hol húsítót nyeldekelnek a vörösképűek. Ők mind személyes sérelmüknek érzik a kánikulát – végignézheted, amint e hőbörgő locsifecsik dühükben egymásnak esnek. Három-négy pasas, szokás szerint, az utolsó pillanatban érkezik a mólóra, már zárják a hajóhidat, ők az utolsóperc-emberek, elvárják, hogy mindig akadjon számukra még párpillanatnyi kegyelem. De a ziháló kis dagi, ki élesen Most aztán!-t kiált, mikor batyuját cipelve belénk ütközik, már végképp lekéssett, nincs mese. Rokonszenv e dühös pohos iránt nem nagyon mutatkozik, végig kell néznie, amint az utasokkal megrakott kishajó inogva tovaring, s látnia kellett a fickót egy kosárnyi hasas, fekete cherrys üveggel, és az örök papírárust is vicclapjaival, miket harsányan „A legnépszerűbb írók művei!”-ként ajánl. Úgy vélem, azon angoloknak mintapéldánya e pohos, akik a hőség mártírjai: köpcös alak szűk, ráadásul fekete ruhában – hús szellők számára elérhetetlenül, bármennyit áhítozik utánuk, és homloka – mint túlérétt egres⁴ – verejtékezik. Hagyjuk csak, hadd tépje le magáról kalapját, s vörös zsebkendőjét szétterítve (szegény pasas!) hadd dörgölje komótosan a homlokát. A hőség és a színék között szoros, természetes kapcsolat mutatkozik. Ragyogó, rikító ruhákban járnak mind a Kelet népei, a napfényre csak bánatot terít a fekete.

A lótoszevés kellemes foglalkozás, a maga módján ajánlható is (kivéve, ha fizetni kell a lótoszokért). Nos, itt elnyújtózhatunk, a mozgás közepette mozdulatlanul, s a tűző napfényben köröttünk sürgő alakokon ábrándozhatunk. E forró

⁴ A *gooseberry* az angolban egyúttal *elefántot* is jelent – mármint „porcelánbolti” értelemben.

délutánokon az élet felszínén könnyűn lebegni kellemes, emberlétünk kelyhében fénylő, hűvös jégdarab. Az iszapon, minek a Temzét az ember ismeri, jöttányit sem javít, ha frissítően hűvös áradatnak képzeli, amint a fényben tovahömpölyög. De mire juthat valaki, ha nagy naivan kievez egy csónakon, és azt hiszi, a bőhöm, kopott bárka fürdőzésre éppen megfelel? A Temze vize, úgy vélem, undorító voltát épp legszebb arcával együtt mutatja ki. Kik élnek arra? Kik ismerik partjain a virágtartók mélabús sorát? A képzelet egy pillanatra elidőz, visszaidézni a képeket, s ekkor elandalítják a hömpölygő víz éles, tiszta hangjai, miket a szél sodor felé. Mily sűrű ez a fehér permet, milyen hamar a természetbe olvad, s elenyész – akár a leghevesebb ember élete!

A folyami kapitányoknak igazán tengeri medve kinézetük van, s egy jó kis cirkusza-hajcihőre mindig kaphatók. De valahogy – a miniszterelnöktől lefelé – az ilyesmi önvédelemre mindig készen állnak Angliában összes közembereink. A folyami kapitány is ezzel óvja az ütközéstől a lapátkerék dobköpenyét szükség esetén – torkaszakadtából üvölt. Így hát az ifjak, kik arrafelé heverésznek, lemennek a partra, s vörös képpel fülelnek a megjegyzésekre, mikkel a kapitány mondandóját fűszerezi. Mint a fent említett dagi, ő sem túlzottan népszerű. Az angolok, távolról szemlélve, távolságtartók, hűvösek. Látszólag tudomást sem vesznek egymásról, és valóban mélységesen unják is egymást talán. Tényleg meglehet, hogy manapság – mikor a külső megjelenésből már nem sokra következtethetünk – senki sem lehet teljesen bizonyos szomszédjának helyzete felől, és sosem tudhatja, hogy a következő pillanatban jól fellökik, vagy épp leereszkedően kezelik. Az élvhajhászat alantas örömeinek boldogtalan gyermeke – a Fogadóiroda küldönce – a sarki ficsúr – többnyire dühödt megvetéssel húzódik el, ha szomszédja netán közelebb nyomakodik. Szegény fiú!

A kishajók a móló körül tolongnak, ma mégsem nevezhetem zavarnak nyüzsgésüket. A Méh a Hangya felé emelinti faszárnyait – de nem gurul dühbe senki –, bár a tompa, holt meleg, mely körben kisugárzik mindenütt, felingerelné az angyalokat is. Egy gépész merül fel előttem, látomás, a gépház szurtos létráján egy pillanatra kidugja fejét: megviselt, olajmaszatos ember vászonkötényben, papírcsákóban, két különféle hőhatás izzadó áldozata – a tűz forróságáé és a nap hevée, az emberi és a mennybéli tűzé. Miért tolongnak mind az emberek a kikötőhídra, hol egyszerre egyikük fér el csupán? Az élet nagy harca ez *in petto* kicsiben. Miként tartóztathatná meg magát nyugodtan bárki is, pedig, ki tudja, egy négyzethüvelyknyi felületre e pillanatban mekkora nyomás nehezedik! Bah! minden esély ellene szól, mondhatod; én naponta bejárom ezt az utat; – hát a gyakorlatias ember csak előrenyomul, s a hajóorrban magának kényelmes helyecskét kotor. Nem úgy van-e, gondolod most, hogy a mindennapi gyakorlatból fakadó biztonságérzet az új meg új napok eseményeit már a régi gyakorlat szemszögéből nézi? Történhet-e bármi rettenetes, ha egyszer a lehető legkomolyabb kinézetű hordárok csapata cseveg oldalunkon? Gondolhatunk-e rettegésre e molett, verejtékes tokájú, szuszogó asszonyosság mellett? Ó! ez a koros arc – mely a vizet bámulva verejtékezik – oly költői lehet, mint Francia⁵ arcképei.

De igaz is, kilátásunkat a London Hídról a lehető legromantikusabbnak neveztem. Hajónk – a Méh⁶ – épp most hagyta el a Blackfriars híd íveit, s bár négy

⁵ Franceso Raibolini a reneszánsz Itáliában élt, festő volt, aranyműves és medallista, főként azonban madonnáiról híres.

⁶ A *Méhecske* nevű kishajó – mint általában az összes angol hajók – e szövegben *She*, azaz nőnemű. E finomság, sajna, magyarra lefordíthatatlan.

pennyt kér csupán tőled, hogy ily messzire vigyen, mégis érdekes mesék százaival fizet. A fedélzetére lépő utolsó utas életéből is csinos regény telne ki – e barna bőrű ember, aki chilei szolgálatban áll, szkünerje fedélzetére vitte az őt dohánnyal kínáló, segítőkész fekete gentlemant, majd eladta a Nyugati Indiákon, hogy a hazaút költséget fedezze. A kis Raspernek inkább meg kellett volna tartania az illatos, finom cigiket!

Két hajó, nagyobbak, mint faszárnyú barátaink, a Méh és a Hangya, a híd másik oldalán időz, fehér zsákokban rakodják áruikat, és minden egyes zsákot gondosan megjelölnék a vámosok. Az egyik Yarmouthba megy, a másik a Hearne, melyet az imént említettem. A Hearne most otthon érezheti magát a hazai vizeken – 'Cockney' vizek, mondhatod; de barátunk, A TENGERT még helyén maradt azért –, legkevésbé sem érdektelenül a lelkes ember számára, aki fejből kilát, s helyén a szíve is. Charles Lamb szomorkodik, hogy sosem láthatjuk igazán a tengert – álmaink és olvasmányaink tengerét –, legfeljebb egy margate-i parti járatú hajó fedélzetéről pillanthatjuk meg egy vacak kis csücskét.⁷ Bölcs, vidám és mindig kellemes Charles! Az ő szívével milyen remekül a dolgok mélyére láthatott, ha tekintetével, miként lámpájával az őrszem, végigpásztázott a táj fölött! És mégis, az a kis tengercsücsök épp oly jól látható a margate-i hajóról, mint egy királyi bárkáról, és ne legyünk majmok, ne kuncogjunk a margate-i és Herne Bay-i utasokon, kiknek fő foglalatossága a kiáltozás.

A hajóosztáznak feltűntem bizonyosan, hiszen az egész út során a korlátnak támaszkodva álldogáltam, mindenkit alaposan szemügyre vettem, a társaság jókedvéhez pedig egy jottányit sem adtam. De el kell mondanom valamit. Miként Emerson írja: –

»Dolgos raj, szigorú bíró,
Virágaimmal élni hagyj,
Hisz minden őszirózsabimbó
Gondolatommal gazdagabb.«

Nézem tovább az utasokat. Emitt egy ifjú, összes útipoggyásza egy barna papírköteg, gondolom, egy napra való holmi lehet benne, s tán egy Elzevir – félek, utóbbi nem. És most mellettem zizegve feltűnik két loknis kicsi lány, egy tekintélyes kinézetű öregúr nyomában, akit egy dada megelőz, majd feltornyozott taligával egy hordár tolat az élre. A korosabbak valami könnyed könyvet keresnek (mely, hogy megjegyezzem, első pillantásra úgy tűnik, nem az én regényem, hanem egy olyan uraság műve, akit mint „túlértékelt embert” jól ismerek), s az olvasók mind jókedvűnek látszanak. De miért hord *fehér* kalapján kreppet a következő utas? Gyűlöletes szokás! Mintha azt hirdetné, megvigasztalódott. A kabinok már zsúfolásig teltek, az ablakokon arcok bámulnak befelé. Bámulgass jókedvvel, míg teheted, mert félek, a gépek monoton zajából és a kenőolaj szagából bőven elegend lesz, mire az út végére érsz!

Tisztelettel nézem az embert, aki a böhöm nagy ananászt a papírzsákból kikanalozó végénél fogva cipeli. Tisztelem őt továbbá azért, mert titokzatos szalmakosarában hurcol egy csomó jeget is. A jég és az ananász bizonyára kedvező fogadtatásra lelnek a ladynél, aki a homokban lépdel e délután, lent, a déli parton. A Nyugati Indiákat és Kanada tavait jól kirabolták a luxusért (kisütheted, hogy még mindig irigyen nézem az ananászt), s az egész világ olcsóvá lett mára, hétköznapivá.

⁷ Charles Lamb, *The Old Margate Hoy* (magyarul *Margate-i régi bárka*, ford.: Bartos Tibor, *Az angol postakocsi. Angol romantikus esszék*, Európa Könyvkiadó, Budapest, 1986.)

A Herne végül elhalad, és újabb hajók köröznek zümmögve a híd árkádjai körül. A tenger felé a folyó árbocokkal teli, csattognak a fehér vitorlák, úgy tűnik, a hőségben legezgetik magukat. A híd, a házak és hajók fénytől ragyogó festményként hevernek körülöttem; ahogy a mólótól elfordulva egy keskeny sikátorba lépek, magas házak közé, és elmerülök a sokaságba.”⁸

Dickens régóta akart valami folyóiratfélét szerkeszteni, barátjának – munkatársának, tőkéstársának és életrajzírójának –, Forsternek több címtervet is küldözött, mire 1850 tavaszán végre beindult a vágyott vállalkozás, és boldogan értesíthette íróbarátait, legyenek ők is közreműködők – ha mernek. A londoni Strandtól északra, a Wellington Street 16. szám alatt vásárolt épületet a kiadóhivatal számára, három szinttel és padlástérrel – jó helyen. Kellemes volt a kis ház is, keskeny ajtó nyílt a lejtős járdára a második emeleti íves ablakfülke fölött, a harmadikon pedig balusztrádos balkonra nyílt ablaka. Szerkesztés napjain Dickens reggel nyolckor érkezett. Diktálás közben fel-alá járkált és minduntalan hátrasimította homlokába hulló haját – ez munka közben rendes szokása volt.⁹

1850. március 30-án, szombaton jelent meg a *Household Words*¹⁰ első száma, Dickens *Egy előljáró szót* is írt. Szórakoztató, de egyúttal komoly szociális kérdéseket is felvető lapot akart:

„Oly otthonos érzéseket szándékozunk ébreszteni, mintha csak olvasóink Háza népéhez számítanánk. Társa és barátja szeretnénk lenni az emberek ezreinek, férfiaknak és nőknek, minden korú és helyzetű embereknek, ha sosem is láthatjuk arcukat. El akarjuk juttatni a számtalan otthonba a köröttünk zajgó világból a társadalom sok csodáinak ismeretét, jóról és rosszról fogunk beszélni, egyikünknek sem érdeke, hogy ne figyelje lelkesen önmagát, ne legyen hű az emberiség fejlődése iránt, és hálás az előjogért, hogy az időknél e nyárutóján élhetünk.”¹¹

A huszonnégy oldalas kis lap hetente jelent meg hat-tíz rövid írással két hasábon, és csupán két pennybe került. Címlapján csak Dickensnek, a „conductor”-nak neve állt, a többi szerző névtelenül írt – a folytatásos regények íróit kivéve, ők sem voltak sokan. Mára azonban már nyomtatásban megjelentek, és így mindenki számára áttekinthetőek a szerzőtárs és segédkiadó, William Henry Wills pénztárkönyvei,¹² s azokból pontosan ki-

⁸ Charles Dickens, *A London Bridge délután*. E fordítás forrása a lipcsei Tauchnitz kiadó angol nyelvű könyvsorozatának CCCXXXVIII. darabja, a *Household Words* 1852-ben kiadott XV. kötetének 166–172. oldala. (ford.: L. E.)

⁹ Charles Dickens, *His Tragedy and Triumph*, By Edgar Johnson, in II vols, Simon and Schuster, 1952, vol II. p. 703.

¹⁰ Folyóirata címét Dickens – mint a mottó elárulja – Shakespeare *V. Henrik* című drámájának IV. felvonásából választotta, a III. szín 52. sorából. A fiatal király Szent Crispin-napi beszédének része ez: „S ki e napot túléli s aggkort láthat,/ E nap estéjén szomszédait vendégli,/ ‘Holnap van – mondja majd – Szent Crispian.’ / Felgyűri ingujját, sebet mutatja:/ ‘Crispian-nap szereztem e sebet.’ / Vénség felejt, de mindent elfelejthet,/ Kamatosan emlékszik, hogy e nap/ Miket vitt végbe; szájában nevünk,/ Mint háztartási szó, oly otthonos lesz...” Shakespeare, *V. Henrik*, Németh László fordítása. (A „háztartási szó” a *household word* némileg érzéketlen konyha-fordítása, e konyhagözben elpárolog az eredeti minden pátozsa. Meglehet, hogy az említett aggnak szájában forog nevünk, de tán mégsem vacsoraként.)

¹¹ Charles Dickens, *A Preliminary Word, Household Words*, No. 1, Page 1. (ford.: L. E.)

¹² Lohrli, Anne, *Household Words: A Weekly Journal 1850-1859 Conducted by Charles Dickens – Table of Contents, List of Contributors and Their Contributions Based on The Household Words Office Book in the Morris L. Parrish Collection of Victorian Novelists, Princeton University Library*. Toronto: University of Toronto Press, 1973. Már jóval előbb is gyümölcsözően használták e pénztárkönyveket, példá-

derül, melyik cikket ki írta a lap kilencévnnyi élete során. Így megismerhetjük a folyóirat névtelen közreműködőinek egész sorát, vagy háromszázkilencven régi ember kapja vissza nevét – közöttük kilencven nőíró!

Dickens komolyan vette ezt a munkát is, alaposan és szigorúan átnézett minden kéziratot, mindent kijavított, és volt, amit át is írt, néha teljesen. Pedig ekkoriban – a lap indulásakor – írta otthon a *Copperfield Dávidot*. A szerkesztőség magja egy ötfős csapat volt: Dickens, a bezárt szobában elkövetett gyilkosságon alapuló bűnügyi regény atyja: William Wilkie Collins, az említett William Henry Wills segédkiadó, végül Richard Henry Horne és az orvosi végzettségű Henry Morley professzor úr – aki nem tartotta helyes pedagógiai módszernek a verést.

Dickens maga is sokat írt a lapba, száznál is több írást tulajdonítanak neki, még többnek át-dolgozását kötik a nevéhez. Itt közölte először folytatásokban gyermekeknek írt *Childe's History of England* című – regényes-jókais – történelemkönyvét is 1851-ben, az Albert herceg által megálmodott nagy londoni kiállítás évében. Karácsonyi számok, egyes füzetek végén pedig hirdetések és rendszeres mellékletek igyekeztek növelni az eladott példányszámot. Heti 36-40 ezer lap kelt el Angliában. Mikor csökkent ez a mennyiség, 1854 áprilisában, Dickens rögtön elkezdte közölni benne a *Nehéz idők* részleteit, és ezzel hamar minden rendbejött. A lap felerészben Dickens tulajdona volt, a másik félen Forster és Wills úr osztozott. Egyből indulása után kiadták Németországban – a fenti fordítás ebből, az ifjabb Bernhard Tauchnitz-féle angol nyelvű lipcsei kiadásból való. Itthon ez jellemző forrás, leginkább e kiadón keresztül ismerték meg a XIX. századi magyar olvasók a brit írók eredeti angol szövegeit.

Így, a lap történetét kissé jobban megismerve, fény derül egy titokra. Egyáltalán nem biztos, hogy a fent idézett romantikus beszámolót, a London Bridge délutánjának álomszerű meséjét maga a híres Dickens írta. Más is írhatott kellemesen, bármelyik névtelen szerző, még egy nő is. Kiléte ezúttal maradjon a Wills-féle fizetési lista titka.

Ha már gonoszul megtudtuk, hogy Dickens Károly miként használta fel s tette névtelenné barátait, olvassunk tőle a *kis manókról* is egy *kicsit*, lássuk, milyen pátosszal írt rólok a *Household Words* lapjain.

„Ó, Grimm testvérek, ó, Madam D’Anois, ó, Seherezádé, Szultánnak asszonya és Codadad hercegnő,¹³ mért múltatok el? Ó, Merlin, Albertus Magnus, Friar Bacon, Nostradamus, Doctor Dee, mért hittem mágiátokban oly feltétlenül; hogy bizalmamért Davy Brewster, Liebig, Faraday,¹⁴ Lord Brougham, és a Polytechnik Institution-beli Dr. Bachhofner rosszállását nyerjem el? Mit cselekedtem – kegyetlen, fantáziátlan filozófusok –, hogy silány darálótokba sülyesztitek Mesefeldnek minden aranyát, virágát, ékkövét, a Hasznos Tudás Mindennapi Kenyerét elkészíteni, mit aztán előadás-szeletekben tömtök számba, s meggyőző érvekkel nyomtok le torkomon. Mind a Jónépeknek, Brownie-knak, Leprechaunoknak, Bansheeknak, Farkasembereknek,¹⁵ Fehér Hölgyeknek, Bosziknak, Pixie-knek,

ul Edgar Johnson a Simon and Schusternél 1952-ben megjelent kétkötetes Dickens-monográfiájában (*Charles Dickens His Tragedy and Triumph*). Ő még a kiadatlan szövegre hivatkozik: „H. W. Office Book, information supplied by courtesy of Leslie C. Stapples.”

¹³ Codadad, az *Ezeregyéjszaka* egyik hercege, a kétszáznyolcvanhatodik éjszakában tűnik fel, és a kétszázkilencvenedik éjszakán megházasodik.

¹⁴ Michael Faraday csóválhatta fejét e sorokat olvasva, hiszen már régebben megkereste Dickens úr, és győzködtte, adja át neki sikeres, tudományt népszerűsítő előadásainak kéziratait. Ő kötetlenek állt, Dickens pedig Percival Leigh-nek adta rögtön a kéziratokat, fussa át, stilizálja, ha kell, aztán a *Household Words*be mehet az egész – persze Faraday neve nélkül.

¹⁵ Witchwolves

Wiliknek, Óriásoknak, Ogre-oknak, Tündérkeresztanyuknak, Erdei Jóasszonyoknak, Géniuszoknak, Ghúloknak, Afriteknek, Periknek, Elfeknek fel kell adniuk lelküket? és gyermekkorom minden édes képzelgésétől meg vagyok fosztva én is, és helyükbe semmit nem kapok?”¹⁶

Ki a csudák ezek a tündértömegek? A *Banshee* például a kelta *gael* nyelv bűbájos kifejezése, az ír mondavilágban él e láthatatlan szellemasszony, ki félelmében felsikolt, ha megéri, hogy a család egyik tagja meghal hamarosan. A *Banshee* arisztokratikus szellem, kifejezetten úri házaknál bujkál e töpörtyűnénike, s csak a rokon halála előtt válik láthatóvá, akkor varázslatos hangon vontatott, bús dalt dalol a ház nagy ablakai alatt. A *White Lady* is egy olyan szellemasszony, akinek megjelenése a közelgő halál jele, úgyhogy elég baljós eddig e nőcsapat. Ez utóbbi lény külföldi származású, a teuton mitológiában isten volt valaha, ő fogadta a túlvilágon a lányok és kisgyermek lelkét. Fehér ruhában jár, kezében kulcsosomó. A XV. századból maradt ránk a legrégebbi feljegyzés róla, akkor a Bertha von Rosenberg nevet adták neki. Ha gint Cointreau likőrrel kutyulunk, citromlevet facsarunk bele, és ebből tengernyit nyakalunk, megpillantjuk őt, s tán velünk is marad. Az *Ogre*-ok főként az ír gyermekmesékben éldegélnek, ijesztő, emberevő óriások – állítólag a francia Perrault találta ki őket. Először legalábbis ő használta ezt az *Ogre* nevet 1697-ben megjelent *Histoires ou Contes du temps passé* című mesekönyvében. A *Pixie*-k, vagy *Pixyk*, Délnyugat-Angliában honosak: Cornwallban és a vele határos Devonban, fel Wiltshire-ig, ők a keresztelőjük előtt meghalt csecsemők szellemei, akik a holdfénynél körtáncot lejtenek. Mai napig árulnak arrafelé délnyugaton ilyen nevű bábukat szerencsehozónak és a turisták számára emlékül. 1793-ban Coleridge írt is a *Pixie*-kről egy verset, *Songs of Pixies* címen. A *Witch-wolves*, az Ördög farkasok nem mások, mint a hírhedt *Werewolves*, a Farkasemberek, akik vagy varázslók, kik képesek egy időre farkassá változni, vagy valamely bestialis gonoszáguk folytán – például mert emberhúsból ettek – örökre farkasokká váltak, de megőrizték emberi értelmüket. Sok középkori legendában azt is említik, hogy egyes farkasemberek megőrizték emberségüket is, és volt, akinek segítettek a bajban.

A mini lényekhez óvatosan közel kell hajolni, nézzünk meg közelebbről, személy szerint is, egy kis manót, a *Leprechawn*-t. A kelta *gael* nyelvben *egértestű*, azaz *kicsi* e név jelentése: *luch armunn* – *egérfőnök*, *egérhős*. Csakhogy van egy másik *gael* etimológiája is e mesebeli nevecskének: *leit-brog-an*, azaz *félcipő-ember*. Egy pigmeus kis manó, aki házunk körül éldegél nagy titokban, s ha jól tartjuk, mindenféle értékes szolgálatokkal kényeztet bennünket. E *Félcipő* nevezetű manókáról a régi írek szótáraikban is írtak, Edward O'Reilly 1817-ben kiadott ír-angol szótárában jó alaposan meghatározzák őket. Ő – *Leprechawn* – eszerint a régi ír mesékben – és szótárakban – éldegélő kis lény, tehát maga is egy ír, egy törp, egy pigmeus, ki állandóan egyetlen cipőt készítget, azon matat. O'Reilly kellemesen telirakta szótárát a legklasszabb ősi szerzőktől vett idézetekkel, hogy jól megvilágítsa a leghomályosabb ír szavakat is.¹⁷ Ezúttal azt is írja, e manó „gyakran szállít nekünk – másoknak? – pénztárcát”.

Brit manó-ügyekben az *ember* – első lépésként – nem csak a tizenhárom kötetes „nagy Oxfordot” és a tízkötetes *Century Dictionary* nézi meg a lehetséges források után kutatva,

¹⁶ Részlet Dickens *Fairyland in Fifty-four* című írásából, mely 1853. december 3-án jelent meg a *Household Words* 193. számának 313–317. oldalán. (ford.: L. E.)

¹⁷ E szótár külön érdekessége, hogy az ír, héber és walesi szavak kiejtését is összehasonlította: *Irish-English dictionary, with copious quotations from the most esteemed ancient and modern writers, to elucidate the meaning of obscure words, and numerous comparisons of Irish words with those of similar orthography, sense, or sound in the Welsh and Hebrew languages. A new edition, carefully revised and corrected. With a supplement, by John O'Donovan.* ed. 1864.

hanem várakozással telve belepillant a vaskos *Brewer's Dictionary* papírtömbjébe is. És ezúttal azt írják ott, a *Leprechaun* címszó alatt, hogy e pöttöm lény komoly kincseket rejteget néhanap. Erről eddig nem volt szó, csak a félcipőről! Hát megint elhallgattak valamit a szúttarasok! És az is csak innen derül ki, hogy másik néven is futkároz e lény: titkos neve *Cluricaune*. Ráadásul ők a lábbeliktől mélyen hallgatnak.

Ó, hányszor találtunk fél pár cipőkből kisebb-nagyobb halmokat egy-egy ház előtt, és akkor mindig elhallgattunk, csöndben álltunk, mert azt hittük, ott lakik a féllábú, akinek nem kell többé cipő. Minden emberi tárgyból oly baljósak már nekünk a halmok. De most megkönnyebbülhetünk, létezik egy *Leprechawn* nevű suszter, *Félcipő*, és egyszerűen csak ő takarította ki ilyenkor szűkös műhelyét.

Tudok egy-két mesebeli cipészről Pest városában, ott van mindjárt Csámpai a Szerdahelyi utcában, a Mátyás tér mögött, bár hol volt, hol nem volt, boltján régóta lakat, és ott van az Izabella utca hetvenötben – Andersen régi házának udvarán – Nitzsch mester, ki láthatatlan, valahol messzire él, a duplatalpú gojzerverrott bakancsra felesége veszi fel a rendelést a málladozó boltívek alatti sarki műhelyben, mely olajtól fénylő régi gépekkel van teli, és plafonjának magasából csupasz körte lóg.

Erről a munkahelyről rögtön eszembe jut, miként bánt el a meséket ennyire szerető Dickens a munkatársaival: *Brownie*-vá, *Leprechawn*ná tette őket. Jól tartotta valamennyit – ez a Wellington Street 16. pénztárkönyveiből kitetszik –, épp csak valahol útközben elsinkófalta nevüket: névtelen *társszerzők* maradtak mindannyian – és *manók*.

EGY KRIPTO-ESZTÉTIKA ANTINÓMIÁI*

Itt természetesen felvethető a kérdés: miért művészetfilozófia? De ez nem lehet kérdés a számomra, ez annyi, mint: miért én?

(Lukács György levele Salomo Friedländerhez, 1911. július közepén)

Mást éltünk meg, mint amik voltunk, mást írtunk meg, mint amire gondoltunk, mást gondoltunk, mint amire vártunk, és ami megmaradt, az más volt, mint amit terveztünk...

(Gottfried Benn)¹

Kripto-esztétika: sajnos nem volna minden szempontból természetlen félreértés, ha ez a fiatal Lukácsnál bevett kifejezés egyesek fülében úgy csengene most, hogy – *kripta-esztétika*. A síri csönd ugyanis, amely *Az esztétikum sajátosságát* évtizedek óta körülveszi, egy szemlátomást halott esztétikai művet övez. Túlbecsülnénk ezt a visszhangtalanságot, ha kísérletes némasággá vagy agyonhallgatássá stilizálnánk. A síri csönd a közöny és feledés szótlansága, a tökéletes érdektelenség tanújele. Ez természetesen befolyásolja a jelenkori kritikai újraolvasás, egyáltalán a mai befogadás hallgatólagos elvárásait, melyektől persze nem mentes az esztétikai-filozófiai írások recepciója sem. Ugyanis egy szemlátomást halott művel, pontosabban a néma utókor ítéletével szemben a *legkritikaibb* viszony nyilvánvalóan a feltámasztás, a megelevenítő újraértelmezés volna. A mű visszavezetése a jelenkori értelmezőkhöz, mostani vitáikhoz, megfontolásaikhoz, hogy a mű elfoglalhassa az őt megillető helyet.

Am mi a helyzet akkor, ha a Lukács kései esztétikáját leginkább megillető helynek éppen a kripta tűnik? Mi a kritikai teendő akkor, ha valaki a tartalomnak eszközként alárendelt formáról, az „emberi nem álláspontjáról nézett világszemléletről”, az avantgarde „anarchisztikus, nihilista individualizmusáról”, a Rock’n Roll „revizionizmusáról”, Sztálin „rendkívüli okosságáról”, továbbá a szocialista világkorszak Lenin jósolta, nyilvános arany-WC-iról olvasva² nehezen szabadul a benyomástól, hogy ennél élettelenebb eszté-

* Lukács György: *Az esztétikum sajátossága* című művéről a PTE Filozófiai Doktoriskolája által 2005. szeptember 1-jén rendezett konferencián elhangzott előadás szövege.

¹ Lukács György levelezése (1902–1917), szerk. Fekete Éva, Karádi Éva, Magvető Kiadó, 1981, 390. o.; Gottfried Benn: *Doppelleben*, idézi Lukács György: *Az esztétikum sajátossága I–II.* (a továbbiakban: ES), ford. Eörsi István, Akadémiai Kiadó, 1965. II. 714. o.

² „A meghatározó elv a tartalom. A művészi forma eszközként jön létre, amelynek egy társadalmilag szükségszerű tartalmat úgy kell kifejeznie, hogy egy szintén társadalmilag szükséges, konkrét és általános felidéző hatás jöjjön létre.” ES I. 401. o. [A műalkotásokban] „minden egyes esztétikai képződmény formális lekerékítése, önmagáraulatlansága egy az emberi nem álláspontjáról nézett világszemlélet képének, az emberiség öntudatának hordozójává válik.” ES I. 621. o. „Az avantgardizmus inkább egy anarchisztikus, nihilista individualizmus kifejeződése.” ES II. 704. o. „Sztálin... rendkívül okos ember volt, aki utólag jónéhányszor belátta néhány tervének irrealitását és olykor helyesen korrigálta őket.” ES II. 803. o. „Lenin egyik utolsó cikke”-ben „annak a véleményének ad kifejezést, hogy a szocializmus világméretű győzelme után az aranyat arra használják majd fel, hogy egyes nagyvárosokban nyilvános illemhelyeket építsenek belőle.” ES II. 584. o.

তিকát még nem hordott hátán a Föld? Úgy vélem, kritikai teendő ekkor is akad: elkerülni, hogy a politikai irányzatosság és az ízlésbeli elavultság *esetleges* példái alapján állítsák ki egy esztétika halotti bizonyítványát.

Egy halott művészetfilozófiának is vannak jogai.

Közülük a legelső mindjárt az, hogy ha egy esztétika gyógyíthatatlan ellentmondásokban szenvedett, ezek pontos feltárással *filozófiához méltó* végtisztesség adassék neki. Márpedig *Az esztétikum sajátosságának* eléggé szembetűnő sajátossága, hogy az olvasó időnként ellentmondásokba ütközik benne. Nem érti például, hogy a műalkotás hogyan lehet olyan „képződmény”, amely „vér a mindennapi élet véreből s egyúttal s ettől elválaszthatatlanul áthidalhatatlan szakadék különíti el tőle”.³ Nem érti, hogy a művészet hogyan lehet egyszer a valóságnak „pusztán mimetikus képmása”, másszor meg a „valódi világ objektívált ellenképe”. Nem érti, hogy a műalkotás hogyan lehet minden partikularitás megszüntetője, miközben „erőteljesen meg is akarja őrizni az emberi személyiség bizonyos partikuláris vonásait”.⁴ Nem érti, a művészetnek hogyan tarthat a lényegéhez, hogy „nem utópisztikus”, miközben másutt azt olvassa, hogy „minden igazi műalkotásban ellentmondásos egységben vannak az utópisztikus és az anti-utópisztikus elemek”.⁵ Nem érti, hogy a gondolkodás evilágisága, a transzcendencia tagadása hogyan lehet egyszer a dezantropomorfizálás szükségszerű következménye, másszor meg a művészi ábrázolás antropomorfizálásáé.⁶

Ellentmondásból ennyi bőven elég, hogy az olvasót döntés elé állítsa. Mit kezdjen egy szembetűnően ellentmondásos teoretikus művel, miként viszonyuljon az ellentmondásosságához? Négy út között biztosan választhat. Egy: a fentiekben nem lát ellentmondásokat. Kettő: lát bennük ilyeneket, de lényegtelennek tartja őket. Három: mint megannyi *coincidentia oppositorum*nak tulajdonít magvas értelmet nekik. Négy: annak tekinti őket, amik – ellentmondásoknak –, és magának az ellentmondásosságának az indokát próbálja megérteni. Magam ezt a negyedik utat választottam, főleg azért, mert az inkonzisztenciákon belül, illetve azok között olyan összefüggések mutatkoztak, hogy indokolt *antinómiáknak* tekinteni őket.

Előadásomban ezekről az antinómiákról szeretnék beszélni. Előrebocsátom, *Az esztétikum sajátosságát* igyekszem *saját* intenciói mérlegén mérni. Mik ezek az intenciók? Műve *Bevezetésében* Lukács leszögezi: (1) szisztematikus művészetfilozófiát kíván írni, ennek középpontjába pedig (2) „az esztétikai tételezés filozófiai megalapozását” állítja.⁷ Továbbá kijelenti, hogy (3) a mű mind tartalmi, mind módszertani értelemben radikális kritikáját akarja adni saját ifjúkori esztétikája, úgy mond, „filozófiai idealizmusának”.⁸ Indokolt

³ ES II. 511. o.

⁴ ES II. 92. és I. 537., valamint II. 272. o., lásd még II. 514. o.: a mű kiindulópontjának „partikuláris jellege van”, „esztétikai megszerzése és kialakítása viszont mindig olyan folyamat, amely megtisztítja e szempontot kizárólag a partikularitásban gyökerező elemeitől”.

⁵ ES I. 470. o., II. 218. o.

⁶ Abban a szándékban, fogalmaz Lukács, hogy a művészet „az evilági lét antropomorfizáló, emberközpontú ábrázolását tűzi ki célul”, „minden transzcendencia tagadása rejlik.” ES I. 126 o. Ellenben: „A gondolkodás evilágisága – a dezantropomorfizálás szükségszerű következménye – az ember hatalmának növekedését jelenti egy szakadatlanul gazdagodó, egyre intenzívebben meghódított világban...” ES I. 178. o.

⁷ ES I. 9. o.

⁸ Lukács úgy beszél ifjúkorának törekvéséről egy „önálló, rendszeres esztétika” kidolgozására, mint ami „tökéletesen csődöt mondott”. Ez után így folytatja: „És ha most szenvedélyesen föllépek a filozófiai idealizmus ellen, akkor kritikám mindig saját ifjúkori törekvésem ellen is irányul.” Lukács hozzáteszi: „ifjúkori álmát” „tökéletesen más tartalommal, radikálisan ellentétes módszerekkel” szeretné valóra váltani. ES I. 26. o.

tehát, hogy a kritikai megítélés a mű e hármasszándékának megvalósulását tekintve az értékelés próbakövének. E szándékok fényében három kulcskérdésre kell választ várunk: *Az esztétikum sajátosságától*: 1. Sikerült-e félbehagyni, töredékként is konzisztens rendszert alkotnia? 2. Sikerült-e megalapozni az esztétikai tételezés önállóságát? 3. Sikerült-e mindeközben leszámolni az ifjúkori esztétikák „idealizmusával”?

A kifejtés során nem csupán azt igyekszem indokolni, hogy válaszom miért lesz mindhárom kérdésre nemleges. Szeretném indokát adni egy első hallásra talán paradoxnak tűnő állításnak is. Azt állítom ugyanis, hogy éppen Lukács kudarca teszi halott nagyesztétikáját bizonyos fokig mégis elevenné. Az antinómiák ugyanis váratlanul dilemmát, egyfajta látsens belső vitát mutatnak egy szemlátomást halott teória-monstrumon belül. Azt mutatják – és ezzel már előlegzem is előadásom egyik konklúzióját –, hogy *Az esztétikum sajátossága* nem az ifjúkorával egyszer s mindenkorra *leszámolt* Lukács műve, hanem (szándékával szöges ellentétben) éppenséggel az ifjúkori dilemmáival újra *szembesülő* Lukácsé.

És most következzen az indoklás.

Mindenekelőtt tézis–antitézis párosítással a mű hat fő antinómiáját szeretném összefoglalni szabad megfogalmazásban, de reményeim szerint hűen Lukács elgondolásaihoz.

1. antinómia, amely a művészet létmódjára vonatkozik.⁹

Tézis

A műalkotás *passzív*; mivel mimetikus módon alkot világot, ezért visszatükrözőként alávetettnak kell lennie a tudattól független, objektív valóságnak.

Antitézis

A műalkotás *aktív*; mivel teljes-tökéletes létet képes alkotni, ezért öntudatként nem lehet alávetett a tudattól független, objektív valóságnak.

2. antinómia, amely a művészet létviszonyára vonatkozik.¹⁰

Tézis

Spontán dialektikája, naiv materializmusa és közvetlensége miatt a mindennapi élet a művészet számára *saját* világ.

Antitézis

Partikularitása, választásnélkülisége és a vallással való rokonsága miatt a mindennapi élet a művészet számára *idegen* világ.

⁹ Példák a *tézishez*: „A műnek mint totalitásnak az altalaját és háttérét magától értetődően a valóság objektív szubsztanciájának kell megadnia”. ES I. 697. o. „[A]z élet és a művészet döntő és végérvényesen megmaradó különbsége: az előbbiben mindig magával a valósággal áll szemben az ember, az utóbbiban pusztán mimetikus képmásával.” ES II. 92. o. „Minden valóban létező szubjektum állandóan egy tőle függetlenül létező tárgyi világgal áll szemben, mindig annak terméke, és e világ teljességének sohasem ő az alkotó elve (mint termék természetesen módosíthatja, új dolgokkal gyarapíthatja a tárgy világot, feltéve, hogy magánvalóját helyesen ragadja meg); világképe mindig az objektív valóság tudatszerű reprodukciója marad.” ES II. 208. o. Példa az *antitézishoz*: „könnyű belátni, hogy a műalkotásban, éppen magáértvaló léte következtében, már első pillantásra is kínálkozik a létezésnek és a tökéletességnek ez az összetartozása [ti. ami az ontológiai istenbizonyítéknak is logikai magva Lukács szerint – H. O.]: mindannak, ami a műalkotásban megjelenik, tökéletesnek kell lennie...; ha nem volna tökéletes, akkor... nem is létezhetnék. (...) A műalkotás mint magáértvaló az életnek éppen ezt az igazságát testesíti meg: egy tetszőleges tárgyban, egy tetszőleges helyzetben stb. felfedezhető az ő, de csakis az ő saját tökéletessége.” ES II. 298–299. o.

¹⁰ Ez Lukács nagyesztétikájának egyik legfőbb belső ellentéte. Ennek oka nyilván az is, hogy a műben erre fut ki saját ifjúkori esztétikája „idealizmusának” bírálata – többek között a Kant-, Heidegger- és Kierkegaard-kritikákban foglaltan. Kant kritikájához lásd például: „A művészi élménynek ez az élettől elszigeteltnek tűnő sajátossága sok idealista esztétikában oda vezet, hogy teljesen vagy csaknem teljesen elhatárolják az emberek normális létezésétől; a legpregnansabban ez a tendencia Kantnak az esztétikai magatartás ‘érdeknélküliségéről’ szóló tanításában jelenik

3. antinómia, amely a műalkotás rendeltetésére vonatkozik.¹¹

Tézis

A mű rendeltetése *szociálpedagógiai*: hogy felidézõ-értékelõ erejével az összerberség kollektív és szelektív emlékezetévé váljon.

Antitézis

A mű rendeltetése *katartikus*: hogy betörve a mindennapi életbe, megrendítõ erejével késszé tegyen egy leendõ, radikális életfordulatra.

meg". ES I. 750. o. Kierkegaard kapcsán teszi Lukács a következõ megjegyzést: „Amikor az emberi külvilágot olyan értelmetlen-antihumánus hatalmak irracionális 'rendszerévé' és az emberi bensõséget egy hermetikus[an] elzárt és bezárt, ablak nélküli monásszá fetiszizálják, amelynek minden megnyilvánulását más emberek szükségszerûen félreértik, és amely a maga részérõl nem értheti mások megnyilvánulásait, akkor olyannyira elszegényítik a tartalmat és úgy eltorzítják a formát, hogy még a modellnek: a jelenkori kapitalizmus emberellenességének, a benne folytatott emberi élet teljes értelmetlenségének a képmását sem lehet már mûvészién kifejezni.” ES I. 738–739. o. Heidegger Lukács úgy kritizálja, hogy „romantikus antikapitalizmusa 'pusztán' fenomenológiailag-ontológiailag feketíti be a jelen mindennapjait és gondolkodását; ezen ítélet mércéje azonban nem egy meghatározott történelmi idõszakban rejlik, hanem abban, hogy a létező ontológiailag-hierarchikusan különáll a létõl, eltávolodott tõle.” ES I. 61. o. Továbbá szerinte Heidegger „túl éles, metafizikai kontrasztot lát a valódi, ellentmondásos átmenetek és kölcsönhatások helyén. A mindennapok ily módon végrehajtott elvonatkoztató elszigetelése... az egész szféra elszegényedésére és eltorzulására vezet. Olyan elszegényedésre, amelyben – tudatosan módszertanilag – nem veszik figyelembe, hogy a mindennapok összes magatartásmódja milyen mélyen függ össze az emberiség összkultúrájával és kulturális fejlõdésével; olyan eltorzulásra, amelyben ennek következtében a mindennapok haladást elterjesztõ és ennek eredményeit valóra váltó szerepét gondolatilag felszámolják.” ES I. 63. o. A *tézishez* lásd még: „A kezdeti gondolkodás õsi materializmusa és spontán dialektikája összeolvad itt ezekkel az esztétikai gyakorlatban szintén szükségszerûen mûködõ tendenciákkal. Csak az idealista filozófia uralma kényszerít pontosabb szétválasztásokra, eltökéltebb állásfoglalásra.” ES I. 739. o. Az *antitézishez*: „Minden további nélkül nyilvánvaló, hogy a mindennapi életben az ember élete és gondolkodása, érzése és cselekvése számára partikularitásának kell a mindent mozgató középpontot alkotnia.” ES II. 720. o. Az esztétikai visszatükrözésben „a megformálás az élet látszatát akarja kelteni, vagyis a nagyobb gonddal megrostált részeket úgy kell bemutatni, csoportosítani stb., hogy egyúttal az élet választásnélkülisége is minden ezzel járó véletlenszerûséggel együtt kifejezésre jusson bennük (...) [A] műalkotás megfosztja az élet jelenségeit a maguk brutális tényyszerûségeitõl, üres véletlenszerûségétõl, és a valódiságnak az a darabja, amelyet ábrázol, nemcsak formailag kerekedik egészévé, hanem mint e tendencia feltétele, az ábrázolt jelenségeket egy értelmes összefüggés szerves alkotóelemeiként ábrázolja.” ES I. 700–701. o. A mindennapi élet és a vallás viszonya kapcsán Lukács „a két életszféra lényeges szerkezeti rokonságáról” beszél: „A vallásos igazságok kinyilatkoztatásos jellege is kifejezi, hogy a vallásos hit szerkezetileg közel áll a mindennapi gondolkodáshoz.” ES I. 107., 115. o. Lukács maga is reflektál a mindennapi életre vonatkozó ellentétes megítélésére: „A mindennapokban természetsszerûleg a legellentétebb tendenciák keverednek: a közvetlen gyakorlat spontán-naiv materializmusa vegyül a világfelfogásnak az énré való éppoly spontán-naiv vonatkoztatottságával”. ES II. 157. o. A műalkotás olyan képzõdmény, amely „vér a mindennapi élet vérebõl s egyúttal s ettõl elválaszthatatlanul áthidalhatatlan szakadék különíti el tõle”. ES II. 511. o.

¹¹ A *tézishez*: „Az antik esztétika... minden mûvészeti kérdésben közügyet, szociálpedagógiai kérdést látott. (...) Az antik esztétika (és kevés méltó újkori követõje) mindezekkel a hamis végletekkel szemben olyan magatartást foglalt el, amely messzemenõkéig megfelel a mûvészet valódi társadalmi szerepének.” ES I. 751. o. „A 'belsővé tevõ emlékezet' valóban a belsõvé tevésnek az a formája, amelyben és amely által az egyes ember és benne az emberiség – a múltat és a jelent mint saját mûvét, mint õt megilletõ sorsot veheti a birtokába.” ES I. 551. o. Az *antitézishez*: „az egynemû közeg irányító-felidézõ hatalma betör a befogadó lelki életébe, leigazza világszemlélése szokásos módját, mindenekelõtt egy új 'világot' kényszerít rá”. ES I. 748. o. „Az elidegenítési effektus... ki akarja iktatni a pusztán közvetlen, élményszerû katarzist, hogy helyet szorítson egy olyannak, amely a hét-

4. antinómia, amely a műalkotás közegére vonatkozik.¹²

Tézis

A művészet egynemű közege a mindennapi élet *koncentrátuma*: a műalkotás sűrített és lényegivé tett mindennapi élet.

Antitézis

A művészet egynemű közege a mindennapi élet *epokhéja*: a mű elválik a mindennapi élettől, felfüggeszti célösszefüggéseit.

5. antinómia, amely a művészet immanenciájára vonatkozik.¹³

Tézis

A művészet végső alapja *kiülső*: a társadalmi szükséglet, megbízatás.

Antitézis

A művészet végső alapja *belső*: a műalkotás magáértvaló.

köznapok egész emberének ésszerű megrázkódtatásával valódi átváltozásra kényszeríti az embert. Minden szöges ellentét mellett is a rilkei 'Változtasd meg életedet!' Brecht művészi szándékának is axiómája. (...) Az eredeti esztétikai élmény szempontjából az igazi műalkotások befogadása mindig lényegében hasonló megrázkódtatással jár." ES I. 765. o. „A katarzisban... a mindennapos világkép, az emberekről, sorsukról, az őket mozgató indítékekről kialakult megszokott gondolatok és érzések rendülnek meg, de ez olyan megrendülés, amely egy jobban megértett világba, egy helyesebben és mélyebben megragadott valóságba vezet vissza." ES II. 805. o. „[A]z evilági világnézet fölöttébb fontos, sőt nélkülözhetetlen alapjait... az embereknek szubjektív módon is fel kell dolgozniuk, el kell sajátítaniuk, hogy valóban előidézhessek a világnézetnek egy örömtelen helyeselt evilágiságba való forradalmi átalakítását". ES II. 786. o. Lukács megpróbálja az ellentéteség két mozzanatát – a közügyekre hangoló szociálpedagógiát és a 'Változtasd meg életedet!' kataritikus axiómáját –, úgy mond, fő- és mellékhatásként, azaz pusztá egymás mellé rendeléssel ki-egyenlíteni: „A művészet társadalmi szerepe tehát – mint a görögök helyesen látták – 'csupán' az élet új formáinak lelki előkészítésében áll, és abban a mellékhatásban, hogy a múlt összes emberi értékei átélhetően felhalmozódnak benne, hogy tehát a legvilágosabban a művészet tudja megmutatni a történelem szintpadán a maguk emberi teljességében teljességgel változó alakokat, és ezáltal ő mondhatja ki: milyen emberi értékek érdemlik meg, hogy kialakítsák, megőrizzék és esetleg továbbfejlesszék őket, és melyeknek jut joggal osztályrészül a feledés Orkusza." ES I. 787. o.

¹² A *tézishez*: „A művészet csak olyasmint hoz létre, ami az életben megvan, ámde ezt új minőségbe átcsapó intenzíválással teszi." ES I. 755. o. „Az extenzíve végtelen magánvaló... a műnek mint mikrokozmosznak az intenzív végtelenére koncentrálódik." ES II. 289. o. „Csak az egynemű közeg hoz létre – mind alkotói, mind befogadói módon – olyan koncentrációt, hogy a mindenkor konkrét jelenségekben szunnyadó összes objektív lehetőségek és meghatározások érzékletes módon aktuálissá válhatnak." ES I. 488. o. „E közeg választóvíz: ami egészséges, kibontakozik benne, sosem sejtett, intenzív életre kell, a beteg elemek pedig elhalnak, eltűnnek." ES I. 625. o. „A különösség mint hatékony közép egyrészt mint megszüntetett és ezért a megszüntetésben is megőrzött egység van olyan közel az élethez, hogy az egyedi emberrel közvetlen kapcsolatba lehessen hozni, másrészt mint megszüntetett, de általánosító mozgásként mozgásként megőrzött általánosság minden egységiséget partikularitása fölé emel, kioldva pusztán partikuláris összefüggéseikből és vonatkozásaiból". ES II. 280. o. Az *antitézishoz*: „Az egynemű közeg tehát, noha konkrét természete (hallhatóság, láthatóság, nyelv taglejtés) az emberi élet, az emberi gyakorlat eleme, olyasvalami, ami ki van emelve a valóság szakadatlan folyamatából." ES I. 593. o. „Ha... egy esztétikai értelemben vett egynemű közeg jön létre, akkor ehhez egyrészt elengedhetetlen az emberi magatartás bizonyos viszonylagos állandósága, másrészt ideiglenesen minden közvetlenül gyakorlati célkitűzést fel kell függeszteni." ES I. 601. o. „Akármilyen gyökeresen különbözik is itt a tudományos és művészi visszatükrözés, nyilvánvaló, hogy mindkettő felfüggeszt minden olyan célkitűzést, amely az emberi élet valamilyen tényével közvetlenül összekapcsolódik". ES I. 604. o.

¹³ A *tézishez*: „Csak a művészet pszichológiájának ebből a társadalmiságából válik érthetővé önálló létezése és fejlődése. Egyrészt már korábban láthattuk, hogy a művészi alkotás végső alapja – amely mint ilyen korántsem tudatos – 'kívülről' jön, és önmagában véve nem más, mint egy társadalmi szükséglet, megbízatás." ES II. 99–100. o. Az *antitézishoz*, amely számtalanszor felbuk-

6. antinómia, amely a művészet utópikusságára vonatkozik.¹⁴

Tézis

A művészet a paruzia *kontinuus* mozzanata, ezért mentes az utópiától; a műalkotás előlegzi az objektív és szükségszerű beteljesedést, az elidegenedést felszámoló történeti valóságot.

Antitézis

A művészet a paruzia *diszkontinuus* eleme, így nem mentes az utópiától; a mű magába záruló, monádszerű tökéletesség, amely a történeti valóságban csaknem elérhetetlen.

Eddig az antinómiák. Vannak köztük, amelyek ellentmondások, s vannak, amelyek ellentétek. De az minden további nélkül egyértelmű, hogy bennük két eltérő szemlélet, két filozófiai *platform* áll szemben egymással. Az egyiket az antinómiák téziseiben láthatjuk körvonalazódni, a másikat az antitézisek képviselik. Kérdés, hogy miként azonosíthatók, és mi az egymáshoz való viszonyuk.

A tézisekben megnyilvánuló álláspontot, úgy vélem, joggal nevezhetjük a (*materiális dialektika* platformjának. Az *esztétikum sajátosságának* ez a dialektikus materializmus a fő szólama. A művészet az objektív, tudattól független valóság passzív tükröződése, egyenmű közege a munkán alapuló mindennapi élet koncentrátuma, melynek révén a művészet a különőség jegyében közvetíti a mindennapi élet spontán-materiális közvetlensége és az elidegenedésmentes társadalom majdani, új közvetlensége mint az emberiség két otthona, két „saját világa” között; a közvetítés szociálpedagógiai módon történik: az emlékeztető-

kan a műben, elég emlékeztetni a 13 fejezet II. részének címére: „A műalkotás mint önmagáért létező”. Lukács itt – Hegel többször citálva – emlékeztet arra, hogy a mérték és a minőség a teljes önállóság értelmében véve magáértvaló lét: „az egység, amely itt Hegel szerint kialakul, *‘reális magáértvaló lét, egy valami* (Etwas) kategóriája, mint olyan minőségek egysége, amelyek mértékviszonyban állanak – teljes önállóság”. ES II. 294. o.

¹⁴ A *tezishez*: „A művészet saját világa sem szubjektív, sem objektív értelemben nem utópikus”. ES I. 470. o.; „a művészet lényegéhez tartozik, hogy nem utópisztikus”. ES I. 541. o. „Az emberek... az emberiséget mint a nem egységét közvetlenül nem, vagy legalábbis igen ritkán élik át, és akkor is többnyire hamis tudattal. Ez csak egy szocialista módon egyesült emberiség állapotában válhat a mindennapok közvetlen élményévé.” ES I. 540. o. Abban, hogy a művészet „minden abszolút transzcendenciát elutasít magától”, Lukács szerint „az emberi nem legmélyebb világigengélése fejeződik ki, öntudata, amelyet az táplál, hogy – mint emberi nem – ura a saját sorsának”. ES II. 771. o. Az *antitézishoz*: „minden igazi műalkotásban ellentmondásos egységben vannak az utópisztikus és az anti-utópisztikus elemek”. ES II. 218. o. „Egyes-egyedül a művészet az, amely – a mimézis segítségével – megalkotja a valódi világ objektívált ellenképét, s ez önmagát ‘világgá’ kerekíti le, amely e kiteljesedett alakjában magáértvalósággal rendelkezik”. ES I. 537. o. „[A] maga-alkotta saját világ magánvalóját ugyanis az ember csak mint esztétikai számunkraválót teheti – a magáértvaló műalkotásban – tényleges tulajdonává”. ES II. 335. o. „A... mélyreható érzéketlen ésszerűség, e mikrokozmoszként való tételezettség, amely éppilyen monászokkal hasonlóan ésszerű együttesben a mű mikrokozmoszát alkotja, valamint a valóságnak a komplettesség és teljesség jegyében kialakított képmása hozza létre a befogadóban a katarzist”. ES I. 779. o. „E mű szerzője...”, írja magáról Lukács, „a szépséget az esztétikum speciális esetének tekinti, mégpedig az esztétikai visszatükrözés és megformálás sajátos formájának, amely csak különösen kedvező társadalmi-történelmi körülmények között lehetséges.” ES I. 281. o. Lukács, meglehetősen furcsa módon ugyan, de maga is reflektál a művészet utópikusságát illető belső ellentmondásra, elválasztva az időzőjeles utópikusságot a nem-időzőjelestől: „A szubjektivitás és objektivitás harmóniája iránti szükséglet tehát a maga részéről szintén közép a szükséglet és kielégítése között: mint a valóság visszatükrözése megmutatja a köztük levő mindenkor, legmélyebben adekvát viszonyt; ez ‘utópisztikus’, ha túlmegy a mindennapi élet összes zavaró véletlenein, teljesen utópiátlan, sőt utópiaellenes, ha a harmónia arányai, a példás viszonylatok perspektívái rátalálnak az emberiség menetének lényegére.” ES II. 209. o.

felidőző öntudat az „ember egészévé” változtatja át a mindennapi élet „egész emberét”, és ezáltal dialektikusan összeköti őt a szocializmus „mindenoldalú emberével”.

Egy dialektika mindig valamilyen dualitásból építi ki történeti menetét, ebből rajzolja meg önnön fejlődésvonalát; ez itt sincs másként. Az *esztétikum sajátossága* dialektikáját meghatározó alapvető dualitás nem más, mint a szubjektum harca az objektivációk ellen. Ez a szó szoros és átvitt értelmében egyaránt: *vallásháború*. A művészet defetiszizáló küldetése Lukács nagyesztétikája szerint harc a vallás mint abszolutizált transzcendencia,¹⁵ egyáltalán minden transzcendens értelemadás ellen. Harc az öntudat kivívásáért, mely által az ember „a múltat és jelent mint saját művét, mint az őt megillető sorsot veheti a birtokába”.¹⁶ De nem csak a múltat és a jelent. Mert ez az öntudat Lukácsnál záloga egyben a jövő saját sorsként való birtokba vételének is, hiszen, mint fogalmaz, „a cél egy olyan társadalmi állapot, amelyben az objektivációk minimuma van jelen”.¹⁷

Ez a leplezetlen antropocentrizmus, amely, mint látható, dialektikusban egybekölti a múltat, jelent és jövőt, a legkevésbé sem gondolathiba vagy holmi metafizikus csökkenés. Ez Lukács *vallása* – nem kevésbé vallás, mint az, amely ellen küzd. „Úgynevezett vallásos hit”, mondhatná a *Történelem és osztálytudat* Lukácsa, aki ezt akkor még nem félt ilyen hitként vállalni. Vállalni, hogy szentül hisz egy olyan igazságban, amelyről tudja, hogy – ’21-es szavait idézve – az csak „módszertani bizonyosság”, minthogy „nem létezik ‘anyagi’ garancia” rá.¹⁸ Negyven év múltán a nagyesztétika Lukácsa már nem hitként vál-

¹⁵ „A vallás és a hétköznapiak abban is hasonlítanak egymásra, hogy mindketten abszolutizálják a transzcendenciát.” ES I. 120. o. A művészet által kifejezett „objektív szándékban... minden transzcendencia tagadása rejlik”. ES I. 126. o.

¹⁶ ES I. 551. o., továbbá: „A művészet szabadságharca tehát – világtörténelmileg nézve – küzdelem azért, hogy a vele szemben támasztott társadalmi megbízatás a tartalom általános meghatározottsága és a megformálás szabad mozgalmassága között eljusson ahhoz a szerencsés középhez, amely nélkül a művészet nem töltheti be küldetését, nem válhat az emberi nem öntudatává.” ES II. 696. o. „Az embernek mint a művészet tárgyának a tanulmányozása mindig annak a szabadságharcnak az eredménye, amelyet a művészet a vallás uralma ellen folytat.” ES II. 692. o.

¹⁷ ES I. 72. o.

¹⁸ Az opportunisták előharcosai, írja Lukács 1921 januárjában, „gúnyolódnak azon a ‘vallásos hiten’, amely a bolsevizmus, a forradalmi marxizmus alapját képezi. Ez a vád saját tehetetlenségük bevallása. (...) Amit hitnek neveznek, amit a ‘vallás’ megjelöléssel akarnak lejáratni, nem több és nem kevesebb, mint a kapitalizmus bukásában való bizonyosság, a – végső fokon – győzedelmes proletárforradalom bizonyossága. Nem létezik ‘anyagi’ garancia e bizonyosság számára. A garancia számunkra csak – a dialektikus módszer következtében – módszertani. Még ez is csak a cselekvésben, a forradalomban, a forradalomért való életben és halálban nyerhető el és próbálható ki. (...) Az úgynevezett vallásos hit itt nem egyéb, mint az a módszertani bizonyosság, hogy függetlenül minden pillanatnyi vereségtől és visszaeséstől, a történelmi folyamat a *mi tetteinkben*, a *mi tetteinken keresztül* halad végig a maga útján”. (Kiemelés az eredetiben.) Lukács György: Rosa Luxemburg, a marxista, in: *Történelem és osztálytudat*, Magvető Kiadó, 1971, 267–268. o. Kontrasztként a fiatal Lukács reményének őszintén bevallott garancia-nélküliségéhez, ehhez a megkapóan csak „módszertaninak” nevezett bizonyossághoz érdemes felidézni *Az esztétikum sajátossága* egyik idevágó passzusát: „Ha... a háború utáni imperializmusban a félelem indulata elszabadul minden reménytől és – Kierkegaardhoz csatlakozva – szorongás formájában a polgári ideológia egyetemes alapjává bővül, akkor a vallásos világnézeteknek (a vallásos ateizmust is beleértve) a bázisává válik; ha viszont, mint már a nagy francia forradalom idején, és minőségleg magasabb szinten a szocializmus előrenyomulása óta a remény tudományos alapra épül, ismeretelméletileg megokolttá válik és konkretizálódik, akkor már mindez az emberiség magasabb fejlődési fokáról tanúskodik, akkor már nem a remény pusztán indulatáról van szó, hanem egy tudományosan – filozófiailag, gazdaságilag stb. – megokolt perspektíva érzelmi visszfényéről.” (Kiemelések tőlem, H. O.) ES I. 163. o. Való igaz, ez már, Heller Ágnes szavával, a „garantált remény” horizontja és „megokolt perspektívája”. Csakhogy lett legyen bármennyire „megokolt” ez a távlat, akkor

lalja a dialektika módszerében munkáló bizonyosságot, azt, hogy a szubjektum és az értelem eredendően áthatja a létet, tehát a lét értük (értünk) van, s hogy a szubjektum az öntudat harca árán csak azt veszi vissza saját világaként, ami értelmetlen objektivációként elvétetett tőle.¹⁹ Ez a hit a nagyesztétikában már „tudományosan megokolt perspektívának” szeretné kiadni magát. Egyelőre ennyit a tézisekről.

Az antitézisek álláspontja ezzel szemben alapvetően egzisztenciálfenomenológiai indíttatású gondolkodásra vall. A művészet „az élet kritikája”; megrázó, katartikus erővel tör be a mindennapi élet minden választást nélkülöző, „sírhoz” hasonlított világába; a *Változtasd meg életed!* parancsával radikális életfordulatot követel az embertől, hogy öntudatát késszé tegye az evilági beteljesedésre, melyet a műalkotás tökéletessége monád-szerűen jelenít meg a tökéletességtől többnyire igen távoli valóságban; a művészetnek ezért paradigmája a tragédia,²⁰ amely a műalkotásnak éppen ezt a kettős távolságát fedi fel: a szakadékot, mely a művet elválasztja részint a mindennapi élettől, részint a történeti valóságban elérendő beteljesüléstől. Ez a *fenomenologikusnak* nevezhető platform²¹ csak alárendelten jelenik meg *Az esztétikum sajátosságát* uraló dialektikának, szubdomináns szólamként.

Az esztétikum sajátossága ezek szerint nem egy beteljesült rendszer (töredékként is szer- ves) kompozíciója, hanem két merőben eltérő szemléletű s arányú platform inkonzisztens és antinomikus, tehát szervesen elege. Miféle platformok ezek?

Kínálkozik egy fölöttébb kézenfekvő válasz erre a kérdésre. Hiszen vehetnénk úgy is, hogy a materiális dialektika és fenomenológia szemléleti kettőssége a műben nem más, mint a kései Lukács egyfajta burkolt és reflektálatlan vitája az ifjúval. A fenomenologikus

is csak perspektíva marad *Az esztétikum sajátosságában*. Mert arra viszont, ami ebben a perspektívában konkrét és valóságos társadalmi ígéret volna, vagyis a valóság paruziájára, a történelmi beteljesülés *tényleges* elkövetkezésére az 1950-es és '60-as évek fordulóján pontosan ugyanannyi a garancia Lukácsnál (bevallatlanul), mint amennyi 1921-ben volt (bevallottan): az égvilágon semmi. A nagyesztétika „garantált reménnyel” kecsegtető dialektikája is csupán „módszertani bizonyosságra” épül.

¹⁹ Hadd illusztráljam mindezt egy idézettel a lukácsi dialektika első nagy művéből, *A regény elméletéből*: „A regény az érett férfiaság formája: *vigaszéneke* abból a derengő belátásból csendül ki, hogy mindenütt az elveszett értelem csírái és nyomai láthatók; hogy az *ellenfél ugyanabból az elvesztett hazából származik, mint a lényeg lovagja.*” (Kiemelés tőlem, H. O.) Lukács György: *A heidelbergi művészetfilozófia és esztétika. A regény elmélete*, ford. Tandori Dezső, Magvető Kiadó, 1975, 569. o.

²⁰ „M. Arnoldnak teljesen igaza van, amikor azt mondja, hogy a költészet alapján véve *Az élet kritikája.*” ES I. 645. o. „A költészet az élet magvának felfedezése s egyúttal az élet kritikája is. Ezt a kettőséget nem hangsúlyozhatjuk elég nyomatékosan.” ES I. 721. o. (A Matthew Arnold-féle „Criticism of life” feltűnik már *A levél a 'kísérlet'-ről* lapjain is.) A többi citátumhoz: „...a hétköznapok sírjából kimentett egyediség...” ES II. 168. o. „Ha valóban áttekintjük azt, amit a művészet az évezredek során alkotott, akkor láthatjuk, hogy éppen a tragédia az ember leghatározottabb és legintenzívebb, legvilágibb önmegőrzésének és önkiteljesedésének a kifejezési formája.” ES II. 687. o.

²¹ Az egzisztenciálfenomenológia fogalmának tisztázásához lásd Heller Ágnes értelmező meghatározásait. Heller „egzisztencialista hermeneutikának” nevezi a *Heidelbergi Művészetfilozófiát*, majd így folytatja: „Egzisztencialista filozófia ez annyiban, hogy az emberi szubjektum kontingens létezőként jelenik meg benne, mely az inautentikus kommunikáció kontingens történetébe vetett bele, hogy megküzdjön az autentikussá válás feladatával.” A mű fenomenológiai jellegről pedig ezt írja: „Lukács... a fenomenológiát ama filozófiai eljárásként jellemezte, ahol az empirikus szubjektum átalakulása a metafizikaihoz (az eszméhez) fűződő viszonyában kerül tárgyalásra”, annak ellenére, hogy „a szubjektum sohasem alakul – sem alkotói, sem befogadói – metafizikai szubjektummá. *A metafizikai szubjektum a műalkotás.*” (Kiemelés az eredetiben.) Heller Ágnes: „Az ismeretlen remekmű”, in: *A Budapesti Iskola I.*, 459. és 475. o.

platform kétségkívül erősen hasonlít Lukács ifjúkori esztétikáinak közismert tragikum-központúságára és egzisztenciálfilozófiai fenomenológiájára. Joggal vélhetnénk hát úgy, hogy a mű nemhogy radikális kritikáját adta volna az ifjúkori „idealizmusnak”, hanem éppen érvényre juttatta annak jó néhány elemét, ám anélkül, hogy a velük előálló inkonzisztenciákkal számolt volna.²²

Magam mégsem erre a meggyőződésre jutottam végül. Pusztán abból a körülményből ugyanis, hogy a nagyesztétikának kettős platformja van – tegyük föl, egy dialektikus és egy fenomenologikus platform –, még nem következik, hogy az csak a kései és a fiatal Lukács szemlélete közti különbséget tükrözheti. Hiszen köztudott, hogy már Lukács korai filozófiáján belül is éppen a szemlélet-kettősség volt a legdőntőbb mozzanat. Nincs mérvadó elemzője Lukács ifjúkori időszakának, aki ne érintené szemléletének akkori dichotomikusságát. Hogy csak a Lukács-tanítványokra hivatkozzam: Fehér historikus-ság és (életfilozófiai-egzisztenciálfilozófiai) metahistorikusság kettősségéről beszél – és, korántsem melleleg, nagy tanulmányt szentel Lucien Goldmann-nak, aki szerint a fiatal Lukácsnál két rendszer élt egy emberben, a tragikus és a dialektikus –; Heller ontologizáció és historizáció feszültségét állítja előtérbe nála; Márkus a metafizikai-egzisztenciális és a történelmi analízis állandó párhuzamosságát emeli ki az esszékorszakban, majd „életfilozófia és kantianizmus sajátos szintézisét” a *Művészetfilozófiában*; Vajda tanulmányai pedig az emberi lét kontingenciájával szembenézni tudó, ugyanakkor a megváltás csillapíthatatlan vágyától is űzött-hajtott fiatal Lukácsot mutatják be.²³

Indokolt tehát felvetni a hipotézist, hogy a nagyesztétika antinomikusságát nem egy domináns marxista és egy szubdomináns, zárványként megmaradt premarxista felfogás, azaz egy *újabb* és egy *régibb* keletű szemlélet kettőssége okozza, hanem egy *újólag* előállott régi dichotómia felszínre törése.

Miféle dichotómia volna ez? Elég gondolatban végigfutni Lukács legfőbb fiatalkori kontroverziáin – a tragédia sorspillanata szemben az értelem-telített, nem „arabeszék-értelmű” történelemmel, az esszé kísérlete szemben az esztétikai rendszerrel, a műalkotás szemben a kultúrával, a jószág tette szemben a lélekvalósággal, a mártír áldozata szemben az etikai demokráciával –, és a példákból látnivaló, hogy bennük rendre egy megváltás-*diszkrétum* áll szemben egy beteljesedés-*kontinuummal*. Ebben a szembenállásban mutatkozik meg a dichotómia meghatározó vonása. A fiatal Lukács újra és újra szembesült azazal, hogy a megváltottság elszigetelt létpillanatai és létszférai nem érnek el a beteljesedés tartós-folytonos valóságáig – jól ismert fordulatát idézve: hogy nem lehet „a lét csúcspontját sikságos életűtá” tenni.²⁴ Ez a feszültség vált Lukács esztétikájának alapkérdésévé. Hi-

²² Az, hogy a művet uraló dialektikában inkább csak zárványként tűnik elő az ifjúkori esztétika-kísérletek aktivista fenomenológiájának számos mozzanata, látszólag kiváló érvet szolgáltatna erre az ifjúkorral való felemás leszámolásra. Ráadásul a 'Találkozás egy fiatalemberrel' motívumának ez a nagyesztétikára átirított változata vonzó lehet azért is, mert így rövid úton sikerülne kimutatni Lukácsban a marxista 'csonthéj' alatt többé-kevésbé elevenül megmaradt premarxista 'magot' – ez pedig napjainkban bizonyára nem rontaná Lukács szellemi feltámasztásának esélyeit.

²³ Fehér Ferenc: „A dráma történetfilozófiája, a tragédia metafizikája és a nem-tragikus dráma utópiája”, in: *A Budapesti Iskola I.*, 91. o.; Uő: „Lucien Goldmann mint Lukács »egyszerű olvasója«”, in: i. m. 259. sk. o.; Heller Ágnes: „Az ismeretlen remekmű”, in: i. m. 461. o.; Márkus György: „A lélek és az élet”, in: Márkus György–Vajda Mihály: *A Budapesti Iskola II. Tanulmányok Lukács Györgyről*, Argumentum Kiadó, Lukács Archívum, 1997, 41. o. és Uő: „Lukács első esztétikája”, in: i. m. 79. o.; valamint lásd ugyanebben a kötetben Vajda Mihály Lukács-tanulmányai közül különösen kettőt: *A tudós, az esszéista és a filozófus*, illetve *A tökéletes bűnösség korszaka?*

²⁴ „Az emberi egzisztencia legmélyebb vágya a tragédia metafizikai alapja: az ember vágya önnönvalóságára. Az a vágy, hogy a lét csúcspontját sikságos életűtá, értelmét mindennapi valósággá vált-

szen számára az esztétika, mint jegyzetfüzeteiből kiviláglik, már ifjúkorában is olyan művészetfilozófiára tett kísérletet jelentett, amely a műből mint immanens megváltottságból kiindulva az *individuális* és a *történelmi* egyesítési lehetőségéről akar teóriára, *egyetemes szemléletre* szert tenni.²⁵ Arra pedig, hogy miért épp az esztétika lett nála a paruzia teoretikus megkísérletének a tárgya, elég idézni egyik idevágó megjegyzését 1910-ből: „Az esztétika az egyetlen tudomány, ahol a végső egység már a tapasztalat szintjén adott.”²⁶ Tehát Lukácsnál az esztétika alapproblémája és rendeltetése éppen az, hogy feloldja a megváltott forma-individualitás és a megváltatlan történelem közötti dichotómiát, azaz áthidalja az egyedi megváltás műben elért diszkrétuma és a történelmi beteljesedés elnem-ért kontinuumja közötti szakadékat.

A megváltottság nem tud elérni a beteljesüléshez – e miatt az *esztatológiai feszültség* miatt fut szinte mindvégig egymás mellett a fiatal Lukácsnál a megoldás két lehetséges útja, a fenomenológiáé és a dialektikáé. Ez két eltérő megoldás, két algoritmus arra, hogy a paruziával filozófiailag egyáltalán számolni lehessen. Az egyiknek, az egzisztenciál-fenomenológiának volna ugyanis megoldása a beteljesedés elérésére – ez a mindennapi élet *heterogenitásától* elszakító, egyneműsítő „ugrás” koncepciója, amely a lukácsi filozófia kulcsszereplője *A lélek és formáktól* egészen a *Történelem és osztálytudatig* –, csakhogy ez tudottan csupán egyedi-szinguláris megoldás, azaz diszkrétum. Ezért próbál Lukács a megváltott egyediből, a műalkotásból mintegy visszakövetkeztetni a történelmi betelje-

sa.” Lukács György: *Ifjúkori művek*, Magvető Kiadó, 1977, 503. o. Jelképesnek tekinthető, hogy *A tragédia metafizikájának* e sokat idézett képét *Az esztétikum sajátosságában* így látjuk viszont: „az élet jelenségeinek összességét dombvidéknek látjuk, amelyből a művészet alkotásai mint hegy-csúcsok vagy hegyláncolatok emelkednek a magasba. A domb és a hegy között számtalan átmenet látható, de ez mitsem változtat azon a minőségi különbségen, amely a közbülső tagok ellenére elválasztja őket egymástól. A művészet tehát minden művében – és kiváltképp a legjelentősebbekben – az életnek, az emberiség társadalmi-történelmi fejlődésének a jelensége; legbensőbb lényegét, legigazabb nagyságát hamisítanánk meg, ha, mint ezt a filozófiai idealizmus teszi, az élet kizárólagos ellentétének tüntetnénk fel.” ES II. 492. o. Az sem kevésbé szimbolikus, hogy Lukács ifjúkori és kései esztétikái mennyire eltérő összefüggésben idézik fel Novalis híres frázisát. *A regény elméletében* még ezt olvassuk: „A regény az érett férfiaság formája; írója elveszítette minden költészet ama sugárzó ifjú hitét, hogy ‘sors és kedély egyazon fogalom neve’ (Novalis); és minél fájóbban és mélyebben gyökerezik benne annak szükségyszerűsége, hogy minden költészet leglényegesebb hitvallását követelményként szegezze szembe az élettel, annál fájóbban és mélyebben kell megértenie, hogy ez csupán követelmény és nem hatékony valóság.” *A regény elmélete*, 538. o. A nagyesztétikában így látjuk viszont ugyanezt: „Azáltal, hogy minden igazi művészet a szétválasztható külsőnek és bensőnek ezzel a fétisével szakít, azáltal, hogy Novalisnak azt az élet szempontjából nagyon is problematikus, de a művészet szempontjából éppily mélyen igaz nézetét megvalósítja, hogy a sors és kedélyállapot (Gemüt) végső soron azonos, megalkotja ezt az emberek számára ‘természetes’ világot, az ember ‘természetes’ otthonát.” ES I. 688. o. Így változnak az idők és nézetek (akaratlan memoárként): a költészet amaz „ifjú hitét”, melyet az érett férfiaság prózai kora maga mögött hagyott, az idős Lukács mégis magáévá tette, igaz, ez a hit távolról sem „sugárzó” nála. Mondhatnám (tisztelenül): a kései Lukácsnál a sors és kedély azonosságának hite nem rezignáltan van *elveszítve*, hanem antinomikusan van *megtartva*, ami (még tisztelenebbül szólva) az élet szempontjából nagyon is problematikus, de Lukács műve szempontjából éppily mélyen igaz.

²⁵ Lukács 1910 körül úgy fogalmaz jegyzetfüzetében: Rickert a *Naturwissenschaft und Kulturwissenschaft*ban nagyon helyesen definiálta „az esztétika alapproblémáját” egy „általános szemlélet (allgemeine Anschauung) lehetőségére vonatkozó kérdésként”, amely révén a művészet „a történelem alapproblémájára” kérdez rá, ennek nyitja pedig „az individuális fogalmak lehetőségére vonatkozó kérdés”. Lukács György: *Heidelberger Notizen 1910–1913*, szerk. Bacsó Béla, Akadémiai Kiadó, 1997, 128. o.

²⁶ Lukács György: „Hegel-jegyzetek és kommentárok”, ford. Mesterházi Miklós, *Gond* 11. sz. 292. o.

sedés teremtő szubjektumot követelő, egyetemes lehetőségfeltételeire, ad notam: „Műalkotások vannak – hogyan lehetségesek?”²⁷ Az ebből kiinduló fenomenológia tehát az egyik út a paruziához. Veszélye: hogy a valóság-beteljesítőnek remélt „ugrás” újból és újból visszahull a megváltottság puszta diszkrétumába, és így értelmét veszti.

A másik út a dialektika. Ez nem a mindennapi élet heterogenitásával, a benne kavargó értelem-töredékek káoszával, a „chiaroscuro anarchiájával”²⁸ számol, hanem egy *dualitással*: a jót legyőzte a gonosz; a fiatal Lukács kifejezéseivel: a lélek önnönvalóságát legyőzte a sors, a képződmények lélek nélkül való, Isten nélküli világa. Miért kínál reményt a dialektika? Mert a dualitás a jelent a tagadás korának veszi, ám ez a tagadottság ugyanakkor jogot ad feltételezni, hogy valami élő-eleven eredetileg csorbítatlanul jelenvaló volt. Ha „a teljes bűnösség kora” már eleve egy eredeti létállapot megtagadásaként értődik, ebben ott munkál annak hite, hogy valaha létezett a teljes ártatlanság kora. Ez a hit pedig reményt kelt. Hiszen: ami egyszer lehetséges volt, az immár soha nem lehetetlen; ami önnönvalóságként legyőzött a jelenben, az lélekvalóságként, a beteljesedés kontinuumaként még győzhet a jövőben. A dialektika a paruzia reményének historicista rendszere. Veszélye: hogy – lévén szisztéma – elvont marad, nem talál konkrét-gyakorlati módot, hogy az áhított beteljesedést siettesse, egyáltalán, hogy közelebb hozza a jelenhez. Hegel rendszerének nincs etikája, mondhatnánk röviden Lukáccsal.²⁹

Azzal, hogy fenomenológia és dialektika között húzódik a fiatal Lukács dilemmáinak törésvonala, egybevág nevezetes politikai fordulatának *filozófiai* indoka. Lukács gondolkodása ugyanis azzal jut nyugvópontra 1918 végén, hogy a dialektika passzív sémájába

²⁷ Nem véletlenül beszélek ebben a kontextusban a teremtő szubjektivitás követeléséről. Ehhez fontos felidézni, hogy Lukács milyen összefüggésben értelmezte Kant eredeti kérdését, amelyet aztán *átértelmezve* saját ifjúkori művészetfilozófiájának kiinduló kérdésévé tett. Különös módon ugyanis a kanti kérdés szerinte már eleve „túlmegy a puszta ismeretelméleten”. Sőt, úgyszólván nyitánya annak a Fichtével kezdődő „létrehozásbeli mitologizálásnak”, amely aztán „a klasszikus filozófia... élet-halál kérdése lesz”, és amely abban látta a fő feladatot, hogy „meg kell teremteni a ‘teremtő’ szubjektumot”. Lukács ezt írja: „Tehát nem arról van szó – mint Spinoza esetében –, hogy a valóság objektív összefüggését a geometria mintája alapján hozzuk létre. Sokkal inkább: ez a létrehozás számít egyidejűleg a filozófia előfeltételének és feladatának is. Ez a létrehozás kétségbevonhatatlanul adott (‘vannak a priori szintetikus ítéletek – hogyan lehetségesek?’, hangzik a kérdés már Kantnál), arról van szó, hogy ennek a különféleségbe zárt létrehozási formának a – nem adott – egységét mégis mint valamely teremtő szubjektum produktumát levezzük.” *Történelem és osztálytudat*, 406. sk. o. Röviden: Lukács esztétikai gondolkodása a nevezetes kanti kérdésre nem ismeretelméletileg, hanem már eleve *praxisfilozófiailag* (a szubjektum történelmi aktivitásának lehetőségfeltételét keresve) rezonált.

²⁸ „A tragédia metafizikája”, in: *Ifjúkori művek*, 493. o.

²⁹ „Taktika és etika”, in: *Forradalomban*, Magvető Kiadó, 1987, 128. o. Az elérhető egyedi megváltottság és az elérhetetlen történelmi beteljesedés közötti feszültség teszi dilemmává Lukács ifjúkori esztétikáiban a fenomenológia és a dialektika viszonyát. Ez egyrészt dilemmája az adott valóság tételezésének. Milyen alapszerkezetű az életvilág: heterogén vagy duális? Ha az előbbi, akkor egyneműsítéssel, azaz a disszonancia-teremtés radikális ugrásával el kell szakadni tőle, hogy a valóság *értelmetlensége* ne nyeljen el minket. Ha viszont duális, akkor benne lehet és kell küzdeni a valóságon eluralkodott *élettelenség* ellen. (Vö. Lukács ifjúkorának kettős alapkérdésével: Mi teszi az életet lényegivé? Mi teszi a lényeget elevenné?) Másrészt viszont a dilemma kiterjed arra is, hogy mennyi joggal lehet remélni a történelmi paruziát. Hiszen attól, hogy a művészet vagy a jóság mint megváltott létszféra éles kritikája a földi valóságnak, a Föld még tovább forog keserű levében. Másfelől viszont: ráhagyatkozhatunk ugyan a történelmi beteljesülést ígérő dialektikára, az egyedül értünk való történelmi lét hitére, ám ettől, sajnos, még kérdés marad, hogy a történelmet e nyilván megtisztelő kötelességeről, hogy éppen a *mi* reményeinket hivatott beteljesítenie, vajon ki fogja értesíteni.

mintegy *beleoltja* a fenomenológia aktív, egyneműsítő aktusát. A történelmi beteljesedés önmagában elvontan historikus menetéhez Lukács ekkor talál konkrét és aktív kapcsolódást – mondhatni: személyes-egzisztenciális felületet –, mégpedig a homogenizáló „ugrás” radikálisan szakító és egyben előkészítő aktusával.³⁰ Lukács filozófiája 1918-19-ben egy aktivista fenomenológia *dominanciájával* fogadta el a dialektika útját, annak áldozatos metaetikájával pótolta ki Hegel dialektikájának hiányzó etikáját.

Ez a dominancia-viszony fordul meg Lukács kései filozófiájában. A dialektika hegemóniája ugyanis egy reduktív és mereven objektivista valóságmodellt tesz uralkodóvá a kései Lukácsnál.³¹ A fiatal Lukács a maga kései filozófiájára alighanem ugyanazt a gúnynevet aggatta volna, mint amivel azokat a pánracionalista és monisztikus filozófiákat illette egykor, amelyek a formáltságot már eleve belevetítik valóságfelfogásukba. *Kripto-esztétikának* nevezné.³² A fiatal Lukács szerint a kripto-esztétikai gondolkodás (értsd: a

³⁰ Ez három vonatkozásban is érvényes. Először: csakis a forradalom mint kényszerű *objektív egyneműsítés* teremtheti meg az anyagi előfeltételt a valódi beteljesüléshez, az etikai demokráciához. Másodszor: csakis a proletár osztálytudatot felébresztő nevelés mint *szubjektív egyneműsítés* teheti késszé az embereket öntudatukban erre a beteljesülésre. Harmadszor: csakis a forradalmár metaetikai áldozathozatala, mártírúma mint *egzisztenciális egyneműsítés* tehet késszé bárkit, úgymond, a „világtörténelmi hivatás” beteljesítéséhez utat nyitó, megváltó pillanat vállalására. Ez utóbbihoz: „A szocializmust megvalósító osztályérdek és az azokat kifejezésre juttató osztályöntudat világtörténelmi hivatást jelentenek, és a fent említett objektív lehetőség [ti. a lehetőség a „szocializmus társadalomideáljának megvalósulására”, H. O.] ennél fogva azt a kérdést jelenti: itt van-e már a pillanat, amely a szakadatlan közeledés stádiumából – ugrásszerűen – az igazi megvalósulásába vezet?” *Taktika és etika*, id. kiad., 131. o.

³¹ „Az emberiség fejlődése objektív folyamat, amely a benne résztvevők tudatától függetlenül zajlik”. ES II. 280. o. A *Történelem és osztálytudat*ban ellenben még nincs szó erről a lépten-nyomon hangsúlyozott objektivitásról: „Csak akkor mutatnak túl [ti. a proletariátus társadalomátalakító folyamatának mozzanatait, H. O.] konkrétan és tudatosan a kapitalista társadalmon, akkor válnak forradalmivá, ha a folyamat totális szemléletébe illeszkednek bele, és a végcéllal kerülnek kapcsolatba. Ez azonban szubjektíve, a proletariátus osztálytudata számára annyit jelent, hogy *magában a tudatban* jelenik meg a közvetlen érdek és a társadalom egészére gyakorolt objektív hatás dialektikus kapcsolata, tehát ez a korábbi osztályoktól eltérően nem a (hozzárendelt) tudaton túl lejátszódó, tisztán objektív folyamat.” *Történelem és osztálytudat*, 305. sk. o.

³² A *kripto-esztétika* a fiatal Lukács pejoratív kifejezése az 1910-es évek elejéről, amellyel jegyzetfüzeteiben a metafizikát – akkori szóhasználatában: „pánlogizmust”, „racionalisztikus-monisztikus” filozófiát – minősíti. (Az 1910-es évek végén tartalmilag a „fogalmi mitológia” Marxtól kölcsönzött és főként Hegelre alkalmazott kifejezése veszi át a helyét.) A fiatal Lukács a „világ öntudatlan homogenizálását” illeti a kripto-esztétika titulussal. Szerinte ugyanis a racionalisztikus-monisztikus filozófia már eleve formált minőségek: konzonzonanciák és disszonanciák világának veszi a valóságot – a jegyzetfüzeteiben és a leveleiben név szerint említi ennek képviselői közt Platón, Plótinoszt, Dionüsziosz Areopagitát, Spinozát, Schellinget, Hegelt, Kantot –, ettől a preformáltságtól viszont „a valóság pusztán a kategóriák előfoka, a szellem útjának alacsonyabb foka” lesz. (Vö. *Heidelberger Notizen*, különösen 66., 111., 121, 162. o.) A pánracionalista-metafizikus gondolkodás ezáltal elfelejtkezik arról, hogy, miként egyik ekkori levelében fogalmaz, „a valóság dolgai oly távol vannak egymástól, oly idegenek tőlünk és egymástól és megismerési lehetőségeinktől, hogy ilyen viszonyba csak egy mindig önkényesnek látszó és erőszakos *vetítés* segítségével lehet hozni őket”. Ez a filozófia tehát egyrészt elfelejtkezik létezés és gondolkodás eredendő és meghaladhatatlan *inkongruenciájáról*, az összemerhetőség végső instanciájának hiányáról, mondhatni: az egyetemes szemléletet áhító filozófia végső alaptalanságáról, másrészt nem ismeri fel, hogy a szubjektumnak a világgal szembeni *aktivitása* nélkülözhetetlen a forma (lényegiség) megteremtéséhez. Az öntudatlan, fogalmi egyneműsítés egyet jelent azzal, hogy a metafizika merőben reduktív módon tartja valóságnak, „igazi Létnék” azt, amit annak tart. Amikor pedig világgépet alkot és a valóság végső egységét keresi a formában vagy azon túl, akkor, folytatja Lukács, „elfelejti (amit a modern tudomány és minden igazi művészet nem felejtenek el soha), hogy ő egy *már egységesített*,

metafizika) magát a filozófia egészét teszi, úgymond, „öntudatlan művészetté”. Művészetté, amely ennél fogva képtelen megalapozni az esztétikum önállóságát Lukács szerint. Az ok világos: ezeknek a filozófiáknak az eszköztára, amellyel a *formák* értelmét keresik, már eleve *preformált*. Amivel keresnek, abban a keresendő már benne van.

Az *esztétikum sajátossága* kriptoesztétika: a lukácsi fenomenológia egykori aktivizmusát itt bekebelezi a csaknem egyeduralkodó materialista dialektika. Ez a dialektika itt úgy egyneműsít, olyan módon válik „öntudatlan művészetté”, hogy eleve egy szabadságharcos vallásháborúra preformált: az immanencia harcára a transzcendencia ellen, a szubjektum honvédő háborújára az objektivációk ellen. Osztom a fiatal Lukács éles kritikáját az efféle preformált elveket érvényesítő, pánracionalista dialektikákról: bennük nincs mód a forma, az esztétikum önállóságának megalapozására. Az *esztétikum sajátosságában* a művészet, való igaz, immár nem szolgálóleánya a keresztény teológiának. Hanem harcosa – egy *másiknak*. Egy ellenteológia harcosa, egy antropocentrikusan materialista dialektikéé.

Csak hogy e harcosságnak és aktivizmusnak nincs igazán létjoga a dialektikában. Ez hívja elő az antinómiák ellen-platformját, a fenomenológiát. A forradalommal a megváltás műve beteljesedésre kész, vallja Lukács 1918 óta, de *Az esztétikum sajátosságában* már vallja azt is, hogy a művészet szabadságharca és tartalmi, ‘világszerű’ igehirdetése nélkül ez a megváltottság nem lehet evilágivá, nem lehet győzedelmes, nem válhat beteljesedéssé. Ám ha ez így van, az annyit jelent, hogy Lukács számára a valóságos történelmi paruzia újra csak a horizont peremén tűnik fel, a ködösen távoli jövőbe tolódva. Lukács kései esztétikája csak antinómiák árán tudta leküzdeni azt, amit ifjúkora filozófiai idealizmusának nevezett: csak így tudta közelíteni a mindennapi életet a formák világához. Ám amennyi közelséget nyert ezzel a művészet a mindennapi élethez, ugyanannyit el is veszített a paruziát előlegező szerepéből. A munkás hétköznapiokból kisarjadó művészet koncepciójával ugyanis a formák világának „túloldalán” nyílt meg a szakadék, a formák szférájának nem a mindennapi élethez, hanem a történelmi beteljesedéssel érintkező oldalán. Ezzel pedig a megváltottság diszkrétum-volta és a beteljesedés vágyott kontinuumja közötti szakadék újra megnyílt; a régi dichotómia, ha megváltozott alakban is, de újra előállt.

Ha Lukács ifjúkori esztétikáiban a műalkotások *Evangéliumok* voltak, akkor belőlük a kései esztétikában *Az apostolok cselekedetei* lettek. Antropocentrikus igehirdetést róni rájuk, harcosan vallásellenes küldetéssel, tartalmaz ‘világszerűséget’ követelni rájuk és általuk: mindez – *Az esztétikum sajátossága* egész antinomikusságával együtt – világos tünete annak, hogy a kései Lukács számára a forradalmi megváltottság reményteljes múltja és a beteljesedés ígéretes jövője egyként távolodni látszik a jelentől. Világos tünete annak, hogy Lukács számára a mű megváltottsága magáért valóan, azaz önnön formáltsága erejéből voltaképpen már egyre kevésbé *jelenvaló* mint történelmi ígéret.

Igaza van Heller Ágnesnek, *Az esztétikum sajátossága* valójában történelemfilozófia.³³ És ugyanígy mélyen igaza van Vajda Mihálynak is: Lukács filozófiai gondolkodásának

már heterogeneitásától megfosztott, már consonantiákra és dissonantiákra redukált világot egységesít. A racionalistikus filozófia tehát *öntudatlan... művészet*”. Lukács mindebből logikusan vonja le a következtetést arra nézve, hogy ez a fajta pánracionalista metafizika mennyiben képes megalapozni az esztétikum önállóságát: „A racionalista filozófiában, ha következetesen végiggondoljuk, felesleges a művészet. Mert az a Lét, amit ő megcsinál, a mi szerinte az igazi Lét, már *művészet*.” (A citátumok Lukács leveléből valók Popper Leóhoz, 1910. XII. 20., in: *Dialógus a művészetről, Popper Leó írásai. Popper Leó és Lukács György levelezése*, MTA Lukács Archívum–T–Twins Kiadó, 1993, 383 skk. o.) Ebből a belátásból adódik Lukács korai filozófiájának, meggyőződésem szerint, egyik legfőbb eszméje: a homogenizáló „ugrás” gondolata.

³³ „Lukács az esztétikájában egy olyan történelemfilozófiát vázol fel, amelyben individuum és nem egysége mint a történelem igazsága jelenik meg.” „*Az esztétikum sajátossága*, megismételjük, történelemfilozófia.” Heller Ágnes: „Az idős Lukács filozófiája”, in: *A Budapesti Iskola I.*, 423., 428. o.

indíttatásában kulcsszerepet játszik a vágy, hogy kontingenciánktól megváltassunk. Csupán kettejük nézetét kötöm össze, amikor úgy fogalmazok, hogy *Lukács esztétikája* (a korai éppúgy, mint a késői) *teológiai alapkérdésű történelemfilozófia*. Jelképesen fogalmazva, már *A regény elmélete* is ugyanúgy Hegelt és Kierkegaard-t akarja egyesíteni,³⁴ nyíltan és konzisztensen, ahogyan azt végső soron *Az esztétikum sajátossága* is tenni próbálja burkoltan és antinómiáktól terhelten – egyesíteni a történelem ‘nagy elbeszélését’ az ember „tényleges cselekvésével”.³⁵ Ez a fő cél Lukács esztétikáiban, amin nem változtat, hogy a ‘nagy elbeszélés’ és a ‘nagy tett’ útjainak áhított, hegeli-kierkegaard-i keresztződését a fiatal Lukács kantiánus kérdésektől elindulva *nem* találja meg, míg a kései Lukács az állítólagos marxi-lenini válaszok felől érkezve keresi *hiába*.

Ha egészében akarjuk átlátni Lukács jó fél évszázadot átfogó esztétikai gondolkodását, akkor annak *történetiségéhez*, megítélésem szerint, éppen a *teológiai* dilemmák adta nézőpont tűnik a legadekvátabbnak. A fiatal Lukács esztétikái – „töredékes törekvésként” arra, hogy egyetemes szemléletet találjanak az egyedinek és a történelminek az egyesítésére – egytől egyig önmegváltástanok voltak. Dogmatikai műszóval élve: autoszotériológiai kísérletek. Legfőbb tétjük az volt, hogy a műalkotásban adott megváltottság egyben lehetőségfeltétele legyen a történelmi paruziának is, és reális utat nyisson hozzá. A fiatal Lukács ennek az útnak a *negatív* teológiájáig³⁶ jutott, esztétikáját uralta még a fenomenológia. A kései Lukácsnál már a történelmi és dialektikus materializmus uralkodik, egy onto-teleológia; ennek pedig (Heideggertől tudjuk)³⁷ válfaja minden metafizika, így a *pozitív* teológia is. Ám *Az esztétikum sajátossága* antinómiáiban épp ez az objektív létörvénynek hitt onto-teleologikus szövedék feslik föl. Az antinómiák a mű belső indikátorai: világosan jelzik, hogy még Lukács kései, dialmat.-ban megboldogult művészetfilozófiáját is átjárja némi megelevenítő eszkatológiai feszültség.

Különös eset: egy vallásellenes esztétika dialektikusan materialista történelemfilozófiáját éppen rejtett teológiai dilemmái teszik elevenné. Ez azonban *Az esztétikum sajátosságának* már nem antinómiája, hanem *paradoxona*.

³⁴ Lukács a lehető legtalálóbban és legtömörebben jellemzi *A regény elméletét* a mű 1962-es előszavában, amikor úgy fogalmaz, hogy benne „a történelem hegeli dialektikájának kierkegaardosításáról van szó”. Lukács György: „Előszó *A regény elmélete* c. kötetéhez”, in: *Curriculum vitae*, Magvető Kiadó, 1982, 266. o.

³⁵ A „tényleges cselekvés” fichtei kategóriájához lásd *Történelem és osztálytudat* 379., 397., 400., 414 sk. o.

³⁶ A negatív teológia (és mellette a „negatív misztika”, „negatív démonológia” – ez utóbbi két kifejezés *A regény elméletéből* való) fontos kérdése Lukács ifjúkori esztétikáinak, és megítélésem szerint mélyen összefügg azokkal a filozófiai és teológiai motívumokkal is, amelyek fontossá tették számára Kierkegaard-t és Eckhart mestert vagy a zsidó és keresztény misztikát. A negatív teológiának a *Heidelbergi Esztétikában* játszott szerepét nyomatékkal hangsúlyozza Márkus György: „A heidelbergi művészetfilozófia”, in: *A Budapesti Iskola II.*, 31. o.

³⁷ „[A] metafizika a létező létezőségét kétféleképpen állítja elő: egyszer a létezőnek mint olyanak az egészét legáltalánosabb vonásainak értelmében...; ugyanakkor azonban a létező mint olyan egészét a legfelsőbb, és ezért isteni létező értelmében... is. (...) A metafizika... lényege szerint egyszerre ontológia a szűkebb értelemben, és teológia.” „Bevezetés a »Mi a metafiziká?«-hoz”, in: „...költőien lakozik az ember...”, T-Twins Kiadó-Pompeji, Budapest–Szeged, 1994. 185. o.

A FALU ÉS A ROBBANÁS

*GreCsó Krisztián Isten hozott című regénye
mint az Életem regénye újraolvasása*

A kilencvenes évek megkerülhetetlen irodalomtudományi könyvsorozatában, az *Újraolvasóban* Móricz Zsigmondnak szentelt kötetet *nem* találunk. (Sorolhatnánk még persze a lehetséges hiányzókat, mondhatnám például Krúdyt vagy Babitsot.) A nemrégiben Nyíregyházán megjelent, a Móricz-recepció mostantól kihagyhatatlan állomását jelentő, *Az újraolvasott Móricz* című tanulmánykötet¹ pedig a benne közölt írások jelentősége és érdekessége ellenére a *kiülsőségeket*, vagyis a nyomdai kivitelezést, a szerkesztés gondosságát, a terjesztést és elérhetőséget tekintve úgy viszonyul az előbbi sorozathoz, mintha Móricz, mondjuk, bő gatyában, mezítláb lépett volna be a frakkban feszítő Kosztolányi, Kassák, Szabó Lőrinc társaságába. Az újraolvasást címében is Móriczra vonatkoztató kötet² egyszerre mutatja meg, hogy a XX. század nagy klasszikusait „megelevenítő” szándék Móriczra is kiterjedt már, és azt, mennyivel nehezebben érte, éri el Móriczot az újraolvasás hulláma, mint klasszikus kortársait. Ez a legkevésbé sem meglepő, hiszen „nyilván lehetetlen úgy tenni, mintha nem történt volna semmi az elmúlt 125 vagy 62 évben, mintha nem lenne egy megsontosodott, helyenként és időnként átpolitizált értelmezői hagyomány, a legendás kezdetek, a forradalmi szabadcsapatos népies magyarvalóság cucc, a *Barbárok*, Emzse tömött bajusza, Nyilas Misi és a többiek”.³ Az irodalomtörténészeket bénító értelmezői hagyománnyal az élő irodalomnak könnyebb szembeszállni – meg is tette ezt sokat idézett esszéjében Esterházy Péter, aki a Móriczcal szemben elkövetett bűnökre, a kihasználásra, a kisajátításra, jelszóként a falra kenésre is kitért, igazolva Kulcsár Szabó Ernő nem kevésbé sokszor idézett megállapítását, amely szerint „sohasem az irodalomtörténészek írják újra egy-egy nemzeti irodalom történetét, hanem mindig az az élő irodalmiság, amely folyvást változó viszonyt létesít az őt magát is feltételező hagyománnyal. Olyan tervezhetetlen és előreláthatatlan dialógus ez, amely az irodalom létmódja felől teszi érthetővé, miért is kell szüntelenül újraírni az irodalom történetét.”⁴

Ez a híres, az egyik Móriczcal foglalkozó tanulmánykötet címét is adó, eredetileg egy novelláskötet utószavának íródott Esterházy-esszé mégis különös darabja az élő irodalom Móricz-újraolvasásának. Szerzője ugyanis, akit például Onder Csaba a legutóbbi évek Móricz-recepciójában játszott szerepét tekintve egyenesen az *Isten háta mögött* gyö-

¹ *Az újraolvasott Móricz. Előadások és tanulmányok*, Onder Csaba (szerk.), Nyíregyháza, 2005.

² Van ugyanis ennek a kötetnek két fontos, szintén periférikusnak nevezhető kiadóknál, kis példányszámban megjelent előzménye: *A magvető nyomában. Móricz Zsigmondról*, szerk. Szabó B. István, Budapest, Anonymus, 1993; *A kifosztott Móricz? Tanulmányok*, szerk. Fenyő D. György, Budapest, Krónika Nova, 2001. Mindhárom kötet egy-egy konferencia anyagából született meg.

³ Onder Csaba, „Hangérien bjugti (szex, lektúr, irónia, avagy Móricz Zsigmond írói indulása)”, in: *Az újraolvasott Móricz...* 121.

⁴ Kulcsár Szabó Ernő, *A magyar irodalom története 1945–1991*, Budapest, Argumentum, 1994, 23.

keresen új megvilágításba emelő Kulcsár Szabó Ernő mellé helyez,⁵ voltaképpen a háritás pozíciójából szólalt meg: „Azt az életet, amelyről Móricz ír, nem ismerjük. Nem ismerjük az életnek ezt a nehezét; a mi életünk nem így nehéz. Immár nincs »szénszünet«, nincsen »aratási szabadság«, az életünk nem harc, nem csata, hanem, mondjuk, problémahalmaz. Gondkazol. Vidám kis kombájnunk pöfög előrefelé – ha van pótalkatrész meg marokszedő lány. [...] Itt áll előttünk egy író, akit kifosztott az idő; az, amiről beszél, az, akiről, és az a nyelv, amelyen ott – mindez már nincs. Baja nem bajunk, illetve nem így.”⁶ Ez az 1987-es esszé nem állítható például az 1985-ös, Kosztolányi születésének századik évfordulójára született *Ünnepi beszéd és rekonstrukció* című írás mellé, amelyet Esterházy folyamatos és aktív, szépirodalmi szövegeiben, mostanában például Esti Kornél-történeteiben is tetten érhető Kosztolányi-újr olvasása kísér. Nem szeretnék Esterházy gondolatából kiindulva a származás ma már lényegtelennek tűnő kérdésén ironizálni, de még akkor is nehezen felejthető, hogy egy „gróf”, ráadásul egy pesti író szólalt meg Móricz kapcsán, ha tudjuk, messze vagyunk már attól a időtől, amikor Kosztolányi Dezsőné egy pesti úrnő egyszerűségével „önző, kíméletlen parasztnak” nevezte Zsigát.⁷ De annak ellenére érzékelhető, hogy Esterházyt és Móriczot, meglehetősen helyén használva most ezt a szöveget, „egy világ választja el egymástól”, ha Esterházy ebben az esszéjében íróársként meg is védi Móriczot, ezt a legkevésbé sem csupán a „magyar valóság megfestőjeként”, de legalább ennyire nyelvi értelemben is érdekes író: „Nem úgy ír, ahogy beszél, vagy ahogy az emberek beszélnek, hanem az írás úgy hat, mint a beszélt nyelv. Hogy tehát ez (is) konstruált, bizony: csinált.”⁸

Egy világ választja el és a nyelv köti össze Móriczot és Esterházyt, mondhatnám, ha termékeny lenne bármennyire is ez a szembeállítás. De ennek az ellentétnek az értelmetlenségét már a művek születésekor érzékelték: „referencialitás és nyelviség kiazmusát már Móricz kortársi befogadói is látták, és úgy tekintettek e szoros összefüggésre, mint ami ennek az epikus beszédmódnak az éltető erejét adja.”⁹ Mégis, nagyon egyszerűsítve, a Móricz-próza „világszerűsége” lehetett az egyik legfontosabb oka annak, hogy Móricz az újr olvasási hullámban Kosztolányival vagy Krúdyval ellentétes oldalra került. Ahogy Esterházy esszéje is jelezte, a nyolcvanas évek végén úgy tűnt, menthetetlenül kimarad abból az újr olvasási folyamatból, amely a kortárs irodalom és az irodalomtudomány „együttműködésének” köszönhetően kisebb-nagyobb mértékben megélenkítette például Mikszáth, Kosztolányi, Ottlik, Mátyás vagy Mészöly recepcióját. De a kánon, mint tudjuk, sosem alakítható pusztán egyéni akarattal!¹⁰ (vagy, a mostani esethez igazítva: nem marad mozdulatlan egyetlen, bármennyire is jelentős „kánonalakító” ha nem is elutasító, de legalábbis távolságtartó magatartása miatt). A mai magyar irodalom pedig semmilyen értelemben sem „egyhangú”, így nem kevés kortárs szerzőt tudunk napjaink irodalmából Móricz életművéhez kapcsolni. Szirácz Péter 2001-es tanulmányában a Móricz-olvasás megújításának egyik lehetőségét „a Móricz-örökséget megszólaltató, újíró, rekanonizáló, vagyis megelevenítő egyidejű szövegekben” látta: a *Kő hull apadó kútba*

⁵ „...a ’90-es években a Móricz újr olvasásáért legtöbbet tevő Kulcsár Szabó Ernő (Esterházyról most nem szólva)”, Onda i. m. 123.

⁶ Esterházy Péter, „Utószó, szó, szó”, in: E. P., *A kilökött hattyú*, Budapest, Magvető, 1988, 273–274.

⁷ Kosztolányi Dezsőné Harnos Ilona, „Móricz Zsigmondné Simonyi Mária – Maja”, in: K. D. H. I., *Burokban születtem*, Budapest, Noran, 2003, 435.

⁸ Esterházy, i. m. 275–276.

⁹ Valastyán Tamás, „A szenvedés narrációja (Móricz Zsigmond és Tar Sándor egy-egy novellájáról)”, *Alföld*, 2005/9, 48.

¹⁰ Szegedy-Maszák Mihály, „A bizony(talan)ság ábrándja: kánonképződés a posztmodern korban”, in: Sz.-M. M., *„Minta a szönyegen”. A műértelmezés esélyei*, Budapest, Balassi, 78.

című Szilágyi István-regényt, Tar Sándor novelláit, illetve az Erdély-trilógiával is összefüggésbe hozható történelmi regényeket (Márton László, Háy János, Láng Zsolt műveit) említette meg itt.¹¹ Valastyán Tamás Móriczot Tar Sándorral elemezte közös kontextusban, Balassa Péter sajnálatos módon torzóban maradt, csak néhány publikációból és egykori tanítványa, Beke Judit tanulmányából (amelyet az egyetemi órákon formálódó koncepcióról készített jegyzetei alapján írt) ismerhető Móricz-monográfiájában pedig kiemelt szerepet kapott volna a Mészöly Miklós, Tar Sándor, Láng Zsolt vagy Márton László egyes műveiben kimutatható Móricz-hatás, hiszen „a Móricz-rekanonizációhoz [...] rendkívül hatékony segítséget nyújt a kortárs irodalmi szövegek által teremtett interpretációs közeg”.¹²

A kortárs irodalom Móricz-újrólvasásának elevenségét igazolja, hogy a Szirák és Balassa által felsorolt szerzők mellé újabb helyezhető: Grecsó Krisztián Móriczhoz kapcsolódó esszéi és *Isten hozott* című regénye¹³ azt a lehetőséget kínálják fel az értelmezőknek, hogy olyan fiatal író segítségével olvassák újra Móriczot, aki a móriczi nyelv, a beszédmód, a narráció kérdéseinek összetettségére a közös világ pozíciójából hívja fel a figyelmet, nem tagadva a személyes érintettségét: „mikor az *Életem regényét* olvasom, valami kaparni kezd a lelkem alatt, a máj körül, és szorítani kezd a szívem egy különös erő. Nekem az a regény személyes létem zsákutcáit, örökké magammal hurcolt problémáim, a végtelennek tetsző, megörökölt küzdelmem ábrázolja; egyszerűen és bájos kegyetlenséggel. Móricz Bálint konfliktusai az enyémekek is, és sokaké, mindannyiunké, akik centrum nélkül, egy légüres térben és gyökértelenül nőttünk fel.”¹⁴ Grecsó úgy teszi élővé szövegeivel Móriczot, hogy nemcsak a világteremtés és a nyelvi megalkotottság ellentétének hamisságára mutat rá, de egyúttal segít az újrólvasást kiszabadítani a korábbi Móricz-értelmezések fogságából. Hiszen nemcsak a mára folytathatatlan recepciós hagyomány egyszerű követése jelenthet csapdát, de ennek merev elutasítása is, ahogy erre már Eisemann György felhívta a figyelmet: „Az olyan életművek esetében, mint a Móricz Zsigmondé, különösen kísért a veszély, hogy az idejétmúlt pánrealista koncepciók helyett, például a diszkurzivitás zászlaját magasra emelve, most egyedül azokat a szövegeket értékeljük, melyek a leginkább alkalmasak egy ellenkoncepció kialakítására.”¹⁵ Az Eisemann által emlegetett diszkurzivitás helyére a *metaforikusságot* is állíthatnánk: azok a Móricz-értelmezések, amelyek az eddig alapvetően a „realista” regénytradíció keretei közt vizsgált művek metaforikus olvashatóságát igyekeznek igazolni, az életmű egészének összetettségét könnyen elveszíthetik. Miközben megmutatják azt, hogy a Kosztolányi–Móricz, vagy Krúdy–Móricz szembenállás az irodalomtörténet által kreált, hamis oppozíció, az összemossással éppen a Móricz-próza sajátosságáról feledkeznek el.¹⁶ Krúdyt és Móriczot, akiket az irodalomtörténet könnyedén két eltérő „fiókba” gyömöszölt bele, az élő irodalom már régen

¹¹ Szirák Péter, „Az ösztön »nyelve« és a nyelv cselekedtető ereje. Szempontok Móricz Zsigmond néhány művének újrólvasásához”, in: *A kifosztott Móricz? ...* 229–238.

¹² Beke Judit, „Átok és panasz (Balassa Péter Móricz-recepciójáról)”, in: *Az újrólvasott Móricz... 28.*

¹³ Grecsó Móricz-olvasásának folytatásaként fogható fel a regényt követően, az *Élet és Irodalom* 2005. évi 37-es számában megjelent, *Barbárok* című novellája.

¹⁴ Grecsó Krisztián megnyitó szövege a Petőfi Irodalmi Múzeum *Életem regénye* című Móricz-kiállításához. Elhangzott 2004. október 24-én. (kézirat)

¹⁵ Eisemann György, „A Móricz-újrólvasás esélyei”, in: *A kifosztott Móricz? ...* 244.

¹⁶ Erre figyelmeztet *Úri muri*-elemzésében Benyovszky Krisztián: „rámutassunk a regény elbeszélésmódjában érvényesülő *metaforikusság* néhány jegyére – olyan jellemzőkre tehát, amelyek Móriczot egy tőle némileg eltérő prózahagyománnyal (Kosztolányi–Ottlik–Esterházy, illetve Füst és Kaffka) hozzák összefüggésbe.” Benyovszky Krisztián, „A lesben álló Érosz. Az *Úri muri* 25. fejezetéről”, *Prae*, 2001/3–4., 109.

egymás mellé állította. Évekkel ezelőtt Mátyás Iván: „Korántsem mostanában történt, hogy valaki előtt kicsúszott a számon: én mérhetetlenül nagy írónak tartom Móriczot. Erre ő szinte kifakadt: »Iván, te beteg vagy, hiszen korábban azt mondtad, Krúdyt szereted a legjobban. Hogyan jön össze ez a kettő?« És én abba a buta helyzetbe kerültem, hogy bizonygatnom kellett, e kettős vonzódás között nincsen semmi ellentmondás; én mindegyiküket nagy írónak tartom”¹⁷ – most pedig Grecsó Krisztián, akinek regénye egy Móricz- és egy Krúdy-mottóval indul.

A metaforikus olvashatóság számos Móricz-regénnyel kapcsolatban felmerült már.¹⁸ De a „korábban problémátlanul referenciálisnak, közvetlenül valóságvonatkozásúnak tekintett”¹⁹ *Életem regényének* az indítása is meglepővé teszi, hogy ez a mű csak a legutóbbi időkben²⁰ szabadult ki a „tényregény” sablonjából: „Egymásból kifejlő hasonlatok, képek, metaforikus alakzatok rendszere alkotja meg az elbeszéltek színterét a nyitóképben. A tropológiai mozgás a település téralakzatai és a természeti létezők között létesít kölcsönös cserét. A főutca átváltozik folyóvá, mellyel párhuzamosan rohan a Tisza. Az összepréselt házhelyek összegűjt lovakhoz hasonlíthatnak, kifejezve a benne élők egymásrautaltságát.”²¹ A szülőfalu, Csécsé metaforizálódása ugyanúgy végbe megy a regényben, mint a Móricz-család életét gyökeresen megváltoztató tragikus története, a Móricz Bálint által vásárolt cséplőgép felrobbanásáé. Már a „valódi” faluban is megtörténik a gép metaforizálódása, hiszen a modern technikát képviselő, embertelen, mivel az emberi munkát helyettesítő cséplőgép az egyik mitikus őselem nevét kapja meg: *tüzesgép* lesz belőle. Felrobbanása pedig nem egyszerűen az anyagi bukást jelenti: a robbanás apokaliptikus vízióvá változik (az ezt a szövegrészt tartalmazó fejezet címe is ez: *Apokalipszis*), s az apa és az anya ennek köszönhetően lesz az új világot megteremtő, magányos, kizárólag egymásra utalt emberpárrá: „Meghasadoztak akkor az ég kártyái s a templom boltozata beroppant, mint a homokvár. Villámok cikáztak és dörgött az ég, csak fül nem volt meghallására s szem megértésére. Abban a pillanatban ugyanolyan apokalipszis folyt le, mint a kémiai csőben, mikor elemek találhatnak egymásra s a H₂O vízre csapódik le. Nyugodtan vállalom, hogy abban a pillanatban megtörtént a magyar falu felbomlása egy új s másnemű elemmé. Apám és anyám egyesülése ekkor vált azzá, amivé szánta a sors: új társadalmi fajta jött létre bennük. Mind a ketten elvesztették régi valójukat örökre, s lett a magyar föld bolygótipusa belőlük, amely többet meg nem állapodhatott. Már csak egyetlen rendeltetés maradt számukra: gyermekek nemzése és felnevelése.”²² A *robbanás* az apa, a faluból kiemelkedő, de ezzel örök magányra ítélt ember sorsának és egyidejűleg az én-elbeszélőnek, vagyis a szövegben létező emlékező énnak a metaforája lesz: „Móricz Bálint elvesztette összes birtokát, anyósának a birtokát, és az egész család a robbanással kirobbant a faluból, és más vidékekre szórta szét a magyar sors.” (811.); „Két pólus, mondtam már nagyon régen, s eb-

¹⁷ „A pártfogók nagyon sokat tudnak ártani. Mátyás Iván Móricz Zsigmondról”, in: *A pálya szélén. In memoriam Mátyás Iván*, szerk. Domokos Mátyás és Lengyel Balázs, Budapest, Nap, 1997, 317.

¹⁸ Pl. a következő két tanulmányban: Kulcsár Szabó Ernő, „Beszédkör, szerepkör, ironia (Az Isten háta mögött mint elbeszélés)”, in: *A magvető nyomában... 24–52.*, illetve Kiczenkó Judit, „Légy jó mindhalálig”, in: *A magvető nyomában... 53–71.*

¹⁹ Görömbei András, „A Móricz-értelmezés új útjai”, in: *Az újraolvasott Móricz... 19.*

²⁰ Dobos István, „Példázat és emlékezés. A családtörténet újrajrása (Móricz Zsigmond: *Életem regénye*)”, in: D. I., *Az én színrevitele. Önéletírás a XX. századi magyar irodalomban*, Budapest, Balassi, 182–208.; Baranyai Norbert, „A falu személyiségformáló világa az *Életem regényében*”, *Szabolcs-Szatmár-Beregi Szemle*, 2004/4, 406–412.

²¹ Dobos, i. m. 182.

²² Móricz Zsigmond, *Életem regénye*, in: Móricz Zsigmond, *Regények VI.*, Budapest, Szépirodalmi, 1978, 817–818. (A továbbiakban csak az erre a kiadásra vonatkozó oldalszámokat tüntetem fel.)

ből a poláris helyzetből következtettem ki az egész házasságot szüleim között. A két pólus között szikra pattant, s lettem én. [...] S akkor jött a két pólus közötti érintkezés, mely az apám energiáját arra használta, hogy felrobbantsa a Pallagi-csoportot s a szélrózsa minden irányába dobja szét őket.” (700–701.)

A robbanás GreCsó regényében a hátoldalra kiemelt mondat miatt („Véletlenül nem ad a Teremtő egy gyönyörű lány szájába petárdát”) is különösen fontos történetesen keresztül jelenik meg – a szájában felrobbant petárdától szétszabdalt arcú lány éppen így, megcsúnyulva találja meg a helyét a faluban, még ha annak a peremére is kerül ezáltal. A robbanás móríci értelme, a faluból való kiszakadás azonban nemcsak Számfira Hildihez, hanem legalább ennyire az én-elbeszélőhöz, Gallér (a regény végére Klein) Gergelyhez köthető – a robbanásnak ez az értelme pedig a kötet cím- és hátoldalán látható cséplőgépnak, vagyis tüzesgépnak köszönhetően vezet vissza az olvasót Mórícshoz és az *Életem regényéhez*. (Természetesen nem kevésbé fontos az sem, hogy a regényt indító GreCsó-mottó éppen az *Életem regényéből* való: „a földmíves élete rövid, mint a gazdasági év. A tavasz már kimossa az emlékezetből a telet, a tavaszt a nyár. A falu kis házaiban nem marad jel, hír, emlék azokról, akik előbb lakták.” [730.]) A Klein Gergely számára a „nagy összeveszéskor” nyilvánvalóvá váló kizuhanás a falu védelméből Mórícznál az apokalipszis, itt a pokol képét kapja meg: „Az a világ roskadt rám, amely a leginkább az enyém volt addig. A védőburkom szorult meg körülöttem, az a dédelgett, üdvös univerzum változott pokollá, amelyik szellemi eszmélésem első napjaitól táplált.”²³ Pokollá azonban GreCsónál nem a falu elhagyása változik, hanem a falu maga, jelezve azt a kikerülhetetlenül ambivalens viszonyt, amely az íróvá válással a faluból szükségszerűen kirobbanó, mégis a falu szöveggé alakítására vállalkozó szerzőt szülőhelyéhez köti. Az *Isten hozott* egyik legfontosabb figyelmeztetése a Móríczkutatók számára az, hogy a „parasztíró” kliséjét olyan íróra aggatták rá, aki saját életének meghatározó jegyivé a faluval való szembenállást tette. Ennek a megállapításnak a nyomát megtaláljuk már a Móríczt „körbefonó” családi memoárokban is, például a testvér szövegében, Móríc Miklóséban: „Ő a falun mindig vendég, látogató, figyelő, együttérző. [...] Számára a falu nem közvetlen élmény, csak szemlélet és a látogatóban kelő megértés.”²⁴ Ő figyelte fel arra is, hogy a paraszti származás Móríc Zsigmondnál legalább annyira konstrukció, mint valóság – Móríc Miklós az először folytatásokban megjelenő *Életem regénye* kapcsán mondta állítólag a következőt bátyjának: „Érdekes, a te apád paraszt volt, az enyém iparos.”²⁵

A faluból való kiűzetés azonban Mórícznál nemcsak a robbanás metaforáján keresztül jelenik meg. Van egy olyan szöveghely az *Életem regényében*, ahol a felidézett emlékek ideje helyett az írás ideje válik fontossá: a „cicmóric” csúfnévben megőrződött fájdalmas gyermekkori emlék, amikor az apát nyúl helyett macskával etették meg (vagy legalábbis ezt terjesztették el róla a faluban később), a zsidótörvényekkel kerül párhuzamba. A regényben ez az esemény löki ki az apát végleg a falu közösségéből. Hiszen a faluban a szó a fontos, a falu szava és emlékezete, nem a valóság, ahogy ezt GreCsónál is olvashatjuk: „a tekintélyvesztés pedig a legkegyetlenebb csapás, mert a falu szava mindennél fontosabb: az életnél is. Életből sok van, mi több: nyüves és végtelen napok kietlen tömege van csak, de a falu emlékezete egy. Ha egyszer bemocskolódtál, véglegesen történt...”²⁶ A *cicmóric* csúfnév a *zsidó* szinonimája lesz az *Életem regényében*, „faji meghatározó”: „Mint a zsidók a mozdulatlan nemzetek kellős közepén, hiába bújtak már be a legszebb házakba, a leg-

²³ GreCsó Krisztián, *Isten hozott. A Klein-napló*, Budapest, Magvető, 2005, 292.

²⁴ Móríc Miklós, *Móríc Zsigmond érkezése*, Budapest, Szépirodalmi, 1966, 160–161.

²⁵ Móríc Virág, *Tíz év II.*, Budapest, Szépirodalmi, 1981, 162–163.

²⁶ GreCsó, *Isten hozott...* 43–44.

jobb életbe, a legbiztosítottabb jogi és alkotmányos formákba: megmozdul a tömeg, és egy pillanat alatt visszadühödik farkassá, s széttépi a közjük keveredett rókát. Más a szőre, más a bőre, más a hangja, más a minden életnyilatkozása. S a tömeg boldog, hogy rájött az igazságra: arra, hogy ez egy másfajta állat, s ha más, akkor szabad széttépni... [...] Ebben az órában, mikor e sorokat írom, a magyar főrendiház együtt ül és a zsidótörvény-javaslat utolsó döntését hozza. 1939 ápr. 18. Bennem felrémült a saját életemnek zsidótörvénye, amit a tügyi plebiscitum ugyanilyen szenvedéllyel hozott meg a Móricz-fajta ellen. Az ítélet tömör jelszóban csapott ki, s a jelszó ellen semmi védekezés. A számumot nem lehet bölcs szavakkal megállítani. Nincs ellene semmi védekezés, csak az, hogy ki kell várni, míg elmúlik s akkor akik életben maradnak, újra kezdek az egész harcot.” (1009.)²⁷

Ez a Móricz-család *valóságából* vett címőric csúfnév különös módon már hangzásában is a zsidócsúfólókhöz válik hasonlatossá, ráadásul azonnal *irodalmi* kontextust épít maga köré: ugyanúgy az idegenséget, az elhatárolódást jelzi, mint Ady 1907-ben a *Budapesti Napló*ban, majd kötetben 1943-ban megjelent, antiszemita versként elhíresült művének címbe is kiemelt szavai, a *zickene, zaccene*. Ady verse két lehetséges, közszájon forgó rigmusra utalhat vissza. A rövidebb verzió így hangzik: „Zickene-zaccene, zümmög a zsidó. / Tátele, mámele, sárga bugyogó.” A hosszabbik változat viszont már a tiszzaeszlári esetre is reflektál: „Solymosi Eszter vére de piros. / Száz forintos bankó de szép papiros. / Zickene-zaccene, zümmög a zsidó. / Tátele, mámele, sárga bugyogó.”²⁸ Ahogy ezt Lengyel András igazolja, a legkevésbé sem lényegtelen, Ady melyik változathoz idéz, hiszen „a rövidebb »változat« egy premodern folklórszöveg, amely – jellegéből következően – az eltérő szociokulturális sajátosságokkal való, azoktól elkülönülő etnikai karakterizációt végzi el. Durva és gúnyos, de funkciója nem több, mint elhatárolódás: a *más*-ság kinyilvánítása és megerősítése. A hosszabbik »változat« viszont már egy modern szöveg, egyféle antiszemita csasztuskaváltozata a folklórszövegnek.”²⁹

Ady verse, illetve a vers mögött álló kétféle rigmus ezúttal azért különösen érdekes, mert míg zsidónak lenni az *Életem regényében* a falutól való elkülönülést jelent, vagyis a zsidócsúfóló első változatához kapcsolódik inkább (bár a zsidótörvények emlegetése miatt az „antiszemita csasztuskát” is felidézheti), addig Klein Ede esetében, éppen a vérvád miatt, a kitaszítás radikálisabbá válik, és így a Solymosi Esztert is emlegető verzióhoz köthető. A Grecsó-regényben azonban nemcsak Klein Ede, de az én-elbeszélő, Gallér (Klein) Gergely is szembesül „saját életének zsidótörvényével”, az ő alakján keresztül a zsidó kitaszítotttság a mórliczi jelentését mozgósítja, hiszen a másságot felisme-

²⁷ A Móricz-szövegkiadások felülvizsgálatának sürgősségét jól jelzi az *Életem regénye* datálásának különössége: a mindmáig leginkább használt, a Szépirodalmi Könyvkiadó Móricz-összkiadásában megjelent verzió ugyanis az 1938-as évszámmal indul, miközben a szövegben, ahogy idéztem, szerepel az 1939 ápr. 18.-as dátum. Másutt is az 1938-as évszámot találjuk, lásd pl. Nagy Péter, *Móricz Zsigmond*, Budapest, Szépirodalmi, 1975, 455. Az 1978-as kiadásban egyébként két szövegcsontítás is van, igaz, legalább jelzetten. Az első szerepel a Szörényi László gyűjteményében: „Meghatottan láttam a [...] Ruszinszko asszonyairól szóló felvételeken, hogy ők ma is fehér gubában járnak” (795.); itt, ahogy Szörényi is írja, a *visszacsatolt* szó szerepelt az 1939-es, az Atheneumnál megjelent kiadásban. (Szörényi László, *Delfinárium. Filológiai groteszkek*, Miskolc, Felsőmagyarország, 2000, 45.) Van viszont az 1978-as kiadásban még egy, Szörényinél nem olvasható csontítás: „Milyen különös, hogy az adatkutató ivadék számára csak ezt az egy adatot őrizte meg a [...] szétszórt telekkönyv.” (818.) Itt a következő szavak maradtak ki: „trianoni nemzetgyilkosság által”. Lásd az 1939-es kiadás 139. oldalán.

²⁸ Lengyel András, „Egy „antiszemita” (?) Ady-vers. »Zickene, zaccene, satöbbi«,” *Holmi*, 1996. július, 956.

²⁹ Lengyel, i. m. 958.

rő és megbélyegző, az oda nem illőnek nyilvánítottat önmagából kilökő falu képe rajzolódik ki.

Az *Isten hozott* középpontjában álló történés, a holocaust után falujába visszatérő Klein Ede újbóli kiűzetése a faluból, a fejére olvasott vérvád tehát, bármennyire reális történés,³⁰ legalább ennyire egy irodalommal alakított reális történésnek, vagyis Móricz „zsidóvá válásának” interpretációjaként is felfogható. S az önéletrajzi meghatározóval csak nagyon óvatosan illethető *Isten hozott*, amely még főszereplője születési idejét is jelentősen eltávolítja az íróétól, személyes történetét rejt Gallér Gergely apakeresése és zsidóvá válása mögé: Grecsó Krisztián helykeresésének, írói sorsának történetét. Hiszen a kiűzetés a faluból megtörtént Grecsó Krisztiánnal is előző könyve, a *Pletykaanyu* megjelenése után: „A *Pletykaanyu* másik »hozadéka«, hogy a szülőfalu, magára ismervén a könyvben, a szerzőt (és családját) kiátkozta. A média által föltupírozott, mesterkéltné botrány mellékes most, nincs jelentősége, de a durva reflexió láthatóan elindított egy alkotás-lélektani folyamatot, amelyben Grecsó az egyes szám első személyben beszélő főszereplőjét egészen a megalázott árvaság helyzetéig vezetheti.”³¹

Az árvaság mint nemcsak az én-elbeszélőhöz, de a köré épülő baráti körhöz is kötődő jegy az *Isten hozott*-ban az időből való kizuhanást, a múlt megszakadását jelzi. A kötet elejére emelt Móricz-mottó pedig éppen az erről a kérdéstről szóló, az Üvegszemű Tót által elmondott monológban ismétlődik meg: „Tudja, azért eszi a srácokat a fene az időért, pontosabban a múltért, mert nincsen nekik semennyi se. [...] Ha nincsen apja a férfiembernek, akkor nincs mögötte semmi, csak kongó üresség, szomorúság és bánat. Mert az idő meg a múlt, önnek nem kell mondanom, férfidolog. [...] Itt van ez az árvakör, ahogyan csúfolják őket a hátuk mögött, persze, hogy körmük szakadtáig kergetik az időt. Miért ne tennék? Férfiak! Nem lehet az, hogy úgy van a paraszt élete, olyan röviden, kurtán, mint egy gazdasági év! Hogy a tavasz már kimossa az emlékezetből a telet, a tavaszt meg a nyár, hogy a falu kis házaiban nem maradna jel, hír, emlék azokról, akik elébb laktak?”³² Az árvaság Móricz regényében az apa, Móricz Bálint alakjához kapcsolódik, akit éppen az emel ki a faluból, hogy megszakad nála a generációkat és egyéneket egyformává alakító folytonosság, és ez a népmesék saját közegükből kiszakadó, a próbatételek után királlyá koronázott hőseihez teszi hasonlónak: „az apám rendkívüli szerencsémre árva volt, s nem kapta meg a szabályszerű nevelést. [...] Minden népmesének az a tendenciája, hogy a szegény elmegy királynak. A parasztsorból való kivándorlás felfelé: ez a mese.” (736–737.) A faluból való kiemelkedést, a kiszakadás fájdalmát és személyiségteremtő erejét azonban, ahogy Grecsó, úgy Móricz is két alakhoz kapcsolja: Móricz Bálint sorsa mellé áll az (önéletrajzi) én-elbeszélő, Klein Ede sorsa mellé pedig Gallér (Klein) Gergely kerül. Móricz a folytonosságot apjának szöveggé írásával teremti meg, így konstruál egy a valóságostól valószínűleg számos ponton eloldódó apa-figurát. (Gondoljunk csak a testvér már idézett aforisztikus megszólalására a Móricz által paraszttá „váltotatott” iparos-apáról.) Gallér Gergely a Klein-napló utáni nyomozáson keresztül talál (alkot) meg egy apát önmaga számára.

Ez az apa-keresés, illetve apa-teremtés ugyanakkor Grecsó írói tradícióépítésének metaforájaként is felfogható: Grecsó Krisztián, miközben a regénye elejére kiemelt Móricz-mottóval éppen a falut és az emlékezetet állítja szembe, az *Életem regényét* az aktív újraolvasás, vagyis a teremtő emlékezés révén emeli be a hagyományba. A Móricz felé irányító

³⁰ Klein Viktor zsidó boltos 1948-as szegvári esete elolvasható pl. Pelle János, *Az utolsó vérvádak. Az etnikai gyűlölet és a politikai manipuláció kelet-európai történetéből*, Budapest, Pelikán, é. n., 252–262.

³¹ Reményi József Tamás, „Titkos élet (Grecsó Krisztián: *Isten hozott*)”, *Népszabadság*, 2005. augusztus 6., Hétféje, 11.

³² Grecsó, *Isten hozott*... 232–233.

mottó az *Életem regénye* egész szövegét párbeszédbe hozza az *Isten hozott*-tal, hiszen a falu és az emlékezet kérdésén túl még fájdalmasabb közös titkokhoz vezetheti el az olvasót. Megmutatva azt, hogy egy írói univerzum miképpen válhat eleven tradícióvá, hogyan léphet egy szövegvilág a „valós” világból eltűnő emlékek helyére. És így a faluból hiányzó emlékezetből irodalmi emlékezet lesz: „Móricz valósága az én elbeszéléseim emlékezete, eredeti ideje, centruma, hagyománya, az én szövegeim akkor is erre emlékeznek, mikor én nem, mikor engem már fáraszt a nyomorúság, a nincstelenség, a magyar paraszt lelke, az én elbeszéléseim Móricz miatt vannak benne az időben, és általa létezik egy, az elbeszéléseim számára szent idő és tér, egy, a reflektálatlanság következtében már nem profán valóság, ami a szent befogadás lehetőségét adja meg az én elbeszéléseimnek, amik erről akkor is tudnak, amikor nem.”³³

³³ Grecsó Krisztián, „Önmagunk eredete”, *Kortárs*, 2003/1, 83.

CÉLTALAN ASZKÉTÁK

*Gazdag József novelláskötetéről**

Volt nekem egyszer, nagyon régen egy barátom, aki filozófusnak készült, és egy beszélgetés alkalmával azt találta mondani, hogy: „Az adottság bírálata nem adottság.” Ez a beszélgetés egy behavazott cukorrépafieldön zajlott 1977 késő őszen. Gazdag József, akiről az alábbiakban szó lesz, ekkoriban vagy kevéssel ezelőtt születhetett, aztán – immár felnőtt férfiként – megírta és közrebocsátotta a *Kilátás az ezüstoffenyőkre* című kötet novelláit, amelyek olvastán eszembe jutott az imént idézett rövid, rejtelmes mondat.

Az elbeszélő próza egyik nagy paradoxona, hogy a regényben vagy az elbeszélésben sohasem az történik meg igazából, ami a cselekmény tárgya, ami történéssorként felsejlik vagy kirajzolódik. Mondhatnám úgy is, hogy valójában maga a felsejlés vagy a kirajzolódás történik meg, továbbá mindaz, ami vele jár. Ez az, ami az olvasásra érdemes elbeszélőknél nem adottság. És a mindenkori olvasó óhatatlanul ezek felől pillanthatja meg azokat a dolgokat – eseményeket, körülményeket –, amelyeket az elbeszélő adottságként kezel.

Ebben az értelemben nemcsak a „fabula” és a „szüzsé” állítható szembe egymással (vagyis körülbelül az, ami cselekményként kihámozható és az, ahogyan ez el van beszélve), mint azt az orosz formalisták gondolták, hanem az elbeszélői értelemben vett belső világ is feltételezi és megjeleníti önmaga külvilágát. A behavazott cukorrépafield adottság, az adottságról folytatott beszélgetés nem az.

Gazdag József kulisszái nincsenek behavazva, inkább az eső, a köd, a repedések, a málladozó falak jellemzőek rájuk. Csakhogy vigyázat: ezek a kulisszák olyan rejtkehelyek, amelyek nem rejtenek senkit, semmit, legkevésbé a rejtőzés erőteljesen kidomborított motívumát. Ezek az írói értelemben vett külvilághoz tartoznak, minden kellékükkel és díszítményükkel együtt (példának elég felidézni a *Mozgásterünk szűkülésének fokozatai* című elbeszélésből a rezonőrként szereplő pókot vagy az esővízben fuldokló egereket – ők is az adottság mozzanatai), és ez nem is túlzottan meglepő.

Ennél valamivel meglepőbb, hogy a szövegekben felbukkanó szubjektumok, olykor egyes első személyben tudósító narrátorok is külvilágként vannak jelen, némelyikük valóságos díszletraktár. A légúti betegség és a vele járó tünetek majdnem minden írásban előfordulnak, mint egy vissza-visszatérő köhögőroham, de az írói külvilág részeként, egyfajta nagyobb méretű kórokozóként van jelen az Ágnes név viselője is, aki minden írásban más-más férfihoz volna hozzárendelhető, ha véglegesen el nem távozott volna vagy ha nem volna véglegesen eltávozóban.

Kérdés azonban hogy: vajon Gazdag József novelláiban egyáltalán megvannak-e még a szubjektumok? Nem inkább a szubjektum pusztulása-e az, ami ténylegesen megtörténik ezekben a szövegekben? Gazdag a kötet minden írásában kísérletet tesz rá – persze változó eréllyel és eredménnyel –, hogy a megszokott értelemben vett személyről leválassza az individuumot, vagyis a szó szoros értelmében tovább nem oszthatót, azt, amit a gondolkodó magyarok a nyelvújítás korában úgy is próbáltak nevezni, hogy „önnenés”.

* Elhangzott a Bródy Sándor-díj átadásán, 2005. október. 7-én a Múcsarnokban.

A kötetnek szerintem nem az a legfontosabb jellegzetessége, hogy szomorú történetek vannak benne, vagy hogy a szereplők gyakran köhögnek, hanem az, hogy az írásokban a külső és a belső világ szembenállása helyett két külső világ szembenállása figyelhető meg, és a köztük levő senkiföldjén ott a személyiségről leszakadt, csupasz önnehes.

Ami a felsejülő vagy kirajzolódó történésorokat illeti, érdekes volna öt-hat sorban összefoglalni őket, és közben figyelni, melyik írás hagyja magát, melyik áll ellen (és mi-képp) a kivonatolási kísérletnek. A kötet első írásában, a *Kísérlet egy Vencl-paradigma felállítására* című, majdnem szabályos, klasszikusan szabályrontó novellában az „ami” és az „ahogy” úgyszólván két jóbarát; a kötet végén olvasható címadó írásműben olyannyira hátat fordítanak egymásnak, hogy a személyiséggel együtt a sztori is szétmorzsolódik. A *kegyelem pillanata* című elbeszélésben a történésor szerveződése viszonylag problémátlan, viszont a szemlélet radikalizmusa háttérbe szorítja az eseményeket, legyenek azok bármennyire meghökkentők vagy ijesztők; fontosabb náluk az „önnenés”, a nem-oszthatóság mint eredmény és gesztus – a lecsupaszított, magára hagyott, nyugalmat és enyhülést nem találó monász.

Ha Gazdag József írói attitűdjét figyeljük, ismét az adottsággal kerülünk szembe. Ő tudniillik ugyanabból vagy majdnem ugyanabból indul ki, mint a művész-, zseni- és egyéb adottságtörténetek szerzői. E történetek szereplőiben megjelenik egy figyelemreméltó, rendszerint értékes vagy értékesíthető tulajdonság, ez előbb-utóbb elhatalmasodik, konfliktusok forrása lesz, végül vagy ezek, vagy az adottság belső ellentmondásai (ezek felismerése) a szereplő bukását okozzák. E történetek sora a késő romantikától a késő modernizmusig húzódik, az Andersen-féle kis hableánytól kezdve Kafka éhező-művésznén át a Patrick Süskind-i parfümgyártó szörnyetegig, hogy csak néhány jobbat említsék.

Gazdag József kerékpárosbajnoka, vagy a Prágában tanuló fiatal norvég író, vagy akár a címadó elbeszélés narrátora is, aki jónak látja elárulni magáról, hogy „az első hetekre jellemző napi harminc, nem ritkán negyven hasznavehetetlen vázlat helyett ma már csak napi tíz-tizenkét hasznavehetetlen vázlatot készítek”, tekinthetők volnának adottsághősöknek is, a róluk szóló szöveg úgy indul, mint egy-egy adottságtörténet. De nem úgy folytatódik. Gazdag József nem tekinti problémának azt, ami adottság. Nem kívánja elmélyíteni, árnyalni, nem hozza felszínre a benne lappangó ellentmondásokat. Nem érdekli sem a szlovák biciklibajnokság, sem a nyolcvanas évek fiatal norvég irodalma, sem a zsilipekről készítendő tervrajzok tömege. Gazdagot egyetlen dolog érdekli: az a tény, illetve folyamat, amelyben a felismert adottság felbomlasztja a személyiséget. Aki az eredményre kíváncsi, kezdje a kötet olvasását *Az árnyak kifürkészése* című novellával.

A szó tágabb értelmében viszont másmilyen eredményről is beszélhetünk: egy radikális írásmódról, egy önmagát elszegényítő, ám ezáltal intenzívvé tevő írói világ kiépüléséről. Egy könyvről – húszas éveiben járó szerző első kötetéről –, amelyet érdemes elolvasni, sőt érdemes más olvasók figyelmét is felhívni rá. Ellentétben az írások szereplőinek céltalan aszkézisével, Gazdag József írói aszkézisének jól felismerhető célja van: felfedezni és megrajzolni az emberi létezés határának egy olyan szakaszát, amelyhez a mai magyar irodalomban rajta kívül más nem fér hozzá – vagy ha mégis, nem azzal az elszántsággal, mint ő.

Ehhez képest szinte mellékes kérdés, hogy létező személy volt-e Szent Boleszláv, akit az egyik írás szerint Krumlov főterén végeztek ki 1619-ben, és hogy egy másik írásban mi történik a windsori hercegnő lakodalmáról szóló egész oldalas, fényképes riporttal, különös tekintettel a „szórakoztatóipar” szóra, és hogy az egész kötet – nagy bátorságról téve tanúságot – azzal a kétbetűs szócskával végződik, amellyel a legtöbb Shakespeare-dráma magyar fordítása: „El”.

NAGY FORMA

Aczél Géza: (ablak)(szakács); (szakma)alkony

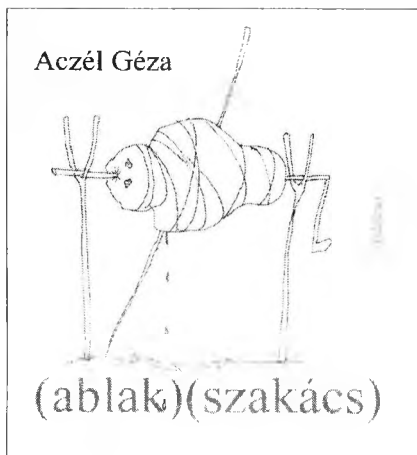
A két verskötet nem minden kimódoltság nélküli – bizonyára szándékoltan a lírától elidegenítő – címe, a szókezdő betűket nézve, egymás inverze. Sajátságosan „rímelő” viszonyban állnak (a rímnek kitüntetett: megújított és megrégített szerepet szánó költemények élén), a zárójelhasználat is részben összecsendíti, részben feleselteti a ketőt. Domináns a-tól/-ig jelleg, de mert sem a 2003-as (ablak)(szakács), sem a 2005-ös (szakma)alkony nem él szóközzel, a szavak jelezte két szélső pólus egy-egy betű- és jelsor folyamatában érvényesíti magát. A két verseskönyv egymáshoz képest is pólus, illetve egymásnak is folyamatai, folyományai, oda és vissza: kölcsönös, roppant szoros értelmezői kapcsolatban működnek.

A nem szokványos – kisbetűs, zárójelező, a címtárssal dialogizáló – címstruktúra többféle, jótékonyan talányos olvasásmódot tesz lehetővé. Egyfelől az *ablakszakács* lehet a szürrealisztikus gasztronómiai, másfelől a *szakmaalkony* a realisztikus literarizáló olvasat. Az első gyűjtemény az (ablak) és a (szakács) című ciklusokkal elválasztja (egyébként egymásba olvadó) összetevőit. A második már egyetlen sorozatban, tömbben közli az immár mindig egyszavas című darabokat, melyek között valóban van *szakmaalkony* (a 2003-as könyv még megengedett olyan cím-bőbeszédűséget, mint *frankfurti leves*, *túrós csusza*, *ököruszály leves*; és tartalmazott olyan maga-is-vers-utószót, mint Juhász Ferenc *Aczél Géza élet-receptkönyve* című himnusza. NB.: fontos, hogy manapság szakácskönyv- és receptműsor-dömping van).

Bármelyiket válasszuk is a szolid címrébuszok feloldási lehetőségei közül, a kezdés és a végzés, a kezdet és a vég áttételes, gazdag tartalmú jelölődése aligha hull ki a megfejtésekből. A szakács és a szakma szókezdő sz betűje a zs inverze lévén, ezek a versek ugyan nem ától cettig – és cettől áig –, csak *a* és *sz*, *sz* és *a* között fogják be világukat, ám olyan (epikus elemekkel bőbeszeden ékített) narratíva keretében, amely a születés és a halál, illetve a halál és a

halál fesztávjába sűríti a megbontott időt. Az *a-zs* tartományt, az *a*-tól *zs*-ig teljességet csupán sejteti, asszociáltatja az *a/sz*, *sz/a* által felidézett csonka ábécé, csonka létenciklopédia. Itt az *alkony* – de maradt még *lauf*. Sőt – ahogy a *felnóta* kesernyésen tételezi, talán Danténak is üzenve – az *ötvenhét* még csak „az életút fele” (a világ száztizennégy éves korában elhunyt legöregebb emberének mércejével), noha „innen már csak lemenő lépcsők”...

Az enciklopedizálás érzete – az, hogy egy ember, egy felebarátunk versben írt, mindösszesen úgy százötven oldalnál nem terjedelmesebb sors-

Új Palatinus Könyvesház Kft.
Budapest, 2003
70 oldal, 1290 Ft

enciklopédiáját forgatjuk, s vetítjük át a saját sorsunkra – nem véletlen. Lexikonok köteteit szokás szócikk- vagy betűcsoport-határaik alapján emlegetni. Találunk is – hosszú ideje – a könyvpiacon egy fogalomtárat, az *Ablak-zsiráf* címűt, mely kisiskolásoknak mutatja be a „teljes” környezetet. Két verseskönyvünk lírai beszélője, a recept- (és a nem recept-) versek szakácsa nem rejt véka alá, hogy a családon belül egy olyan felserdült gyermeknek is főz, aki szinte bizonyosan bevitte az otthoni könyv-vérkeringésbe az *ablakzsiráf*ot. Az *(ablak)(szakács)* és az *Ablak-zsiráf* kissé infantilizáló áthallása a költőnek dolgozik, a termékeny alulretorizálás révén. Hiszen a *(szakács)*-versek – majd az ételekkel már kevesebbet törődő transzformációik – a haldokló testvér alakjának már-már túlvilági kalauzolásával a bátyot és az öcsöt is visszaviszik a gyerekkor periódusába (ez a későbbi könyvben lesz fontos szólam), s ekkor a hajlékonyan kezelt nyelv részlegesen visszavált az eszmélés vagy a kamaszodás időszakának nyelvi tudatába, szókincs- emlékeibe. Persze hogy ez alulretorizálás lenne...? Inkább: stílári alap, előzmény, melyből fel lehet lépni a hétköznapiasított választékoság, a jól követhető bonyolultság finom fogalmazási trendjeinek platójára.

Az ételek alapanyag-arszenálja és maga a főzés is (látszólag) alulretorizáló, alástilizáló előzmény, profán kellék és apparátus a metafizikai becsvágyat nem kendőző, erős koncepciójú lírikusi tevékenység számára. A „receptkönyv” ötlete azonban csak kiindulás, s már 2003-ban sem vezetett el a matéria egészéhez. A 2005-ben publikált harminckét mű ablaka máshonnan nyílik, mint az előző huszonegyé. Ám a két könyvtárgy külsőleg is fedi és kommentálja egymást. Kass János illusztrációi az idősebb művészbarát empátiájáról tanúskodva integrálódnak a versek sorába. Az *(ablak)(szakács)* (a továbbiakban, ha szükséges: *A*) grafikái olykor karikatúrisztikusabbak, ráérezve az izzó, tragikus iróniára. Mégis a létbevetettség, a némult árvaság süt a takarékos vonalakból. A fekete égítést felé veremből kapaszkodó gödörmber rajzának egy variációja a *(szakma)alkony* (a továbbiakban, ha szükséges: *Sz*) lapjain is megdőbent, hogy az univerzális mögöttesű koromkör, koromgömb és a lerokkadó egó kontrasztja újra és újra ránk kiáltson. (Így mutatja marhavér színén a feketét és a fehéret a borító is. Kár, hogy az *Sz* címét az illusztráció elhelyezésének kedvéért két szóba, egymás alá kellett tördelni, a belső címlapon más írásképet lelő bibliográfusok bosszúságára. Ebben a kötetben tipográfiailag megoldható lett volna, hogy a hosszúsoros, -hasábos költemények verstesteiből két, három, négy sorok ne lógnak át csúful a páros oldalakra – azaz valamivel több fusson át, nem véve el a nyomatókat az addigiaktól eltépett befejezésekről.)

Juhász Ferenc *nagyláncon* ír Aczélról. Inkább Juhász-látomást, mint Aczél-jellemzőt. „Szegény jó Berda József ihlete volt ilyen étel-mámor hatalmú!”, bocsátja útjára az *A* utószavában a megállapítást, mely az *ilyen* nélkül igaz is. Berda étel- és élethabzsoló hedonizmusa azonban egészen más, mint Aczél rezignáltabb vonzalma, inkább a konyhához és főzéshez, s nem az étekhez és az evéshez. Ott gyakoribb az ódai hangszerelés, humorral megfuttatva; itt uralkodó az elégikusság, s nincs mosoly, amely el ne fojtódna. Amennyiben nem egészen releváns előképet keresek – s a világirodalom nyilván mintául szolgáló evésdicsérő rabelais-iról, a magyar líra és epika ínyciadáiról lemondok –, a versek külleme, műtelevenítő tónusa, a belenyugvó elszen-

Jelenkor Kiadó
Pécs, 2005
88 oldal, 1600 Ft

vedő alkalmanként ellenszegülő tónusa, a markáns vershős én-utazása Kálnoky László kései Homálynokyi Szaniszló-vallomásait inkább juttatja eszembe, még az evés-ivás rekvizitumai nélkül is.

Sok szerencsénk nem lesz a beágyazással, párhuzamokkal. A tények persze elősorolhatók. Aczél Géza, az irodalomtörténész: Kassák Lajos monográfusa – és Kassák mind-egyik Aczél-versbe belekóstol. Füst Milán azt kiabálná, hogy ez az egész verskép, egész versgondolkodás tőle van! A klasszikus modernségből Babits és Kosztolányi alkalmi vendég a debreceni költő asztalánál. Nem nagyon nyúlnak a falatokhoz, csak erre jártak. A félmúlttá váló jelenben Orbán Ottó értett ezekhez az irgalmatlanul nekiszaladó verssorokhoz (is), és „az öreg Petri” szándékozott átesztétizálni a főzést (két-három versében meg is tette). Ki ne maradjon József Attila, a százéves, az örök, akitől számos felejthetetlen étel- és evésmotívum bukkanhat fel memoriterként is. Aczél Géza sokszor fordul hozzá a szövegeihez – s ez, akár csak a textuális és gesztusszerű hommage-olások sora, vagy észrevehető, vagy kevésbé, vagy fontos, vagy erőltetett, vagy tisztán megvillanó, vagy komplex-fénytörélesen képzett. Az *Sz-ben az alkalmi (vajda misunak ajánlva)* cílozhat József Attila *Alkalmi vers...*-ére (Ignotusnak címezve), lehet minden hetedik szót a *JA*-szótárból kihüvelyezni, de rögvest a második sorban a „milyen volt szürkeségét” *leső* szó szerkezet (más hangsúllyal, mint elsőre vélénk: a „milyen volt” számára külön eseményindexek tartandók fenn) elsődlegesebben Juhász Gyuláé, mint József Attiláé, priméribben Sárvári Annáé, mint a mamáé. Ha egyáltalán bármelyiküké. Aczélnál a vendégzavakat beissza a gyakorta huszonkét-huszonöt szótagot is számláló sorok központozás nélküli szivacsja. Megtalálsz egy intarziát? Öröm. Jelentésdúsulás. Ám *oda* már nagyon ritkán kötődik. Itt a helye, itt az identitása.

Úgy vélem, az *(ablak)(szakács)* és a *(szakma)alkony* költeményei – a Berda-reminiszcenciák, a Petri-kollegialitás és minden egyéb stigma ellenére – csakis Aczél lírájának belső fejlődéstörténetéből, továbbá nem különösebben megjásztott, korrekt irodalomundorából vezethetők le. Pályája kezdetétől (*Másnapos freskó*, 1975) megvolt nála a hang és a versről való elmélet, viszont egy ideig nem jött össze az a (kötet)szerkezet, mely az egyes verseket tényleges értékeik szerint láttatva az egészre, a rendszerre – a művek helyett Aczél költészetére – terelte volna a figyelmet. 1994-ben *A térség kritikája* – hasonló című középső ciklusában – a „dicséret” és a „kritika” verseinek szisztematikusan váltogatásával rátalált arra a technikára, amely a partikuláris, a publicisztikus, a centrális, a tradicionális, az alkalmian játékos és egyéb témák sokféleségét homogenizálni, repetitív beszédfordulatokkal és variációs fogásokkal súlyosítani és könnyíteni egyszerre tudta (*a korosztály dicsérete; a tömegétkeztetés kritikája; a kiskert dicsérete; a tömegtájékoztatás kritikája* stb.). Ebben a láncon a kicsinyhez, a kis-hez hozzárendelt egyén, a magánlány az őt benyelő társadalmi-történelmi nagyszerkezetekkel, „térségekkel” szembesítette magát. A nyitó *öt tétel* ciklusa a dicséret, a köszönet, a főhajtás verseit gyűjtötte egybe, a záró *vé* fejezete a szociális és a művészeti rosszallás fóruma lett (*andrej tarhanov vogul költővel...*; *gyászvers apjának...* stb. – *elpangtak bizony napjaink; szomorú kintorna; nagy temetői posztmodern; cirkusz* stb.). A nagyívű komponálás és a lendületes, formáló aprómunka sodrában az én hasadt, kettős tudata már megelőlegezte a válogatott versek, az 1997-es *A. G. úr X-ben* erős (a verselési sokarcúságot sem rejtő) szólamait. A Déry Tibor 1960 tájt írt, jóslatoló (anti)utópiaregényét (*G. A. úr X-ben*) szellemi támaszul alkalmazó, de a saját monogrammal – is – perszonalizált gyűjtemény jogos bizodalommal vette át a maga egészében az *öt tétel* darabjait, *a térség kritikája* cím alá ide vitt, változtatott és vegyesebb anyag pedig már az *ablakhalállal* végződött, mely *(ablak)halálként* nyitja az *A-t*, felvezetve még *öt sötét fényű* (*ablak*)-os verset. Az *(ablak)koldus*, az *(ablak)csönd*, az *(ablak)sánta* az *(ablak)tabu* és az *(ablak)szakács* után, a *(szakács)* ciklusba váltva, pusztán a *tartalom* alapján, a *csipetke*, a *lecsó*, a *lapcsánka* és a többi mintha mást ígérne.

A most körvonalazott két kötetben egyként benne volt, ciklust záró helyen, az 1988-ban keletkezett *néha a géniuszoikat is meg kell köszönteni mondom barátainknak juhász ferenc vacogtatóan nagy könyveit szorongatva* című (alkalmi: Juhász hatvanadik születésnapját ünneplő) vers. A szintaktikai egységekből, egységegyüttesekből alkotott hosszú versmondattal ekkor érte el addigi felsőfokát. A prózavers hagyományát is gyümölcsötető beszédmód ritmikáját a sorvégek karakteres rímei szabályozták, az önrímtől („köszönteni”–„köszönteni”) a katógó összehangzáson át („ady endre”–„megbetegedve”) egészen a majdnem tiszta, a színtiszta, a hangátvetéssel is patyolat rímekig („összeérnek”–„az az ének”; „[a mindenség] szerelme”–„az elme”; „zárja”–„[a halottak] királya”). A Juhász jellegzetes szavait és szó szerkezeit szívesen kölcsönző vers rímképlete, rímkezelése Aczél valamennyi korábbi rímes versének érettségét messze meghaladta, de a szembezőkő rímelés ellenére a prózavers, a szabad vers látványos tömegéről, alakítási előnyeiről sem mondott le. A költeményt archaizáló benyomást ébresztő, nagyjából bokorrímes, nem konvencionális *a a b a b a a a a a* képletű sorokkal indította, s csak innenlől nyert teret a rövidre zárt, historizáló, etizáló, szentenciázó sorok párrímes feszessége (*c c d d e e* stb.). A sistergő szövegben nyargalásztak a belső rímek. A *köszönteni* rímű sor az érintett két sor kellős közepére is beékelődött. Terjedelmesebb szöveghelyet idézve – „néha a géniuszoikat is meg kell köszönteni juhász ferencet meg kell köszönteni / mert bikafeje birodalom irdatlan nagy irodalom csillagos magánya / mindnyájunkra száll ma mit ér a brehm-zuhogásban buborékgyűlölet lekezelő hála / túlsordult rég rajtunk szurokfényességű éjszakákba üzött álomlátomása” – az áthajlások zenebontó zenéjéből, az ingázó olvasat pozitívumaiból is kitetszik valami, s a *birodalom–irodalom* belső rím transzparens mögött a *magánya–száll ma–zuhogásban–hála–éjszakákba–látomása* sorozata a sorvégek rímzavait és a belső, észrevétlenebb rímeket egy menetbe rendezi. E sokrétűbb, kiteljesített formában Aczél fellengzősség nélkül impozáns irodalomtörténeti vízióval ajándékozta meg az ünneplőt („berzsenyi beszalonnázik s nehéz bora mellől elé nagy anapesztyusokat görget / vörösmarty fordulhatott ekkora teherrel országnyivá tátott sírgödörnek / s bizony hogy átölelné szemérmes motyogással nyelvtanulmányból kilépve arany / és sápadna bele a vézna petőfi ennek a biai parasztnak mekkora tolla van”). Az ódai felcsigázottságban irodalompolitikai színezetű, megfellebbezést nem tűrő értékítéletek is hangot kaphattak („hát így lássátok őt szavaink csontváryját az egykor rigmussal leköpöttet / a tétettet is nézzétek a kigúnyoltat s hogy melyikőtök lopott belőle többet / mert kancsukarországban hordószónoklázban nekünk vele lett európai a bánat / kozmoszárvaságba világfahabzásba kamaszos szívünk belesápadt”; „hitet adott hogy életünk kusza dolgai mint szögesdrótra hajló almaág valahol összeérnek / mit számít hogy nem lett borostás partizán ha a szabadság hadosztálya az az ének”).

E vers átlátatja, hogy – lassacskán évtizedekkel utóbb – miért Juhász írta az *A* utószavát (hogy miért került egyáltalán utószó a kötetbe; Kass János könyválmodó jelenlétét hasonlító rokonulás, tisztelet miatt kívánhatta a költő). Fontosabb azonban, hogy valószínűleg és főleg e költemény felől képződött meg az (*ablak*)- és a (*szakács*)-, majd a további művek ideája. Természetesen nem tematikusan, hanem formailag. Az *A* és az *Sz* voltaképp kivétel nélkül olyan verseket tartalmaz, amelyek jócskán lefaragnak a Juhász-köszöntő ünnepi díszítettségéből, hétköznapiabbá fakítják a kulisszákat, s a fanfáros dörgés anyagába helyébe azt a javakorabeli férfit állítják, aki nemigen tudja-érti, ma mi a dörgés (s ha tudja, nincs ínyére). Csak egyszer lehetett oly nagyszerű-színházias ünnepi verset vacogni, mint a Juhász-hódolóban. A teatralizáló körkép 360°-os szögből mindent látni engedő középpontja helyett az egyszerűes helyek szűkösebb ideje jött el. A „beállós konyha” a panelházban, ahol – „fojtogató présétől szenvedve” – még maga a főző ember is alig fér el, s az ablakfalon túl a másik, továbbra is a lakódobozba tapasztó tenyérnyi placc, a kis erkély.

Aczél ebben a zártságban, e zártság segítségével jutott el oda, hogy egy ember élete – nyilvánvalóan és sokszorosan dokumentáltan a saját élete – legyen a kizárólagos tárgya. Am az örök és legelemibb költői tárgy epikus héjakat is magára von; a lakótelepi panelek és a jelenkori létpanelek közt becsukódó életben halált nem a verzhős, hanem vele egy, mégis más univerzum testvére hal; s az egyéni távlatvesztés és a családi gyász ellenére, a konyha és a balkon terében, a roppant kicsinyülés miatt is, iróniát és öniróniát párállva szállhat ismeretlen célja felé a vers. A vers, amely nem kerülheti el, hogy mindkét kötetben kabinetalakítást nyújtó, nélkülözhetetlen epizód szereplő legyen. A vers, amely a Juhász-köszöntő (meg az édesapa-sírató s még egy-két textus) ágán nőtt, s bár a rímek klorofiljával, a nagy szavak erezetével takarékosabb, levelének körvonala és színeinek változatossága megőrződött. A vers, melyről majdnem minden versben szó esik.

Az A: két nekifutás, melyekből aztán egy az ugrás. A versek inkább utólag szerkesztik magukat könyvvé. A két ciklus különbözőése kiemeli a kötet egységét. A gyűjtemény beszélőjének fejében mintha monológ futna, mely folyton a jelent horzsolja, lappangó dialogikus tartalmai – sok megszólítás árulkodik erről; „ó urak ó hegyek” például a *gyűlésleves*ben – pedig a kortársakat és a nehezen átlekesülő tárgyi világot keresgéli. Az utolsó költemény – *vadás* – közelgő csapást ad tudtul: „testvérem napok óta haldoklik kezében sírdogál a zömlegombóc”; s mire az aktuális főzési folyamat lezajlik, kezdetét veszi a bármelyik percben esedékessé válható gyászmunka: „a szálasan lebegő hústömeg mint a barna magány átpasszírozott szószára vár / minden királyian ünnepélyes a tállásban történelmi pompák üzenetei / csak a nyál nem akar összefutni az asztal mint egy dús megrakott festmény / melyet ételáldozatként – szégyenkezve nagyon hogy volt erőm megfőzni / hűlő lábaidhoz hűséges utolsóként könnyezve odahelyezek testvérem”.

Az Sz: szándék szerint folyamatában teremtett versvilág. „poszt humusz kötetem jól kezdődik másodszor írom újra az üvegöblítést” – ütjük fel a könyvet. (A sor utolsó szavában bújik meg a verscím. A *poszt humusz* típusú különírás a két gyűjteményben gyakori, olvasás-megállító, értelmezés-lendítő írásmód. A szerző a kötőjelekből, gondolatjelekből is kirostált annyit, amennyit csak lehetett. A kötetcímek egymástól nem szabaduló szavaival ellentétben a köteteket egymástól elkóborló szavak hintik be szóközökkel.) Időnként értesülünk, hol tart a vállalkozás: „néhány vers még kellene ám az ihlet kelleme már nem kísért / hosszú sorokra van állítva a strófa mire ezt a belső légpumpa / kidalolja régen akadozni kezd fáradt tudódban a szabad járat / tüzesedik a ritmust fölhozó mellből a gyanútlan költői alázat” – *nyögés*. Még három versre telik, hogy – „lassan kihunynak a fények elülnek a fúrge madarak a panel sarkain” – a *rené* szegje be nem is egy, de két kötet líráját: „pizsamában átgondolod a holnap menüetted szakmád egyre aggasztóbb / fölőslégét s belső zavarodban igazítsz egyet még a széken a gyerek / virágos paplanán s eltűnődsz pengés asszonyod szenderegve milyen árva / együtt vagyunk ebbe a különös kagylóba bezárva honnan holnap is / kigyöngyözhetjük a hibátlan napot csak lassan pontosan számlázzuk / az orvul támadó feladatot a közvetlen életveszélytől a silány politikán át / a riadt lénybe kódolt vegetációig melyben saját rended irama bódít / véd káros sugárzástól s mint gyermekkacaj a frissen hullott óra / végső szenderegésed előtt rácsodálkozol a szemedben lepergő időre”. Itt a magyarázat, az *előtt*-ben: miért *a-sz*, *sz-a* a szikraív. (A *rendet* „rövid hosszú versként”, főleg az Sz-t efféle művek szervesülő halmozaként vizsgálva bizonyos tanulságok vonhatók le arról, hová távolodott a hosszú vers műfaja, elsősorban Nagy László tételes építésű, negyven-ötven esztendővel ezelőtt keletkezett „hosszú énekeinek” közegetől.)

Az iménti citátumokban önmagukért beszélnek a rímek. A mai Aczél-vers szép szélységeiben rímelhet sorvéggel („járat”–„alázat” stb.), sorvég egy vagy több, a sorba befoglalt szóval („árva”–„bezárva” stb.), képződhetnek soron belüli rímek („kelleme”–„kelleme” stb.), s létezik még egy pár trükk (így a csak szemrím: „inges”–„ingres”,

az *Sz kokárdásában* stb.). A szabályszerűtlen rím-csomópontok olvastatják nem egy értő kritikussal makámaként (maqáma) Aczél sok költeményét vagy költeményrészletét. A makáma (arab) műfaja alkalmas segédegyenes, ám a rimes próza képzettársításait túlzottan felszórfolja, holott Aczél a prózavers- és verspróza-nyomokban sem prózát ír. Ráadásul irodalmunkban hagyománytalan a makáma, mindössze Arany Jánostól *A poloska* a hivatkozási alap. S ha már makáma: az évezredes eredetét, a nagy mestereket is kárhozhatni szokás az erőltetetten díszített szövet szöveg-, tartalom-, igeellenes burjánzása, forma és mondandó diszharmoniaja miatt. Előfordul – s nem is túl ritkán sajnos –, hogy Aczél rímötletei is sután hatnak, fölöslegesnek bizonyulnak, szétdarabolják a sort. Már szóba hozott, átgyúrt vendégszövegeivel is hasonló a helyzet. „lassan kihunynak a fények elülnek a fürgé madarak...” – a bölcsész poeta Babits Mihály *Új leoninusok* című versének igencsak közismert „Kékek az alkonyi dombok, elülnek a szürke galambok” kezdő sorát reszeli meg. Napestig vitathatnánk, hogy Babits neve és versének címe (a részben elsikkasztott versforma) nyom-e valamit a latban, a *szürke* helyett a *fürgé* miért beszédesebb jelző a panelvárosban, s a rend, a „lepergő idő” felsűrűsödik-e attól, hogy Babits leoninusaiban „boldog az, aki így hal” a végszó.

A báty haldoklása zárja, a halálát követő megrendültség nyitja az egyik s másik kötetet. A mesteri motivikus rend kimutatkozása, hogy az *A* élén, az *(ablak)halál*ban már ott a testvér (szó), „az a másik / a virtuális testvér akinek a mindenkori vers íródik”, s ott a halál, egy elgázolt macska halála, ám... – ám „nem egyszerűen csak az a macska / amin az elrozdásodott keleti kocsi dőcögve áthúzott / bár mindegy mi pusztul saját véged ezekbe átsugárzik / és jeges termeket épít koponyádba a rémület / de az egészhez kell a felvezető konyha is a szennyes hó / az olcsó szalonna talán a lopakodó öregedés / hogy összeálljon a dög és közötted a teljes világ”.

Aczél újszerű verseinek bravúrja, hogy ez az *átsugárzás* átsugárzik az olvasóra, s hogy a költő s egy bizonyos *X* tárgy között (egyben az olvasó és a vers között) „összeáll a teljes világ”. Az *X*-ek száma nem kicsi – de lekopasztva csak kettő. Az *A*-ban a főzés (az ablak is nyilván a konyhaablak), az *Sz*-ben azok az életállomások, melyeken az öcs a bátyal együtt haladt át, vagy így-úgy, post mortem a testvérnek jelenít meg. E világok egyszerre behatároltak, kicsinyítők (panelablak panelkerete, panelhorizontra; nem a nagyszállók restaurantjainak fogásai közé illő ételek készítése; megalkotása; az istenhátamögöttiség partikularitásából indult értelmiségi élet stádiumainak vissza-filmje), ugyanakkor kinyíló, felnagyítók (az ablakba minden odalátszik; a szakács *teremt*, s a gasztronómia behívja a kultúrtörténetbe, ahol az ételáldozattól az ételfestményig annyi minden bírhat jelentéssel; az intellektuel nagyok közelében él, dolgozik, ír, s évtizedek hosszáról van képe és véleménye). A testes, rimesen rímtelen, versprózásságában lírai szabad vers (Aczélnál: „szabadvers”) nagy kitérőkkel kanyaroghat, vigyázva – s ezért lehetne a részletes mondattani elemzés a döntő stilisztikai közelítés –, hogy huszonöt-harminc sorba mégis beleférjen, ami bele kívánkozik (az ablakból kissé terjedelmesebb a verselés). Az *Sz*-ben a *műfenyő* a „drága bátyám élelmiszerek vegyésze” felütéssel a túlvilágra címzett levélféleként indul (s a bátyot is a konyhai, főzési ténykedésbe szituálja), bedobja Kányádi Sándor nevét és egy versét (*Az elveszett követ*), kurziváltan poentíroz egy reklámban fülünkbe tömködött (a főzéssel kapcsolatos) szó szerkezetet – „bontott csirke” –, lefotografálja az édesanya „riadtan szép őszülő fejét”, megfáradását, a tyúk nyakának elvágása miatti szégyenét – s miután így elpazarolni látszana magát a vers, még mindig bőven jut benne hely a „nagyapa birsalmája” / „besprézett műanyag fa” szembefordításának, a „remény a családi szentségben” karácsonyi félsornak, minden *mű*-elleni tiltakozásnak. Az *Sz* versei már nem ablak- és nem szakács-versek – a harminckét cím közül csupán az *ételmaradék*, esetleg az *üvegöblítés* és a *vákuumcsomagolás* költözhetne át az *A*-ba –, ám étel és főzés, lefotogáltabb bár, itt is a magánmitológiai globalitást s az e globalításban való, szorongató

egyedüllétet szimbolizálja. A műfenyős jézuskázás múltba révedője befejezésül ezért kérdezheti – mondani sem kell, kérdőjelet elhagyva az interpunkció nélküli versben – a verscímre visszaaggatva a verset: „révedek most keményen villogva / és digitalizálva a hegyoldalak ózóna helyett besprézett műanyag fára / s van-e kívülem ki az idő folyását egy pucér csirke mentén így felérzi”.

Ami véletlenszerűnek, mellékesnek, peremre szorulónak tűnne Aczél kötetében, az kardinálisnak, fókuszba gyúlónak, lényeg szerintinek bizonyul. A marginalitás helyén a globalitást az *Sz globálja* nélkül sem téveszthetnénk szem elől. Aczél szívesen alapoz olyan ismeretekre, amelyek nagy történelmi, esztétikai vagy más holdudvarral bírnak. Az *(ablak)sánta* egy baleset leírását „a trolibusz sztálini számok nélkül vette a gyors kanyart” sorral pendíti meg – ma már mind kevesebben tudják, hogy a budapesti troliközlekedés 1949. december 21-én, Sztálin hetvenedik születésnapja tiszteletére indult újra, a 70-es számú járatral (a „kellemetlen” politikai zöngéjú információ az újabb lexikonok, publikációk is elhallgatják). A bővebb magyarázatot mellőző kijelentések, utalások Aczél (vagy a vele majdhogynem közvetlenül megfeleltetett, az ő életrajzi adatait stb. birtokló vershőst) sokat megélt és sokat tudó személynek éreztetik (amint hogy az is). Így merül fel a Globus Konzervgyár és egy terméke is (a széles torkú Globus mustárosüveg csavarós zöld kupakjából – rajta a földgömb hasasodó vonalábrájával – micsoda remek gombfocikapust lehetett csinálni!). Globus és globál: a letűnt márka és a nevetségesen csonkolt szó – a sorharmad és a sorvég csakazértis-rímével, a diáknyelvi stichhel cirkalmazva – szolgál a globalitás „plázák fényeit ragyogtató”, „görög citrustól equadori banánig” plakáthegekkel zsisbasztó forgataga ellen, de rá is ébreszt, nem lehet a világ változása, léte elől behunyt szemmel, tudatlanul menekülni: „ki hitte volna hogy a globál mint nyelvileg olyan egyszer majd megdobál / mikor sokáig mily kellemes viszonyban voltunk a globus májkrémmel / s míg mások unalmas földrajz órákon viaskodtak a megpörgetett rémmel / mi néhányan jólfésült fürge eszű sunyi nem filózva zsigerből minek a suli / a gömbön némi lazasággal kerestük ki a kék óceánokat s fekete afrikát / míg rémülten rá nem jöttünk poros kisvárosunk mögött is lélegzik a világ”. A vers – enyhe konzervatívizmusa és elviselhető demagógiája fölött ezúttal átsiklunk – az *A* és az *Sz* darabjaiban is gyakori érzületbe torkollik: ez már veled (a vershőssel) szerencsére nem történik meg; ebből kiöregedtél, ebből kihalsz: „a létből egy bizsergő fojtogató érzés a torok aljáról lassan végleg lekapcsol / s miközben színzuhatagban pancsol az álmod túlnőve azt a régi kis globált / megnyugtat a sziporkázó kék ürbe veled már nem száguld majd az orion”. (Az *orion* tágabb értéséhez meg egy hajdani tévékészülék-márkáról, egy-két tudományos-fantasztikus könyvről és filmről, általában az űrhajózásról tanácsos kapiskálni kevéskét, de ha nem, nem: a szónak, a sornak akkor is nagy a huzatja.) A glóbusz szó és a globalitás-probléma a következő versben (*félnóta*) is előkerül: „ma ha az egyre gyatrább újságoknak hinni lehet meghalt a világ / legöregebb embere – száztizennégy évig volt a földi kánonban tere / eddig nem tudunk róla most lehullt a létről egy elrāncosodott / furcsa manóka és tárgyá válása végigfutott a kiéhezett glóbuszon”. Az első és a második sor megtörése Aczél legjobb megoldásait példázza a „meghalt a világ” – „nem a világ halt meg, csak a legöregebb embere” kettős implikációjával.

A költő szívesen tölti egyik versből a másikba a számára fontos szavakat, gondolatokat, megteremtve így köteteken belül és kötetek között is az asszociációs hálót. Egyéb kapcsolásai is könyvei javára válnak, dinamizálják a befogadást. A *félnóta* – mely egyik sorában elmakámázgat a (nagy) matematika és a (mai) hermeneutika szavakkal, megint csak nem arra vetve fényt, hogy a versbeli narrátor rettenetesen kedvelné a korszerűnek nevezettet – a saját születésnap verse is: „egy központi kocsma világos ablakában épp aznap ünnepeltem / az ötvenhetem nem kell nagy matematika hogy a mai hermeneutika / után értetlenül botozgató is belássa e kor legfőljebb az életút fele / s innen már csak leme-

nő lépcsők ha gőnjeidben hozod az elhullt / maláj parasztot de még bonyolultabb a kép ha nincs ki marasszon” (az ablak ezúttal is fontos látvány- és látáselem) – és a Vajda Mihály filozófus hetvenedik születésnapjára ajánlott *alkalmi*: szomszédosak. Az ötvenhét utáni, nem épp rózsás perspektíva kontrasztja az itteni felvétel: „a beláthatatlan térség csöndben összezár az eddigi mozgást újra értelmezed / innentől úgy vagy költő hogy nem kell írni a verseket a teremtés révületén / már áthámoztad magad a mikrokozmoszban epikus perspektívák nyílnak eléd / szakadozott történelem már látod az arcokat élvezed ahogy mozdul a kéz / szájakról leszalad a mosoly s a legördülő könnynek is öröms peregése van / mert valami nekünk való élet kezdődött a nyomorúságos kihűlt romokon / valahol már mindenki rokon zaklatottan futva végig a teremtő misztériumon / érted a létet innentől kezdve nem sietsz elülsz egy mohás kőre egy farönkre / előhúzd szeszed s a másiknak lazán odaszólsz – hetvenkedjünk hát barátom”. Az elégiaíró nem fenyegette a veszély, hogy az elmúltakat szépnek tételezve vagy megszépítve folyton a jelent és az eljövendőt cseplőné, mivel a múlttól sem volt túl sok jó szava, de mégsem árt, ha – ünneptől megindítva bár – árnyaltabban és megengedőbben szemléli a mátt és a holnapot.

Aczél Géza remekül beletalált tartalomba és formába legutóbbi két verseskötetével. Az avantgárd emberemlékezet óta elkötelezett tudós és esztéta költőjeként hű maradt kassági indíttatásához – s az avantgárd modernség neo-izált tradíciójához a klasszikus modernségből is átcsempészett színeket (bizony-bizony időnként a lenézett posztmodernitás jegyében és készítésére). E két kötetben ott a *születtem* (Ajak, a szülőfaló, melyről csakis „ne legyen *ciki*” költeményt szabad írni), ott az *elvelyültem* (az ötvenhét év, Ajaktól a panelig), s ott a *kiváltam* (az ablak, a szakács, a szakma, az alkony – a főzés metaforikája, a bennük felhalmozott, megformált és átadott tudás által). A *(szakma)alkony* megjelentetése utáni versközlései – például: *(vissza)galopp* (Lírai utószinkron), *Tiszatáj*, 2005. július – arra engednek következtetni, hogy a nagy formában levő költő még „nagyobb” formát kovácsol az eddigi verstömbökből: margótól margóig futnak, harminc szótagig rugaszkodnak a sorok. Mintha kiradírozná immár a rímek többségét, s valóban belépne a vers epika kapuján. Mintha az *(ablak)(szakács)* és a *(szakma)alkony* mellé trilogikusan állítaná a *(vissza)galoppot*. Sokat nyernék a folytatással. Megteheti, hogy folytatja az elkezdett – annyi energia halmozódott fel, annyi friss szépség és szilárd érték nemesedik már az eddigi két stáció könyveiben is.

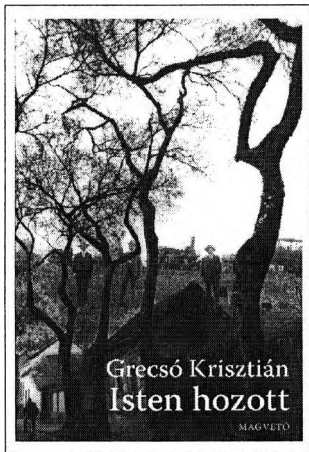
A KLEIN-NAPLÓ TITKA

GreCsó Krisztián: Isten hozott. A Klein-napló

GreCsó Krisztiánnak három verseskönyve és 2001-es *Pletykaanyu* című novelláskötete után az idei könyvhéten jelent meg *Isten hozott* című első regénye.

Gallér Gergelyt, a narrátort az elbeszélés indulásakor, 1990. március 12-én, huszonharmadik születésnapján, munkahelyén, a tótvárosi könyvtárban Metz Dezső, egykori barátja keresi telefonon azzal a hírrrel, hogy a Klein-napló, az ifjúságukat meghatározó kézirat előkerült. Gergely a Sáráságba, szülőfalujába utazás előtti habozás és félelem helyzetében idézi föl az általános iskola végétől a barátaival való „nagy összeveszésig” tartó másfél év eseményeit.

Szövegéről a referenciális vonatkozások világossága, áttekinthetősége az első benyomásunk. A narrátor a fantasztikus tényállásokat ugyanolyan gondosan hitelesíti, mint a valószínűket. A falubeliek a legkisebb távra is hosszú nyakú edényt, kantát cipelnek magukkal. Az elbeszélő megemlékezik a munkába induló asszonyok biciklijükre akasztott, harmatos kantáiról, a hirtelen rájuk törő szomjúságról, az ital hűvösen maradásáról vagy váratlan fölmelegedéséről, a kantahordozás szabályairól, például hogy a boltban és kocsmában hova illett letenni a kantákat, hogy a nyolcadik osztályt végzetek kantájába már keserű, házi készítésű sört töltött az édesanyjuk. A kantákra azért van szükség, mert Sáráságban, ahol „erősebben és mélyebben történnek” a dolgok, a falu lakosait csillapíthatatlan szomjúság gyötri, a kalibereknek nevezett sáráságiak a szellemekkel érintkeznek, ébredés után pedig kivétel nélkül mindenkinek összefüggéstelen szóáradat hagyja el az ajkát, az Özönvíz előtti tudás előtörő, zagyva áradata. A barátaival, Metz Dezsővel, Beregi Andrással és az elbeszélésben következetesen „egykori húgom”-nak nevezett Eszterrel megalakított Klein Ede Egylet éppen azoknak az „esetek”-nek értelmezését, „kézben tartását” tartotta feladatának, melyek a falu kiválasztottságát bizonyították. A narrátor a harmadik fejezet elején értesül arról, hogy egyletük névadója, Klein Ede, a holokausztot

megjárt sárásági kelmekereskedő, akit '48-ban egy helybeli szűzlány, Matildka rituális meggyilkolásának vádjával elűldöztek a faluból, szürkelovas szekéren száguld az asszonyok visszatérő álmaiban, mellette a meggyilkolt Matildka teteme, a bakon az ördög pulikutyafejű zsoldosa úzi a lovakat, az Azazel utca aszfaltját pedig hatalmas lábnyomok törrik föl, melyek megtelnek vérrel. A szimbólumok nyelvén azt nyilatkoztatja ki a kollektív álom, hogy Sáráság népe még mindig a szent időt, az Özönvíz előtti gyönyör perceit éli, a falu múlt és emlékezet nélküli közösségi tapasztalata pedig az ugyancsak múlt nélküli ősi tudással megegyező tudás, melyet a földiek a bukott angyaloktól tanultak. Több

Magvető Kiadó
Budapest, 2005
368 oldal, 2690 Ft

ilyen visszatér az elbeszélő és barátai szólamáiban, hogy a falu önismeretében az Özönvíz előtt élt igaz ember, Hénok alakja egybemosódik a Jóbéval. Hénokot érdemeiért az Úr még életében a mennybe ragadta, s ott – a Hénok neve alatt fönmaradt apokrif apokalipszis tanúsága szerint – kinyilvánította neki mindenhatóságát. A Sátánnal kötött szerződés értelmében az Úr életén kívül mindenétől megfosztotta Jóbot, amikor pedig Jób mégis kitartott igaza mellett, Isten mindenhatósága demonstrálásával hallgattatta el őt.

A falut megrázó „eseteket” – a gazdátlan árnyékok megjelenését a házak falán, Franczek Gyula rejtélyes apaságát, az öregfalú kutyáinak kiirtását, majd néhány hónap múltán a kutyaaalmok megjelenését az elpusztított ebek helyén – a megtörténés időpontjára, a falusiak reakcióira történő utalások valószínű keretbe helyezik. A zsidó misztika, a kabala szimbólumai referenciális kijelentések között bukkanak föl a szövegben, olyan benyomást keltve, mintha a tanról az én-elbeszélő keveset tudna, jártasságát még csak most alapozná meg, sőt, mintha az elébe kerülő tapasztalati jelenségek pontosan megfelelnek a kabala szimbólumainak. Az emlékező a külső események között keresi, és nem találja a rejtélyek megoldását, szenvedélyes érdeklődése ilyenformán objektív megismerés-vágy színében tűnik föl.

A szövegben azonban – éppen a külső jelenségek minél hívebb földidézésére koncentráló, önszempléltre nem törekvő álláspont miatt – az elbeszélés szukcesszív logikáját aláaknázó metaforikus jelentéssorok keletkeznek, például a „ragadós esetnek” nevezett történetek java azon kívül, hogy a narrátor szerint a falu kiválasztottságának jele, az öröklődés természettudományos törvényeit ellentétükbe fordítja. A Jób szerepében tetszelgő kétgyermekes családapáról, Franczek Gyuláról megállapították, hogy egész életében steril volt, a harmadik gyermeke születésekor elvégzett vizsgálat is egyértelműen igazolta meddőségét, ám azt is, hogy mindhárom fiának genetikai értelemben ő az édesapja. Egy másik szereplő, Töre tata részegen bedarálta szerszámát a traktor kardántengelyével, az orvosok megmentették férfiúi büszkeségét, heréit combjába ágyazták. Kései születésű fia pedig ugyanezzel a deformitással jön a világra.

A metaforikus szemantizáció az elbeszélés tárgyaiként rögzült tárgyakat a beszéd alanyaivá változtatja. A „ragadós esetek utolja” a démoni Ráchel Irén feltűnésével kezdődött. A hároméves fiát még szoptató, a hozzá közelítő férfiakat anyatejjel szembelevő leányanya látszólag a tekintélyes családok lányainak és az egykori Károlyi-kastélyban elhelyezett nevelőintézeti lányoknak az összebarátkoztatására törekedett, valójában azonban kísérletek céjából gyűjtötte maga köré őket. A kastély gazdatiszti épületeiből kialakított, félreeső tanulószobában abban versenyeztette őket, ki tud szélesebb szájú edényt fölérőltetni a hüvelyébe. A tapasztalatlanabbak a poharakat és bögréket szájjal fölfelé helyezik magukba, a keletkező vákuumtól kivehetetlenül. A reformátusok kórházában a behívott idős, nyugdíjas orvos szalmaszálat vezetett föl a lányokba, azon át juttat levegőt a poharak belsejébe.

A jelenet Metz Dezső látomásában az „utolsó ragadós” eset ellenpontjává válik. Metz révületében egy vonatutat idéz meg, a szerelvény lépésben haladt, varjak szálltak a szerelvény tetejére, lassan kiértek az Örökkévaló által uralt világból, a vonat ablakán egy majorsági ragadós szellem, Justh Zsigmond parasztszínházának egykori színésze kandikált be, s Dezsőnek azt állította, ezen a vidéken csupán a megírt létezik, a valóságban nincsen semmi, itt mondatokban telik az idő.

A Klein-napló keletkezésének története az elbeszélhetőség kérdéséhez szól hozzá. Pannika nénit, a falu trafikosnőjét hibátlan gépírása miatt Töre Gábor téveselnök gyakran hivatalos levelek írására alkalmazta, a '81-es hangulatjelentés diktálása azonban váratlanul félresikerült, Pannika néni önkívületben írt szövege került a papírra, ezt a szöveget küldte Töre Gábor ellenőrzés nélkül tovább. A pesti elvtársak kiszálltak a helyszínre, Töre Gábort és Pannika nénit fekete Volgán szállították Pestre, majd az eset váratlan fordulatot vett,

Pannika néni kitüntetéssel érkezett haza (az olvasó egy korábbi történetből már értesült, Pannika néni valójában Károlyi Annának hívták, és ő bújította Klein Edét a vérvád idején). Ezután a kéziratot a téves széfjében helyezték el. Egy kora őszi délutánon Metz Gergely a téves tehenészetnek, Ignácnak a segítségével kilopta a széfből, és felolvasta az összegyűlt tömegnek: „A hallgatók többsége mindenekelelőtt azon döbbsent meg, hogy azt hallja, ami éppen van, a jelen történik a lapokon, ez, illetve az, egyszóval az adott pillanat, a mindenkié külön-külön, és hogy ennek a beszédnek lendülete van, egy föltartózhatalan áradás, ami csak olyan emberből indulhatott ki, aki nagyon tud szeretni egy másikat. Abban a legtöbben biztosak voltak, hogy róluk és *elsősorban* róluk volt szó, még ha a szövegben mindig másokhoz képest látták is magukat; ezt többen megjegyezték: mindig másban tükröződtek, ám mégsem az volt a fontos, aki meg lett írva, hanem az, aki nem.” (157.)

A szöveg szerelmi jelenetei a beszéd kontextusában kapnak jelentést. Franczek Gyula az augusztus huszadika tisztelőjére felállított sátor kocsmái asztalánál arról szavalt, az Örökkévalónak joga és lehetősége vérrel és fájdalommal termékenyíteni meg a lelket, s azt állítja, valami lesz itt még, valami születik, hiszen Sáraságban létrejött egy szöveg, amelyben működni kezdett a falu kiválasztottsága. Prédikációja közben keze a mellette ülő felesége ölében matatott. Franczek, akárcsak Metz látomásának ragadós kísértete, a szövegnek a „valóságot” determináló erőt tulajdonít, állításának hatalmi jellegét pedig kézzelfoghatóan mutatja, hogy feleségét nyilvános helyen „izgatja”. A szöveg az ábrázolt szeretkezéseket szinte mindig a kívülálló harmadik pespektívájából ábrázolja. Gergely megleste, hogyan vesztette el Bece a szüzességét Gyári Pirivel, s azt is, hogyan csalta a feketevárosi kollégium tornatermébe a vékony és törekeny Irimás Zsuzsikát, aki szép volt ugyan, ám amikor megszólalt, durván rikácsolva, ráadásul kegyetlen tájszó-lással beszélt. A pösze Gyári Pirinek „Cináld, Bece, jól cinálod!” rikoltozása és Irimás Zsuzsikának az aktus során tettett kéjjel elsikoltott, német pornófilmből ellesett „snelljágút” kiáltása a szerelem és a beszéd viszonyát nyelvfilozófiai távlatba állítja, hiszen eldönthetetlen, hogy Irimás Zsuzsika tisztában volt-e a német szókapcsolat jelentésével, vagy a hangsort a vágy univerzális jeleként fogta föl. Amikor Bece később elhenceg barátai előtt sikerével, a nyelvfilozófiai kételyt kiiktatja, úgy beszéli el az esetet, hogy Irimás Zsuzsika bátyja német pornó képregényéből merítette az elsikoltott szókapcsolatot, ahol a szereplők beszéde a szájuk előtt kanyarodó felhőbe volt írva.

Az Eszter, Ráchel Irén és Dezső, valamint a Gyula, Ráchel Irén, Dezső közötti történe-sekről a kettősökből és hármásokból kívül maradó tanú számol be az én-elbeszélőnek. Sem Klein Ede és Pannika néni, sem Számfira Hildi és Gergely Ignác szeretkezését nem figyeli tanú, az előbbit az Avarka Pista bácsi szellemének közlését jelen idejű narrációvá alakító Metz Dezső árulja el az én-elbeszélőnek, az utóbbit maga Gergely Ignác foglalja össze, ám a jelenetek közös jegye, hogy narrátoraik fölváltva érvényesítik a szerelmi kapcsolatba lépő két ember nézőpontját. A nézőpontváltás a két ember közötti testi vagy szóbeli párbeszéd sugallatát tartalmazza.

A regényszövegben semlegesnek tűnő, referenciális kijelentések vezetik át az egyik epizódot a másikba. Mint megtudjuk, Franczek és Dezső Ráchel Irénért folytatott elkese-redett küzdelméről Bece és az elbeszélő figyelmüket Számfira tanár úr tragikus halálára fordították. Számfira tanár úr pincéjében véletlenül vagy szándékosan a hordók fertőtlenítésére használt vegyszert, a bormérget húzta meg, majd horgászni ment, s mire orvoshoz került, a mérge elterjedt szervezetében. Hátramaradt óráiban szóltanul szerelmeskedett feleségével, a műveletlen és kiállhatatlan postásasszonnyal, Umbera Ilonkával. Lányuknak, Hildinek meséli el felismerését: „Hogy igazából a beszéden túl, valahol a test és a lélek hónaljzagú Bermuda-háromszögében nagyon is jól megértették ők egymást Ilonkával. (...) Ez az élet ilyen volt, így döntetett el, egy túl harsány csata, egy folytonos, szüntelen sziklagörgetés azért, hogy élnek.” (105.)

Hildi és Gergely Ignác egymásra találásának története új jelentésekkel bővíti Számfira tanár úr sorsát, és egyben tipológiai párja Pannika néni és Klein Ede szerelmének. Hildi arcát az utcán petárda roncsolja szét, a helyszínre érkező Gergely Ignác kitart mellette. Ignáccal még a gazdátlan árnyékok idején történt a balesete, addig beszélgetett a kombájn mellett délidőn szalonnázó apja árnyékával, míg egyszer ájultan találták. A tévesítésbe beletörődni nem tudó, öngyilkos édesapjának guggoló árnyéka hozzátapadt, mindenhova elkísérte. Hildivel való szerelmének beteljesedéséről az elbeszélő megjegyzi: „Ignácnak már nem volt büntetése, nem görgette a sziklát a hegyre csak azért, mert él. Illetve dehogynem, görgette a sziklát jutalomból és örömből a kiválasztottság minden örömeivel és magabiztosságával. Ő együtt lélegzik a múlttal; egy, a múlttal együtt lélegző faluban ő a zászlóvivő – apja árnyéka nem büntetés, hanem kincs.” (207.) Hildi imádta az apa árnyékát, becézte. „Én olyan vagyok, mint a föld, magyarázta Ignác, nincsen árnyékom. Csak másban láthatom meg magam. A Föld árnyéka is csak holdfogyatkozáskor látszik, mikor nálunk éjszaka van. Tehát a szép magyar föld éppen háttal van a Holdnak, az mégis világít egy ideig, míg a Föld hatalmas árnyéka el nem takarja. Olyankor, mikor azt nézed, fejtegette Ignác, látod, micsodán létezel. A te hegyedet. De csak a Hold miatt. Én is csak apám árnyékában látom magam, az ő sötétsége az én sötétségem.” (209.)

Hildi és Gergely esküvőjén északi fény süt be a keleti fekvésű templom ablakán, Avarka atya a kabala szimbólumaival ad magyarázatot a jelenségre: „Az Örökkévaló lényegét, a beavatottak szerint a szefirák adják. A szefirák egy szempillantás alatt szikráznak föl, akár az örök villám. Vagy mintha ezer nap tűzne ránk. (...) Voltak idők, amikor ezeket az éltető fényeket, a szefirákat Isten belső arcainak hívták. Máskor meg ősidőnek nevezték a bölcsek.” (285.) A shekina, a szóbeli Tóra, Isten felénk fordított arca a kabala bizonyos áramlatai szerint képes a színét változtatni, aszerint, hogy a közösség igaz életet él-e vagy sem. Ha a közösség életformája gonosz, a shekina viharfelhőszerűen elsötétül, ha pedig igaz, kivilágosodik.

Egy korábbi epizódban Bece a téesz lovainak patkóját odahegesztette a mázsához, s amikor az Üvegszemű Tót felült a bakra, és lovai moccanni sem bírtak, sírva fakadt, úgy érezte, minden leállt. Dunaföldváron a kosztümös nőnek, akihez ismerőseként beszél, az időről fejt ki véleményét. Az anyák a térben igazítanak el, az apák feladata az idővel, a múlttal való szembenézés. A Klein Ede Egyletet árvakörnek nevezi, tagjai férfiak, ezért foglalkoztatja őket a múlt, majd egyszerre tagadó–kérdő formában parafrázálja a regény Móricz-mottóját: „Nem lehet az, hogy úgy van a paraszt élete, olyan röviden, kurtán, mint egy gazdasági év! Hogy a tavasz már kimossa az emlékezetből a telet, a tavaszt meg a nyár, hogy a falu kis házaiban nem maradna jel, hír, emlék azokról, akik elébb lakták? Ilyet érző ember, aki olvassa a Szentírást, nem hihet. Hiszen az Örökkévaló múltja mindnyájunké. Nem jól mondom, drágám?” (233.)

A narrátor emlékezését a „nagy összezés” földidézésével zárja. Amikor Gergely Ignácnak a nagyapja árnyékát öröklő fiáról beszélt lelkendezve, félbeszakították a társai, fejére olvasták, hogy az apákat és fiúkat összekötő láncszemről neki nem lehet tapasztalata, hiába tagadja, a kastélyban nőtt fel, ugyanolyan árva, mint a többi állami gondozott. A szent időről, az Özönvíz előtti tudásról szóló elméleteket hiányzó eredetének magyarázatául találta ki. A fordulattal az én-elbeszélő kompetenciája megkérdőjeleződik, ám a narráció egészének érvényessége nem.

Gergely a regény végén elutazik Sáráságba. Megérkezését a Klein Ede hazajöttét leíró mondatokkal szinte megegyező mondatok közlik. E gesztus egyrészt az elbeszélés determináló erejére, a szöveg egyik legfontosabb autopétikus kérdésére irányítja újra a figyelmünket: vajon az történik-e csupán, ami meg van írva? Néhány elejtett megjegyzésből korábban is tudtuk, hogy Gergely vörös hajú, termete alacsony. A mondatok ismétlődése azonban identitásának kérdését élezi ki, ha Klein Ede gyermeke volna, a kabala hagyó-

mányának örökébe léphetne. Pannika néni azt állítja, a hazlátogatás éjszakáján megfogant gyermek nem született meg, súlyosan fogyatékos volt, el kellett vetetni. Barátaihoz indulva Gergelyben megszűnnek a kiválasztottságot bizonyító érzékelések. Az utcán az Úvegszemű Tót azzal az elképzeléssel szembesíti, melyet a falu alakított ki Gergely származásáról. Ebben a meggyőződésben Gergelynek Pannika néni az édesanyja, a falu szemében gyilkostól született, és anyja a minden bizonnyal gyilkossá váló gyermeket árvaházba adta. A regény végén a narrátor abban a pillanatban mutatkozik be Klein Edeként, amikor az ajtó mögött Bece és Metz Gyula megdöbbenve tapasztalják, hogy a Kleinapló üres.

Greccsó Krisztián regényét egyszerre jellemzik a tények, az elbeszélői szólam következetes referencialitása és a szakaszok, a „mikrotörténetek” között szabadon létesülő metaforikus jelentések. A korábban leírt külső jelenségek, esetek váratlanul az elbeszélés önmetaforáivá válnak.

A regény két egymásnak ellentmondó mottója a magyar irodalom nagy erotikusaitól, Móricztól és Krúdytól származik. Az egyik a személyes emlékezet hiányáról szól, a másik olyan önfeledtségről, amely a múlttal való azonosság fölismerését nem teszi lehetővé.

A módszer, mellyel az elbeszélő a sárasági jelenségeket értelmezte, ellentétes a misztikusok gyakorlatával. Gershom Scholem a kabala szimbólumairól írt könyvében a misztikus magatartás alapjegyeit vázolja leszögezi, a közvetlen Isten-tapasztalat amorf élmény ugyan, ám az átélő szimbólumok használatára kényszerül, amikor kommunikálja tapasztalatát. Vagy meglévő vallási szimbólumok jelentését bővíti ki, mélyíti el, vagy a létező elvekre alkalmaz új szimbólumokat. A misztikusok életrajzából tudjuk, hogy valamennyien vallásos környezetben nőttek fel, az örökölt vallásgyakorlat elégtelenségének felismerése indította el őket az autentikusabb tapasztalat keresése felé.

Ha Greccsó Krisztián regényének a referenciális jelentésbe „belemerült”, szemét a misztikusokhoz hasonlóan lehunyó narrációt tulajdonítanánk, képtelenséget állítanánk. Ez nem lehetséges, hiszen az irodalom tere – Isten kiterjedésétől eltérően – nem szakrális tér. A szerzőnek azonban a misztikusokhoz hasonlóan mégis el kell veszítenie identitását ahhoz, hogy a létesülő regény horizontjába kerülve megtapasztalhassuk például azt, hogy a másik ember szeretete helyettesítheti a Mindenhatóhoz fűződő viszonyt, és a szeretet érvényes maradhat akkor is, ha soha nem lesz több elrontott lehetőségnél.

MINDANNYIUNK SZEMÉRMES VÁROSA

Poszler György: A „másik” város

„Öt tanulmányt bocsátok közre. Örömmel és egy kicsit szorongva. Tehát úgy, ahogy szokás. Egyetlen, korán érő és soha el nem múló szenvedélyemről szólnak, az irodalomról. De nem közvetlenül, csak közvetetten. Amint a tényleg nagy szenvedélyekről beszél a valamennyire is szemérmes ember.” „A Bevezetések – tudom – líraiak. A líraisághoz mindig volt késztetésem. A lírához sohasem volt tehetségem. Ezért igyekszem – amennyire lehet – visszafogni a líraiságot.”

Mint a stílus alapján bizonyára többen rájöttek, Poszler György néhány mondatát idéztem az előbb. Az előbbi bekezdés 1983-as kötete, a *Kétségektől a lehetőségekig*, az utóbbi idei könyve, *A „másik” város* előszavából való.

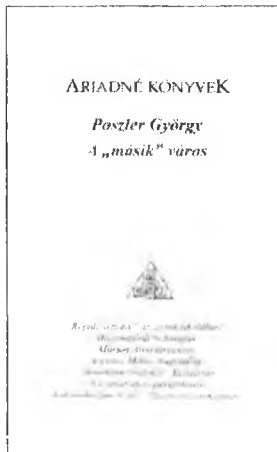
Látható, hogy Poszler mindkettőben ugyanarról a dolgról beszél – arról a szorongásról, ahogy ő maga nevezi, amellyel útjára bocsátja újabb köteteit. Szemérmesen szól a lírai szenvedélyekről, legyen szó bár irodalomról vagy a szülővárosáról, Kolozsvárról, ahonnan családjával tizennégy évesen Budapestre költözött.

Nem nehéz észrevenni azt sem, mennyire másként beszél, miközben ugyanarról szól. A közvetettség és a visszafogottság közötti különbséget mindenkinek érzékelnie kell. Az egyik egy idegen testet, egy szigetelőt állít az érzelem és a saját test közé, a másik csupán ellenőrzi, kordában tartja az érzelmet. Nyersen szólva, az egyik már máshol is van, miközben nála, a másik kizárólag és egészen nála.

Nem szeretném a szenvedélyek hőfokát frivolan összehasonlíztatni, a viszonyok különbözősége azonban nyilvánvaló, s valószínűleg a „másik város” elhagyása okozta lelki-furdalásból ered. Az irodalomhoz, kedves íróinkhoz vagy műveinkhez (Poszler esetében például *Az ember tragédiájához*, Babbitshoz vagy Lukács Györgyhez) mindig vissza lehet térni, s hogy egy-egy újabb látogatás alkalmával mennyire mást találunk, az inkább rajtunk múlik, mint bármi más; egy város azonban tőlünk függetlenül is változik, s ha ráadásul határon túli és kisebbségi, akkor nemcsak a nosztalgia miatt lehet részünk kellemetlen élményekben, amikor bizonyos idő elteltével visszatérünk. A szerző azonban erről is úgy beszél, ahogy szokott: csendes, kordában tartott, de állandóan érezhető szeretettel.

A közvetettség persze árnyalásra szorul. Nem arról van szó, hogy ebben a kötetben nem bukkanunk személyes mondatokra, mert bukkanunk. „Legutoljára is hátbavert egy volt

Ariadné Könyvek
Komp-Press Kiadó–Korunk Baráti Társaság
Kolozsvár, 2005
308 oldal, á. n.

osztálytársam a Főtéren. A Nyugati oldalon, a plébánia előtt. A templom főkapujával éppen szemben. Egy másik a Farkas utcában kiáltott utánam. A közepe táján. Túl közös iskolánkon, a hajdan volt piarista gimnáziumon.” (181. oldal) A *viszony* a lényeges: az, ahogyan az emlékező bánik az emlékeivel, ahogy vigyáz arra, a szöveg ne váljon se hamisan érzelmessé, azaz érzelgőssé, se hamisan könnyeddé, azaz nyeglévé. Mint Poszler irodalomtörténész, elemzői habitusában, itt is az a nagyon rokonszenves, ahogy nem felejt a régiek érdemét, de nem utasítja el az újak invencióját sem. Mint azon a területen, itt is érezhetően a régiekhez áll közelebb, de ezt elegánsan és nagyvonalúan viseli. És mint amott, a rövid mondatos stílus itt is jó szolgálatot tesz. Talán fölösleges is megjegyezni: ez nem bújtatott bírálat. Senki nem hiheti komolyan, hogy bárkihez is tapadhat olyan írásmód, amely nem belülről fakad. A gyakori megállások nem valami furán kialakított ütemterv szerint következnek, éppen ezért ritkán modorosak – Poszler rövid mondatai *belül* alakulnak rövid mondatokká. Szüksége van rájuk, mert így tudja kordában tartani a szenvedély (e könyv esetében az emlékezés) különös pátoszáát.

A már-már aprólékos betajolásnak is ez az oka. „A templom főkapujával éppen szemben” és „a Farkas utca közepe” pontosságukkal enyhítik a hátbavágás, illetve az örömteli kiáltás romantikáját. Meg a kicsiségükkel. A demagógok, a hivatásosan és programszerűen őszinték mindig annyira fellengzősek és magabiztosak. Ők nem utcákra, terekre, házakra, iskolákra, osztálytermekre emlékeznek, vagy ha mégis, akkor azok az egész magyarság mélyen jelképes osztálytermei, iskolái és satöbbijei. A jelképességtől persze nehéz megóvni a memoárokat, és Poszler tudatában van a veszélynek. De nem véletlen, hogy az ő szövege (mint irodalmi elemzéseiben) mindig ellenpontokra, kettőségekre, dichotómiákra épül: „...az egész emlékezethalmaz valamennyire rugalmas. Formálható, átalakítható – mint többnyire a mítoszok. A teremtődött, nagy mítoszok csinált, kicsi, távoli rokona.” (11. o.) És korábban: „Kolozsvár-komplexusom – természetesen – nagyrészt mítosz.” (10. o.)

Poszler kötetében jól megfigyelhető, hogyan válik egy nagy mítosz kicsivé, tehát személyessé, hogyan ivódik bele az emlékezőbe, s hogyan válik *éppen ettől* ismét nagygyá, bár más értelemben. A végig vigyázó fegyelem *figyelem* is, méghozzá a legérzékenyebbek közül való. A négy bevezetéssel (*Objektív előszó, Konfesszionális bevezetés I., Konfesszionális bevezetés II., „Historikus bevezetés”*) felkészített olvasó két ciklusban bolyonghat: *Arckok és Emlékek*. Az elsőben négy, a másodikban öt esszét talál. 4–4–5 – majdnem tökéletes egyensúly, annál is inkább, mert a portrék összterjedelme tíz oldallal több, mint a memoároké. Némi szeretetteljes ironiával azt lehetne mondani: itt még a tudattalatti is fegyelmezett.

Az érzékeny, elnéző, de nem elsikló figyelemre egyetlen arcképet hoznék fel példának. *A Farkas utcától a Sétatérig* című írásban Poszler Janovics Jenő színházát elemzi. Janovics a századfordulós Kolozsvár kiemelkedő egyénisége volt, színházigazgató és rendező, aki filmet is forgatott. A száraz tudnivalók azonban átrendeződnek és átforrósodnak a portréban, és éppen azért, mert érezzük Poszler sohasem szigorú, de mindig pontos szeretetét: „Ősripacs. De tudja a tehetsége határait és minőségeit. A Hamletnek nem tud ellenállni. Saját színházában el is játssza. Valószínűleg nem lehetett nagyon jó. A Tartuffe talán inkább az övé volt. Reflexivitása jobban érvényesülhetett Molière majdnem-tragédiájának fél-intellektuális intrikusában, mint Shakespeare vérbeli tragédiájának egészen intellektuális hőroszában.” (140. o.) És befejezésként: „...valószínűleg nem Othello volt, aki álmai miatt tragikusan elbukott. Hanem Don Quijote, aki álmaiban fájdalmasan csalódott.” (141. o.)

Nagyra tartja a Szamos-parti művészt, de nem növeszti túl önnön értékén. Azzal adja meg neki a tiszteletet, hogy a valósághoz hűen rajzolja meg. Nem nevezi az évszázad Hamletjének, ha egyszer nem lehetett az. De nem is értékkülönbséget érzékeltet. Egy csalódott Don Quijote nem kevésbé jelentős és modern, mint egy elbukó Hamlet. Egy olyan Don Quijote azonban, aki Hamletnek hirdeti magát, hazugság lenne.

Érezzük, hogy mint minden igazi elemzés, ez is önelemzés. Nem közvetlenül, csak közvetetten, ahogy a szemérmes emberek szoktak vallani magukról. De valahogy közvetlenül is, és paradox módon éppen a közvetettség révén.

Ugyanezt találjuk akkor is, amikor Poszler Kolozsvárról, a városról beszél. Például amikor egy Reményik Sándor-vers kapcsán ezt mondja: „Sejtem: a Gyalui-havason túl nincs vége a világnak. Csakhogy sok ilyen helyi világvége van. A Szamos nem az egyetlen folyó. Csakhogy sok ilyen helyi egyetlen folyó van. A Szamos-parti alkony nem a lehetséges legszebb. Csakhogy sok ilyen helyi lehetséges legszebb alkony van. Igen ám, de nekem ez jutott. És sokáig hittem, örökre.” (22. o.)

Ez a vallomás is közvetett, hiszen egy olyan vers kapcsán születik, amelyet egykor jó-nak tartott az emlékező, ma már nem érzi annak. De tudja azt is, hogy sok ilyen helyi jó vers akad. Nem nevezi tehát jó versnek, de nem felejtí, hogy valamikor hatott rá. Nem tagadja meg az értékrendjét, de azt sem, hogy ez nem öröktől fogva adott.

Hiszen éppen ez az irodalom: világok ütköztetése vagy egymásba játszatása. Rólunk, magunkról mondani valamit, miközben másról beszélünk. Nem „látszólag” másról, hanem valóban róla. Megtalálni benne a bennem rejlő valóságot vagy lehetőséget. Megtalálni és felmutatni úgy, hogy rá is jellemző legyen, meg a róla szóló szöveg írójára is, és így mindenkire, akinek füle van a hallásra. Mint Szerb Antal, Poszler egyik mestere mondja Villonról: „Személyes mondanivalója nincs korhoz kötve, örök-emberi, mint minden igazán személyes mondanivaló.”

Poszler György, miközben a „másik” városról beszél, „az egyetlen” városról beszél. A városról, amelyben mindannyian sétálhatunk egyet.

Végtelen közelítés

Selyem Zsuzsa: Szembe szét. Humor és szentség Esterházy Péter prózájában

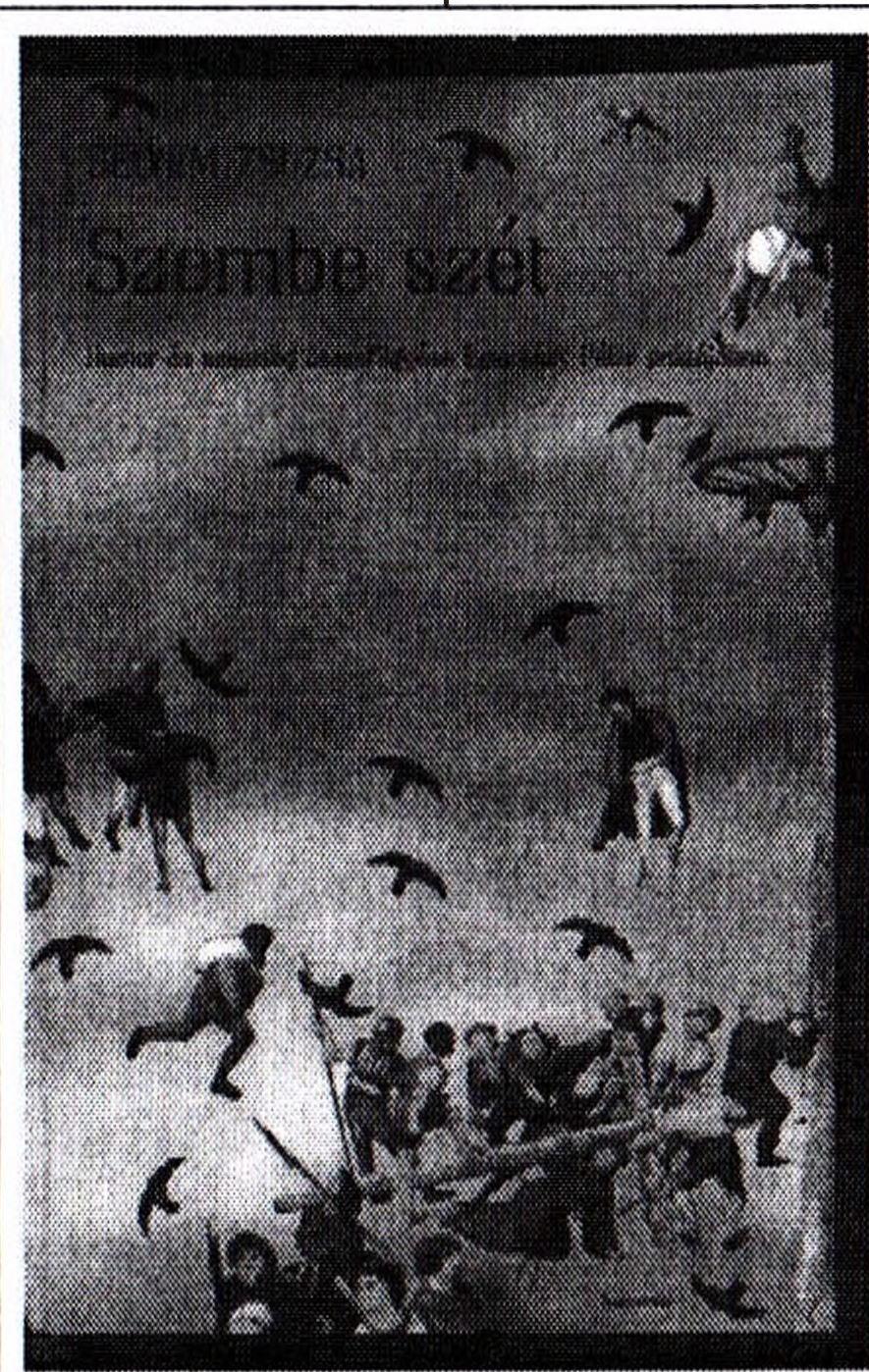
Szokatlan hangvétellű kötettel jelentkezett a 2004-es könyvhéten Selyem Zsuzsa. *Szembe szét* című tanulmányfüzére csak lazán kapcsolódik az Esterházy-próza bevált vizsgálati módszereihez. Már a tartalomjegyzék árulkodó. Felütésekor kitűnik, hogy e Selyem-írások nem a kritikailag legreflektáltabb szövegeket érintik, hiszen az itt tárgyalt Esterházy-regények – a *Fuharosoktól* eltekintve – a *Bevezetés a szépirodalomba* gyűjteményét követően kerültek ki az író műhelyéből. Igaz, a sejtelem, hogy a *Tizenhét hattyúk*, a *Hrabal könyve*, a *Hahn-hahn grófnő pillantása* és az *Egy nő*, melyek korábbi, összegzés igényével szót kérő reflexiókban általában csak „mellékszereplőkként” jelentek meg, itt „főszereplőkként” lépnek színre, s összjátékuk talán az Esterházy-szakirodalom előterét is átrajzolja, már akkor megszületik, amikor az olvasó a könyv borítójára tekint. A Weöres Sándor egysorosát idéző főcím ugyanis azt a szövegmozgást (jelen esetben a szentbeszéd weöresi „rontását”) reprodukálja, amit majd pár sorral lejjebb, humor és szentség összekapcsolásával az alcím is anticipál, és ami – dinamikus változó segédfogalomként – az Esterházy-szövegvilág különböző darabjait lendíti dialógusba.

A *Bevezetés a szépirodalomba* szövegeihez képest hagyományosabb szerkezetű *Tizenhét hattyúk*, *Hrabal könyve*, *Hahn-hahn*

grófnő pillantása és az *Egy nő* eleddig kevésbé csigázta fel a szakmai olvasótábor kíváncsiságát, annál inkább azonban az „egyszeri” olvasókét. S bár az Esterházy-regények befogadási különbségeiről, és ennek kapcsán egy „kettős” kánon meglétéről, nem igazán szoktunk tudomást venni, olyannyira ismert jelenségről van szó, hogy ha csak szóba hozunk egy Esterházy-szöveget, rögtön számíthatunk a többi regény felől megfogalmazódó véle-

mények alapvetően kettős megosztottságára. Selyem Zsuzsa nem tárgyalja ezt a hasadást, ám – közrebocsátva saját benyomásait – a két értelmezés összeegyeztethetőségét sugallja. A különböző vélemények közötti átjárást a *Harmonia caelestis* kiemelt pozíciójú értelmezése biztosítja, s noha az erről a regényről szóló tanulmány a könyv legvégén kapott helyet, az első oldalaktól folyamatosan e szöveg szerepel referenciapontként. Azaz a kötet válogatásának irányát leginkább a *Harmonia caelestis* klasszikusan formáltsága befolyásolja; hiszen innen

újraolvasva a *Tizenhét hattyúkat*, a *Hrabal könyvét*, a *Hahn-hahn grófnő pillantását* és az *Egy nőt* e regények – korábbi kritikákhoz képest – máshogy értelmezhetőként (radikálisabban újszerű vállalkozásokként) mutatkoznak meg. Az Esterházy-kánon így olyanformán „kezd” átalakulni (és marad folyamatosan alakulóban) sze-

Koinónia Kiadó
Budapest, 2004
285 oldal, 2000 Ft

münk előtt, hogy Selyem Zsuzsa alig beszél kánonról vagy kánonmozgásokról, és nem tűz ki célul semmiféle kánonrombolást. Türelmesen, precízen bocsátkozik bele az Esterházy-szövegekbe – mintegy moderátorként –, vendégül hív más szövegeket, és beszélgetni hagyja őket, nem vág szavukba, csupán halkán jelzi, ha időközben egy másik vendég is helyet-szót kér magának, és – természetes szelídséggel, az irodalomnak és az írásnak szóló alázattal – közvetíti. Sz ez az udvariasság lefegyverző és meggyőző.

A *Szembe szét* „tárgyának” (rejtett) szokatlansága a tudományos „apparátus” (kevésbé rejtett) működését is befolyásolja. Az alcímbe szereplő humor és szentség inkább határjelölő útjelzőként szolgál e gondolatmenetben, semmint körüljárásra kényszerítő kulcsfogalomként. A kötet írásai nem látványosan (és nem monologikusan) tartanak valahonnan valahová, ezeknek a diskurzusoknak nincs logikai felépítettségükből fakadó, szükségszerű irányuk, de szervesen egymásra támaszkodnak, egymást idézik. Egyrészt vissza-visszatérnek kikerülhetetlennek tűnő „megállókhöz”, máshonnan is ugyanoda jutva (jobb híján nevezheti e pontokat Selyem Zsuzsa humornak és szentségnek), másrészt azonban ugyanonnan is különböző végpontokhoz és következtetésekhez vezetnek (anélkül azonban, hogy ellehetetlenítenék egymást). Röviden: folyamatosan billegnek a hangsúlyok – és ezt nem elmarasztalóan, hanem dicsérről értem. A mondatokban mindig (a helyén) van (a) téma-réma viszony; a szöveg egészének mégsincs domináns szövege. Nem kapunk mindig kamatoztatható aranyigazságokat az Esterházy-prózáról, de e könyv nyomán megsejthetjük, milyen más – s a mienktől akár jelentősen eltérő – befogadói hozzáállásokkal is feltárhatók e szövegek játékos rétegei. Leginkább az a gesztus tűnhet újszerűnek, hogy a Selyem Zsuzsa-írások nem egymásutániságukban értik az Esterházy-regények „szövetségét”, hanem térszerű alakzatként, és úgy képezik újra, és úgy járják be, hogy maguk

is teret teremtenek. Teret mindenféle szövegnek és teret mindenféle dialógusnak.

S a szövegek többdimenziós, térszerű értelmezésének ötlete vizuálisan is formát ölt a *Szembe szét* elrendezésében, mintegy allegorikusan láthatóvá téve az Esterházy-szövegek térszerkezetét. Az „allegória” ebben az esetben azonban az intertextualitás viselkedésmódja is: a tanulmánykötet a *Bevezetés* képileg megmutatkozó szövegépítkezését, tipológiáját teremti újjá, mivel a mellérendelő beállítottságból adódó tolerancia a láb- vagy végjegyzetek tudományos kellékéből valóságos szövegközöttséget varázsol. A *Szembe szét* dialógushelyzetbe hozza a „megvendégtelt” teoretikusokat és szépírókat – saját szövege mellé helyezve őket, vagy más hangsúllyal: ezek társaságába helyezve saját szövegeit –, s elmosza a közöttük húzódó határokat. Csak a betűméret választja el a kommentáltan idézett és az idézetten kommentált részeket, de a hasábk olvasásakor az utólagos, mondatvégi jegyzetolvasás helyett a balról jobbra olvasás kulturális reflexét is követhetjük, s ekkor minden páros oldalon helyet cserélnek a hierarchia tagjai, s a jegyzet lesz elsődleges forrássá. S a fő- és mellékszöveg, a saját- és idézett szöveg egyértelmű dominanciáját és egyféle elrendezettségét cáfolva e kötet tudományos munkákban ritka sugalmazásra vállalkozik: a dialógus(szerűsége)t és a kommunikációs modell (minimális) kétpólusosságát komolyan veszi. A megidézett hagyomány itt valóban nem mellékes széljegyzet, hanem dialogikus struktúrát jelölő hálózatrendszer.

A kötet mellérendelő jellegű és közelítésre építő módszere az előbb tárgyaltakon túl lazább fogalomhasználattal, illetve az egyértelműség, a szakmai bizonyosság halk szavú cáfolatával is együtt jár. A humor-fogalom éppen ezért nem válik – többszörös körülírás után sem – konstanssá, hanem megmarad alakuló munkafogalomnak, ami menekül a definíciószerű meghatározás (s ennek esetleges olvasói elvárása-igénye) elől. Valószínűleg e kép-lékenységnek köszönhető egyébként,

hogy a humor-fogalom minden esetben alkalmazható, illetve hogy az elemzések során – variabilitásának köszönhetően – nem válik sem tételek, sem hipotézisek alappillérvé. Így a szerző egyszerre értelmezheti a humort szövegmozgásként és az iróniánál radikálisabb „közegként”, a jelentés kimozdításának és továbbrendelésének eszközeként, transzcendenciához kötött alakzatként. Olyan figuraként, ami egyben lényegi is, mert lényegét konstruáló. S ebben a folyamatos jelentésmozdításban egyként segítik Selyem Zsuzsát olyan kevésbé definitíve fogalmazó és gondolkodó „elődök”, mint Nüsszai Szent Gergely, Goethe vagy Kierkegaard. De találunk a tanulmányokban a humor-fogalmat kissé szigorúbban tematizálni látszó Lukács György-idézeteket, vagy éppen epifánia-meghatározásokat Joyce-tól, melyek egymással illeszkedő, de teljesen azért össze nem záródó képet festenek a humorról mint valami olyan erőről, ami túl van az irónián, a kigúnyoláson és a jelentésfosztáson, és éppen túlisága következtében válik képessé új jelentések létrehozására. A *Szembe szét* olvasásakor leginkább mégis az a benyomásunk támadhat, hogy a humor közvetítésével az irónia alakzata érintkezhet a szentség fogalmával, s a humor így nevetésen túli bölcsességként és komolyságként értelmezhető. S bár ezt a feltevést semmi sem cáfolja, segítségünkre sem siet egyetlen konkrét szövegrész sem, ha hipotézisünket zökkenőmentesen igazolni kívánjuk. Azonban ez a fajta, a humor heterogén fogalmához való végtelenített közelítés (játékon túli komolyság) fel tudja oldani az Esterházy-olvasatok kettősségét, a csak nyelvi játékokban vagy csak komoly állításokban gondolkodó értelmezéseket, és azt sugallja, hogy Esterházy-prózájában a nyelvi játékoknak is komoly tétjük van; sőt: leginkább a játékoknak (a játékban tartásnak) van tétjük és komolyságuk.

S az Esterházy-regények kapcsán kö-

rüljárt játszi súlyosság Selyem Zsuzsa kötetét is jellemzi. Egyszerre könnyű és nehéz olvasmány. Lebilincselően fordultatos, mert lehetővé teszi, hogy ráébredjünk: az ismertnek hitt könyveket nem – vagy csak nem így, hanem más felületük felől – ismerjük. És jó párszor rácsodálkozhatunk, hogy miért is nem ütköztünk meg korábban, egyértelműsítő olvasataink belső ellentmondásain, azokon az akkor még mellékesnek tűnő „felületi” elmozdulásokon, amik most központi helyeken tűnnek szembe és mondanak ellent egymásnak, és miért nem vettük észre e regények egymás közötti párbeszédét. Miért nem jutott eszünkbe túllépni a megszokott időbeli korlátokon, és mondjuk a *Harmonia caelestis* retorikai nyelvi kérdéseire miért nem a *Tizenhét hattyúkban* vagy az *Egy nőben* próbáltunk meg választ lelteni, újra és újra kérdésessé téve (már) válaszként értett szövegeket. Azaz a *Szembe szét* hozzásegít bennünket, hogy megszabaduljunk néhány olvasási reflextől, és ismét úgy tekintsünk az Esterházy-prózára, mintha előszörre látnánk. Vagy mintha más szemével láthatnánk és más fejével gondolkozhatnánk róla.

Sokszor elmondták már, hogy a jól sikerült tanulmányok nyelvileg és formailag akaratlanul is újraalkotják azt a poétikát, amit tárgyalnak, mert nem tudnak szabadulni varázsa alól. Ez a dicséret Selyem Zsuzsa kötetével, a *Szembe szét*tel kapcsolatban is megállja a helyét. Ez az előre megjósolhatatlan irányú, bizonytalan útvonalú dialógus természetesen elijesztheti magától mindazokat, akik a belátható főcsepások logikai egyirányúságát kedvelik, ellenben akik hajlandók a célba érés reménye nélkül nekivágni a jelentés végtelenített keresésének, azok számára felejthetetlen kalanddá válhat ennek az értelmezésnek az olvasása. Mert nem csupán regények lehetnek emlékezetesek: értelmezések is.

AKI GYERMEKET AKAR, STRESSZ NÉLKÜL ÉLJEN

Sz. Koncz István beszélgetése

Zavarba ejtő a lista, amit Bódis Józsefről, a Pécsi Tudományegyetem Egészségügyi Főiskolai Karának egyetemi tanáráról egyik munkatársa kérésemre elem tol. A professor 1989-ben védte meg kandidátusi értekezését, tíz évvel később pedig nagydoktori disszertációját. Harminchat, illetve negyvenhat éves volt akkor. Még ötvenéves sem volt, amikor kinevezték egyetemi tanárnak. Tudományos közleményeinek száma a kétszázhoz közelít, és hogy szívesen publikál, azt még két dolog jelzi: tagja a Springer Magyarország Kiadó tanácsadó testületének, és társszerzője a *Betegségenciklopédia* című köteteknek. Az úgynevezett laparaszko-pos technikával az elsők között végzett nőgyógyászati műtéteket, mint például a petefészek-ciszta eltávolítását vagy a méhen kívüli terhesség kényszerű megszakítását. Neve új műtéti eljárások bevezetéséről is ismert, de munkássága során mindig végzett elméleti kutatásokat is. A kilencvenes évek elején, ösztöndíjasként húsz hónapot töltött Németországban, a tübingeni nőgyógyászati klinikán. Pályája sokáig összeforrt a POTE Szülészeti- és Nőgyógyászati Klinikájával. Itt volt gyakornok, tanársegéd, adjunktus, docens, és hírlík, hogy a hamarosan megjelenő klinikaigazgatói pályázaton is indul. Karrierjének következő állomása tehát az első munkahelye lehet. Hallottam olyan véleményeket, megeshet, nem is a következő, hanem az utolsó állomás lesz majd az, szédítő életpályájának megkoronázásaként.

Bódis József e pillanatban is tanszékvezető a PTE Egészségügyi Főiskolai Karán, a Klinikai és Ápolástudományi Intézetet irányítja. A Pécsi Akadémiai Bizottság választott tagja. Vezetőségi tag több szakmai társaságnál, elnöke a Magyar Nőgyógyászok Endoszkópos Társaságának. Egyébként számos európai tudományos testület tagja is. A PTE ÁOK Elméleti Orvostudomány elnevezésű doktori iskolájának alapító tagja. Titkára a Szülészeti és Nőgyógyászati Szakmai Kollégiumnak. 2005 nyarától a Magyar Köztársasági Érdemrend Tisztikeresztjének kitüntettetije. Jelenlegi kutatási területei: a rosszindulatú daganatok közötti összefüggések vizsgálata, illetve a szívérrendszeri megbetegedések korai megelőzése, fölismerése, kezelése.

Kollégái, barátai mesélik róla, hogy rendkívül racionális ember. Még a szórakozásban is. Fegyelmzett, szigorú, ugyanakkor jó humorú, és nem rigorózus. Viszont a véleményét ritkán rejt véka alá. Előbb-utóbb kiböki, ha valami nem tetszik neki. Érdekes, hogy hallgatói, bár szeretik, kicsit tartanak tőle. Az ezüst hajjal keretezett, barátságos arc mögött magam is erélyes tanárembert sejtek. Nyaranta egyik bizalmasom látókörében tölt egy-két hetet. Közismert róla, hogy biciklizik, és szívesen főz. Mégis, az én emberemmel soha nem szerveztek még közös programot. Megközelíthetetlen lenne?

Mindenesetre a magánéletéről keveset tudunk. Tudunk annyit, hogy feleségével, Zábó Katalinnal széles körű baráti, társasági kapcsolatokat ápol. Mégis könnyen megközelíthető lenne? Két gyermeke van, Viktória és Richárd. Amúgy Csurgón született, 1953. július 12-én, ott járt általános iskolába és gimnáziumba is.

Bódis József: – Édesapám három szakmával rendelkezett: pék, cukrász és szakács. Kisparaszti családban született, tizenketten voltak testvérek, és a kiemelkedés egyetlen lehetséges útjának az látszott, ha szakmát tanul. Egyik hobbija az olvasás lett. Heti három könyvön rágta át magát, ezek javarészt történelmi vagy földrajzi tárgyúak voltak. Kittenberger Kálmán, Széchenyi Zsigmond például a műveikkel mindennapos vendégnek számítottak nálunk.

Sz. Koncz István: – *Mi volt a másik hobbija?*

– A rózsák. Időnként elment az erdőbe, vadrózsatöveket gyűjtött, és azokat beszemezte. Nem csak otthon foglalkozott ezzel, hanem a munkahelyén, a csurgói kenyérgyárban is. Körülbelül kétszázötven-háromszáz rózsatöve lehetett, csak a gyárban.

– *Engedték neki?*

– Persze, főleg munkaidőn túl foglalkozott ezzel, és gyönyörű volt az egész kert. Nemrégiben jártam arra, a kenyérgyár már nem működik, most rétest készítenek ott, és bár él még pár tucat fő, rég nem olyan állapotban vannak, mint annak idején. Hozzá kell tenni: apám nagyon fiatalon, negyvenkét éves korában meghalt, rákban. Későn ismerték fel a bajt, november elején derült ki, hogy valami nem stimmel, és januárban már temetjük. De még egy dolgot hadd mondjak el róla! Ő volt az első vállalkozók egyike Magyarországon. Vett volna egy pékséget, meg is állapodott a tulajdonossal, de anyám nagyon bölcsen lebeszélte – attól félt, hogy ha apám maszek lesz, nem vesznek föl az egyetemre. Az én öregem azonban nem nyugodhatott, olvasta valahol, hogy eladó egy traktor, és ha már pékséget nem vehetett, nosza, vásárolt egy traktort.

– *Mire használták?*

– Szántottunk, fuvaroztunk, magam például az érettségi szünetben egy 850-es kis Fiat kocsit árát kerestem meg vele. Olyan értéke volt a munkának meg a pénznek. Egy holdat háromszáz forintért szántottunk.

– *Még mindig nem értem. Miért épp egy traktor?*

– Sőt, később még egy! Mert nem volt szabályozva. Az állami állás mellett lehetett vele dolgozni. Legálisan folyt a munka, de például adót nem kellett fizetni utána.

– *A Fiatot képletesen kell érteni, vagy meg is vette?*

– Nem vettem meg, utólag azt mondom, szerencsére, mert másodéves orvostanhallgató voltam, amikor jött az előbb említett betegség. Egy szeretett családtag elvesztése mindig tragédia, és mindig rosszkor jön, de azt hiszem, apám igazán akkor teljesedett volna ki, ha megéri az unokái születését. Kicsi gyerekként nemigen tudott velem mit kezdeni. Ahogy nőttem, egyre fontosabbá váltam számára, és a rokonságban cseperedő kisgyerekekkel egyre jobban bánt. Magamon is észreveszek hasonló változásokat. Bár én kölkökként is szerettem a nálam kisebbekkel lenni...

– *Nem lenne teljes a kép, ha édesanyjáról nem beszélne.*

– Ugyancsak a kenyérgyárban dolgozott, ma úgy mondanánk, hogy a szállítmányozási részleg vezetőjeként. Rendkívül precíz, tisztességes, egyenes asszonyt képzeljen maga elé! Egyedüli gyerekeként, azt hiszem, élete fő művének tekintett. Elég szigorú volt egyébként, egy négyes osztályzat már bűnnek számított. Kitűnőnek kellett lennem, pedig távolról sem vonzódtam minden tárgyhoz egyformán, volt, amitől szenvedtem, továbbmegyek, olyan is akadt, amelyiktől rettegtem. Tornából is csak jelest vihettem haza.

– *Egy önnel készült interjúban olvastam, hogy a környezet szerepe jelentős volt az életében. Mit kell ez alatt érteni?*

– Pár háznyira tőlünk kezdődött a Dankó Pista utca. Ebből adódóan nagyon sok cigány barátom volt. Talán ezért borít ki máig, ha cigányozni hallok valakit. Faluhelyen ugyanis nem ez volt a kérdés. Hanem az, hogy az illető rendes ember-e vagy sem. A környezetről szólva a közvetlen szomszédokról is meg kell emlékezni. A bácsi szobafestő-mázolóként dolgozott, és volt egy autista fia. Természetesen nem tudtam, hogy ez mit jelent. Rendkívül

kifinomult érzéke volt a zenéhez. Akkoriban tangóharmonikáztam. Zongorázni szerettem volna, de épp nem volt zongoratanár Csurgón. Köztes megoldásként maradt tehát a tangóharmonika. Ettől a fiútól rengeteget tanultam. Abszolút hallása volt. Ma az autistákat intézetekbe dugják. Az a fiú ott nőtt fel közöttünk, maga is szobafestő lett, és leélt az életét abban a házban. Az egyszerű emberek régen nem intézetekről ábrándoztak. Családban gondolkodtak, amelyhez hozzátartozott a zseni és a szellemileg visszamaradott is. Ma sokat beszélünk a családokról, de úgy látom, nem működnek igazán.

Még egy érdekességet elmesélek. Ugyancsak a közvetlen környezetünkben élt egy hullámos hajú, szőke lány. De nagyon szépre gondoljon! Nekem egyébként a szőke nők tetszenek, és ő valami csoda volt. Modellek között is ritka az ilyen káprázatos gyönyörűség. Már a klinikán dolgoztam, amikor egyszer csak megjelent ott ez a lány. Meddősségi vizsgálaton járt a főnőkömnél, és kiderült róla, hogy heréi vannak. Anatómiailag tökéletes nőnek gondolná kívülről az ember. De benn, a petefészkek helyén herék vannak. Rendkívül ritka betegség ez, Morrisz-szindrómának hívják. Szegény gyerekkori pajtásom összeomlott, aztán összeszedte magát, a legutóbbi hírem az, hogy két gyereket fogadtak örökbe, családban, nőként éli az életét, minthogy nő is. Ahogy a fiam mondaná, bomba nő.

– Ez az utolsó történet már átvezet minket a szakmájához. Mikor határozta el, hogy nem rendőr lesz, mondjuk, hanem orvos?

– Meglepő lesz, amit mondani fogok: valamiképpen a divatos gyerekkori szakmákat, mint a mozdonyvezető vagy a tűzoltó, én kihagytam. Ha megkérdezték tőlem, hogy mi akarok lenni, már hároméves koromtól fogva azt feleltem, orvos.

– Vajon miért?

– Anyám oltotta belém elsősorban, de apám is benne volt, vastagon. A válaszom tehát mindig ez volt. De ha visszatekintek gimnazista koromra, akkor el kell mondanom, hogy kémiai országos tanulmányi versenyen negyedik lettem. Pedig nem készültem rá külön. És imádtam a fizikát. A tanáraink mind azt gondolták, hogy csak mondom a magamét, és végül majd műszaki pályára megyek mégis. Valami, úgy látszik, meg is maradt bennem a másik irányból. Például nem szeretek bizonyos dolgokról beszélni, olyanokról, amelyek pedig valamiképpen a hivatásomhoz tartoznak.

– Említsen konkrétumot!

– Nagyon nem szeretem azt a témát, hogy valaki meghalt. Étkezés közben nem szeretem az orvosi eseteket, a nem túl gusztusos gondolatokat és így tovább.

– Érdekes, amit a halálról mond, hisz professzor úr pályáján inkább születnek az emberek, semmint meghalnak.

– Azért vannak onkológiai betegek! Ezzel együtt nem állítom, hogy rossz pályát választottam, mert amit csinálok, nagyon szeretem. Örülök, ha sikerül megvilágítanom összefüggéseket olyan részterületeken, ahol még sötétben botorkálunk. Már az egyetemen kapcsolatba kerültem a tudománnyal, mégpedig az Élettani Intézetben.

– Ez már a Grastyán Endre-féle élettan volt?

– Akkor még Lissák Kálmán professzor nevével fémjelezték az intézetet. Olyan szellemiségű hely volt, hogy mai napig a hatása alatt vagyok – minden túlzás nélkül állíthatom. Ha komoly klinikai problémával szembesülök, nemegyszer most is visszanyúlok az élettani alapokig, és úgy igyekszem megválaszolni a magam számára a kérdést. Sok köteléket megtartottam az általános orvostudománnyal. A nagydoktori disszertációm is szoros kapcsolatot ápol az alap kutatásokkal.

– Ne ugorjunk ilyen nagyot! Nézzük előbb meg, hogy lett az élettanból szülészeti-nőgyógyászat!

– Hatodéves koromra Lissák professzor nyugdíjba készült. Utóda, Grastyán Endre magatartásfiziológiával foglalkozott elsősorban, és közvetlenül mögötte ott állt két egészen kivételes képességű kutató: Buzsáki György és Csordás Gábor. Aligha hiszem, hogy

utóbbi nekem kellene bemutatnom a *Jelenkor* olvasóinak... Azért azt szögezzük le: a fiktó zseni. Ha ott marad, szerintem ma akár a Nobel-díj közelében járhatna. Mi viszont szegényebbek lennénk néhány gyönyörű verssel. Tényleg nagyon szeretem mint költőt, műfordítót, és sajnálom, hogy mostanában mintha kevesebb új dolgot olvasnék tőle. Egy szó mint száz, úgy ítélt meg, hogy két ilyen kaliberű ember mögött nemigen rúghatnék labdába.

– *Pedig közismert volt, hogy Lissák mennyire kedvelte és marasztalta önt.*

– Napi ritmusos kísérleteket folytattunk barátommal, Babos Árpáddal, amihez, bizony, nemegyszer éjfélkor is be kellett mennünk az intézetbe. A professzor ott lakott, egy régi órákkal bélelt, ódon szobában, és amikor meghallotta, hogy neszezünk, előjött, és teát, kávéfőzött. Olyan is előfordult, hogy pezsgőt hozott. Leültünk, beszélgettünk, illetőleg főleg ő mesélt. Valamiért, nem tudom megmondani, miért, megkedvelt minket. Talán, mert látta, hogy sokat dolgozunk, és vannak eredményeink. Egyszer még szövetségeseimmé is tettem. Elmesélhetem?

– *Persze, hiszen beszélgettünk!*

– Volt egy gondolatom a mellékvese szabályozásával kapcsolatban. Ha vissza tud emlékezni biológiai tanulmányaira, a mellékvesét a hipotalamusz-hipofízis rendszer szabályozza az agyban. Mondta az akkori tudomány. Fölmerült azonban, hogy a hipotalamusz ezen részét jelentősen befolyásolja egy olyan struktúra, amely a közepagyhoz köthető. Nem akarok mélyebben belemenni, de a feltételezés igazolására kitaláltam egy egyszerű, szellemes kísérletet, és elmeséltem a témavezetőmnek. Ő azonban elvetette az ötletet. Igen ám, de nemsokára elment pár hónapra, külföldre. Én pedig partizánkodtam, és titokban végrehajtottam az experimentumot. Pechemre bejött. Mit volt mit tenni, elmentem Lissákhoz, mondván, baj van. Összetörtél valamit, viccelődött. Erre kipakoltam neki. Dehogy van baj, gratulálok, mondta, és megkért, foglaljam össze az adatokat, hiszen Hógyes Endre-emlékelőadásra készül, s az előadás keretében majd ismerteti azokat. Attól kezdve senki sem szólhat semmit. Így is történt.

– *Még mindig nem értem, hogy lett ebből szülészeti-nőgyógyászat.*

– Az említett okok miatt úgy gondoltam, hogy nem maradok az élettanon. Azt terveztem, hogy a klinikum irányába indulok tovább. Mégpedig olyan klinikum irányába, amelyben vannak hormonok, van manualitás, és inkább a siker, semmint a kudarc irányába mutat.

– *Körbontan ezek szerint kizárva.*

– Hú, az nem tudnék lenni! Mert nagyon távol áll az étellel kapcsolatos elképzeléseimtől. Annak ellenére, hogy emberségével, előadói képességeivel boldogult Romhányi György körbontnok-professzor képviseli számomra ma is a szakma egyik csúcsát.

Talán adalék lehet még, hogy a tudományos diákkör egyetemi titkáraként éltem harmadévtől végzésig, ami kiemelt egy kicsit. Ezen kívül cikkem jelent meg, tehát választhattam, hogy hová megyek. Ha szabad így fogalmaznom, a szülészetre nekem írták ki az állást. Az Édesanyák útjára kerültem. Csaba Imre professzor mellett meg lehetett tanulni a szakmát. De nem volt minden pillanatban kellemes ember, híres volt keménységéről és szigorjáról.

– *Ha már fölmerült a neve, kénytelen vagyok rákérdezni: hogy élte meg a nyolcvanas- kilencvenes évek fordulóján Csaba detronizálását? Úgy hírlett, hogy a főnöke fején vaj van. Kis híján önt is meghurcolták.*

– A mi munkacsoportunk hozta össze Magyarországon az első lombikbébit.

– *Ez vitathatatlan. Volt, aki sarlatánt kiáltott, más titánokról beszélt.*

– Nem volt kellően szabályozott és ellenőrzött a folyamat. Mai szemmel nézve szabálytalanságok történtek.

– *Törvényszerű volt, hogy ezekbe Csaba belebukjon?*

– Nem. De inkább lemondott, mintsem belemenjen a boszorkányüldözésbe, illetve a védekezésbe. Meggyőződése, ha vállalja a fegyelmi vizsgálatot – ami elől azzal, hogy nyugdíjba ment, kihátrált –, tisztázhatta volna magát és a helyzetet.

– *Berky Tamás, a fiatalon elhunyt, nagyszerű pécsi ügyvéd és Belényesy Csaba újságíró robbantotta ki a botrányt. Tudom, hogy nem alaptalanul vagdalkoztak. Mi volt a szabálytalanság?*

– Abban az időben még elfogadható spermaminőség kellett a lombikbébi megszületéséhez. Egyes házaspároknál ez nem volt meg. Vállalták tehát, hogy idegen ondóval oldódjék meg a probléma. A gond ott volt, ha jól tudom, hogy a spermium nem hivatalos donoroktól származott, hanem a programban egyébként benne lévő, jó spermaképpel rendelkező férfiaktól. Több esetben a tudtuk nélkül.

– *Tudja, mit nem értek? Ön hol volt érintett az ügyben?*

– Sehol. Ennek ellenére fegyelmi indult ellenem is. Épp Németországban voltam, a vizsgálatot fölfüggesztették volna az ösztöndíj lejártáig, azaz a hazatértemig. De úgy gondoltam, nem sunnyogok, tehát azonnal hazajöttem. Tessék kideríteni az igazságot! Ugyanis a program két fázisában voltam érdekelt. Az ultrahangos vizsgálatok sorozata alapján az érett petesejtet leszívtam. A petesejtet levitték a lombik-laborba, kiperarálták, összehozták a hímivarsejtekkel, majd – kicsit leegyszerűsítve – egy fecskendőben visszahozták. Magam pedig betettem kezdetben a petevezetőbe, később pedig a méhbe. Azért kértem a fegyelmi lefolytatását, hogy a vizsgálat végén mondják ki: a szabálytalanságokban semmi szerepem nem volt. Ki is mondták. Hogy a laborban mi történt, más kérdés. Ha tudtam volna, léphettem volna ellene. De nem tudtam.

– *Látom, nyugtalanná vált, fölemelte a hangját is. Nem nehéz megállapítanom, hogy máig bosszantja a dolog.*

– Igen, mert olyan övön aluli volt! Elmondok egy nagyon egyszerű példát. Ha valakinek vért kell kapnia, mondjuk, egy baleset miatt, akkor az orvos elvégzi a szokásos próbákat, és ha azok rendben lévőek, beadja a donor véré. Kérdés, hogy a doktor felelhet-e azért hónapokkal a véradás után, hogy akitől korábban levették azt a vért, beleegyezett-e vagy sem? Hogy, mondjuk, nem egy rabot fogtak-e le a cél érdekében? Máig meggyőződés, és a fegyelmi bizottságban is az a meggyőződés alakult ki, hogy olyasmiről nem felelhetek, amiről nem tudok.

– *Ezzel talán mi magunk is lezárhatjuk az ügyet. A professzor úr munkásságáról szóló írásokban elég jelentős teret kapnak azok a vizsgálódások, amelyek a stressz hatását kutatják a szakterületen belül. Kérem, ejtsünk most ezekről néhány szót!*

– Egy-két komolyabbnak mondható találatom volt az életemben. Tudjuk, hogy egyes nők vérnyomása a terhesség alatt megemelkedik. A pályám kezdetén divat volt, hogy a Dopegyt nevű gyógyszerrel próbáltuk orvosolni a problémát. Olyan medicina ez, amely bele tud avatkozni a stressz-mechanizmusban részt vevő egyik anyag keletkezésébe. Sulyok Andre kollégám egyszer hosszan rágódott egy eseten. Világra jött ugyanis egy így kezelt anya újszülöttje, és időnként remegett. Ellenőrzött mindent, ami ilyenkor szóba jöhet, de az összes lelet negatívnak bizonyult. Ekkor javasoltam, hogy adjon atropint a csecsemőnek. Először nem hitt benne, a gondolat mégis bevált. Az atropin beadása után tíz perccel elmúlt a remegés.

– *Miért?*

– Feltűnt, hogy a kisbaba olyan kényszermozgásokat produkált, mintha Parkinson-kóros lett volna. A Parkinson-kór azért jön létre, mert az agy bizonyos részeiben a működést meghatározó kétféle anyag egyensúlya eltolódik. Az anyagok egyike a dopamin, a másik az acetilkolin. Nyilván az anyának tartósan Dopegytet adtak a vérnyomásproblémák kiküszöbölésére, ezáltal a magzat érintett agymagvaiban a dopamin-szint alacsonyabbá vált. Tudniillik a Dopegyt gátolja a dopamin termelését. Túlsúlyba került az acetilkolin, és kialakultak az említett tünetek. Mi tehát a teendő? Atropin adunk, és meg-

szűnik minden panasz, mintha örökre elfújták volna. Két héten belül még két ilyen baba született, és mindkettőnél bevált ez a rendkívül egyszerű, de rendkívül fontos megoldás. Még egy dolog segítette a gondolat végső kikristályosodását. Súlyok Bandi egy-egy napot a Gyerekklinikán dolgozott. Egyszer csak oda került egy kilenc-tíz éves forma fiúcska. Minden eredménye negatív volt, de valami miatt remegett. Kollégám javasolta az atropint, és ott is a szinte varázsütésszerű eredményt kapták. A tapasztalatokat Bandi egy rövid közlemény formájában a nagy tekintélyű angol *Lancet* című orvosi folyóiratba megírta. Nem is tudtam róla. Hanem egyik nap ott találtam az asztalomon a cikk kefelevonatát. A tetején ott díszelgett a nevem, mint első számú szerző. Bandi ajándéka volt.

– *De jó! Meséljen el még egy ilyen találatot!*

– Csaba professzor egyszer behívatott magához, és felhívta a figyelmem egy méhlepény-keringésvizsgáló módszerre. Ismert, izotópos művelet volt, de a klinikán belül alkalmazott az alkalmazása. Utánajártam, elolvastam a vonatkozó irodalmat, megismertem a futó magyarországi alkalmazásokat, és enyhén szólva nem voltam meggyőzve. De mert izgatott a dolog, feleségemmel együtt kidolgoztunk egy másik eljárást. A lényegét talán nehéz lenne pár mondatban összefoglalnom, de az izotópos módszerek közül, szerénytelenség nélkül állíthatom, a világon a legjobb volt. Ebből kiindulva született a kandidátusi értekezésem.

– *Ha már a disszertációknál tartunk: beszélgetésünk korai szakaszában említette, hogy a nagydoktorija kapcsolatban állt az alap kutatásokkal. Térjünk most vissza erre a mondatára. Mit jelent ez?*

– Szülészként az agyműködés és a petefészek kapcsolata került a látóterembe. Megpróbálok elmagyarázni. Az agyban nagyon finom átkapcsolási mechanizmusok működnek. Az volt a hipotézisem, hogy a periférián is hasonlók érvényesülhetnek. Igen ám, de hogyan bizonyítsam?

Amikor beírok a petesejt, kis ciszta keletkezik körülötte. Ezt hívja a köznyelv tüszőnek. A lombikbébi-program során nem vártuk meg, hogy fölrepedjen, hanem, ahogy utaltam is rá, leszívtuk. A petesejt tehát a körbevevő folyadékkal együtt jött ki. Hagyományosan úgy zajlott a folyamat, hogy a petesejtet kiszedtük, és elindítottuk a laborba, a megtermékenyítés útjára. A folyadékot eldobtuk. Hanem egyszer csak eszembe jutott, hogy mi lenne, ha nem dobnánk el? Mélyhűtőben összegyűjtöttem. Amikor már vagy harminc adag volt belőle, átmentem az Élettani Intézetbe, és megkérdeztem, hogy mit tudunk belőle meghatározni? Noradrenalint, dopamint, adrenalint, szerotonint. Az összehasonlító vizsgálatok során fontos dologra derült fény. Azokban a folyadékokban, amelyekben petesejt érett, például a noradrenalin-mennyiség tízszerese volt annak, mint amit a sima cisztákban mértünk. Az elemzések számának növekedésével az is bebizonyosodott, hogy nem véletlen találatról volt szó, hanem ez egy általánosítható összefüggés. Tehát a noradrenalinnak konkrét szerepe van. Ez volt az alapötlete a tübingeni vizsgálódásaimnak is. Ott, voltaképpen egy véletlen folytán, a szerotoninnal, tehát egy ingerület-átvivő anyaggal kezdtem. És hamar eredményekre jutottam, hála Istennek. Az erről szóló tudományos közleményt az első számú amerikai lapba küldtem el – kapásból elfogadták. Hiszen olyan következtetéseket adtam közre, amelyet a világon elsőként ők jelenthettek meg.

– *Milyen előnye származik ebből a felismerésből annak a betegnek, aki besétál az ön rendelőjébe?*

– A végső következtetés, ami a mindennapok gyakorlatát átalakíthatná, az, hogy aki gyereket akar, lehetőleg stresszmentesen élje az életét. Gyakran látjuk azt, hogy valaki szinte görcsösen törekszik arra, hogy elérje a terhesség állapotát, és nem sikerül neki. Azután örökre fogad egy gyereket, és alig valamivel később megfog. Tudniillik kikerült a régóta nyomasztó, stresszes állapotból.

A stressz során olyan hormonok szabadulnak föl, amelyek a peteérés, a fogamzás vagy akár a pete megtapadásának folyamatát zavarják. A kutatásaimmal ezt a feltételezést

semet sikerült igazolnom. Nehogy félreértse! A világot nem rengette meg, de a nőorvosi ellátásba talán mégiscsak új szemléletet hozott.

– *Professzor Úr! Megkerülhetetlen Önnel kapcsolatban a kérdés: valóban indul a Nőgyógyászati Klinika igazgatói székéért?*

– Ha akkor is úgy gondolom, mint ez idő szerint, akkor igen. De azért ezt a kurta feleletet egy kicsit megmagyaráznám. Ugyanis nem vagyok elégedetlen a jelenlegi helyzetemmel. Rendkívül izgalmas munkákat végzünk ismét, ha eredményre vezetnek, talán újabb szemléletváltást hozhatnak.

– *Áruljon el részleteket, ha nem titkosak!*

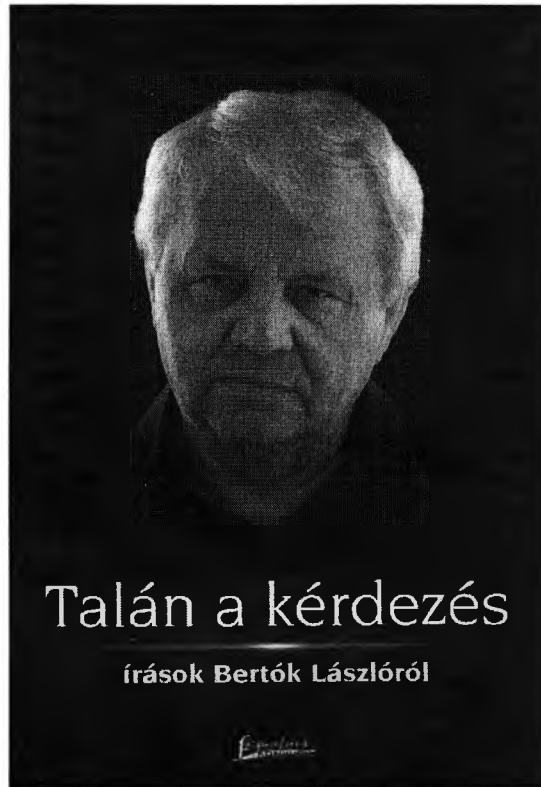
– Nem tudom, mennyire közismert tény, hogy a nőknél a változás kora előtt a szívinfarktus veszélye jóval kisebb, mint a férfiaknál. Azután viszont megdöbbenően megemelkedik. Tudjuk, hogy a szájban lévő baktériumoknak jelentőségük van az infarktus kialakulása szempontjából. De nincs-e jelentősége a hüvelyflórának, illetve az abban bekövetkező változásoknak is? – ez a nagy kérdés. Hipotézisem szerint ugyanis van. A feltevételezést Papp Lajos professzor is megerősítette. Akkor erre az eddigieknél sokkal jobban oda kell figyelnünk! Tehát ez irányban kutatunk most. De vannak további futó témák is. Ezekben azonban inkább csak mint ötletadó vagy segítő veszek részt. Ez szimpatikusabb út egy intézetvezető számára. Voltaképpen mindig erre készültem.

– *Mi történne, ha ezt a láthatóan ezerszer átélt helyzetet ön mégsem élhetné át a pályázat után, a Nőgyógyászati Klinikán?*

– Szomorú lennék, de dolgoznék tovább a most is meglévő, nagyon szép, új, jó hangulatú, általam vezetett osztályon. Ahol körülvesznek a kollégák, akik közül többekre úgy tudok gondolni, mint a szakma mestereire. Az Egészségtudományi Karon pedig ott az egyetemi intézet, ahol ugyancsak lehet jövőm. De nem ezt képzelem el magamnak. Hasznosabb tudnék lenni a szakmámban egy helyen, koncentráltabban, mint így, kétfelé osztva.

Kedves Jelenkor-olvasó!

Köszönetet mondunk mindazoknak,
akik 2004-ben személyi jövedelemadójuk egy százalékával
lapunk működési költségeihez
– 95.307 forinttal – hozzájárultak.

Ágh István, Alföldy Jenő, Balassa Péter, Bazsányi Sándor, Bedecs László,
Borbély Szilárd, Csajka Gábor Cyprian, Csuha István, Csűrös Miklós,
Dérczy Péter, Domokos Mátyás, Esterházy Péter, Ferencz Győző,
Fodor András, Jász Attila, Kemény István, Keresztesi József, Keresztury Tibor,
Kis Pintér Imre, Lakatos András, Lator László, Lengyel Balázs,
Margócsy István, Marno János, Nádasdy Ádám, Nagy Boglárka, Nagy Imre,
Orosz Ildikó, Parti Nagy Lajos, Reményi József Tamás, Rónay László,
Szederkényi Ervin, Széles Klára, Szilágyi Márton, Takáts Gyula,
Tandori Dezső, Tüskés Tibor, Varga Lajos Márton, Vörös István, Závada Pál